



Lapszámunkat Sütő Levente Lehel bútorkészítő mester-fáfaragó munkáival illusztráltuk. A velem készült interjút a 18–19. oldalon olvashatják

FALUDY GYÖRGY

Ami kimarad

Gyilkosaink itt vannak teljes számban. Kevesen tudják, hogy az ügyeket békés módon is meg lehet oldani az évezredes mérsárlás helyett.

Mikor születtem, egymilliárd ember élt. Most láthatón több a kínai. Ők taposnak el minket, vagy mi őket? Sokasodnak földgolyónk kínjai.

Az atombomba körül civakodnak, de erejéről nem mernek szólni. Hónunk alatt a televízióval kivonulunk a semmi-semmibe.

Az Irodalmi Jelen

NEGYVENEZER dolláros
regénypályázata

Díjkiosztás szeptember 8-án

Részletek a 31. oldalon

Szöcs Géza: *Beszéd a palackból – Mineo – avagy: legelni indulnak lassú kecskék*

Faludy György: *Kiút a pokolból* (regényrészlet)

Pollágh Péter: *Az emberismeret hiánya*

Jánosi András: *Kirakat*

Pályi András: *Az interjú*

Tódor János: *Fehérvári figurák*

Merényi Krisztián: *Kiruccanás Timivel*

Kőbányai János: *Ady Endre zsidó története (2.)*

Dragomán György: *Dezinfekció*

Rózsa Ede: *Egyedül*

Ferdinandy György: *Balga szüzek*

Sárközi Mátyás: *Vadak*

Gézi János: *A metaforák mögött*

Csomós Róbert: *A magaslat* (regényrészlet)

Simó Márton: *A látható üzenet*

Vári Csaba, Bogdán László, Makkai Ádám, Serban Foartă (Eszteró István tolmácsolásában), Mogyorósi László, Hartay Csaba, Szöllösi Mátyás, Schiff Júlia, Békés Márta, Gittai István, Mohai V. Lajos versei

Kritika Garaczi László, Scheibner Tamás – Vadera Gábor, Darvasi László, Esterházy Péter, Kemény István, Simonyi Imre, Romsics Ignác és Szegedy-Maszáik Mihály, Gróh Gáspár könyveiről

Színházkritika Filip Gabriella, Karácsonyi Zsolt és Jászay Tamás tollából

Az 5. Transilvania Nemzetközi Filmfesztiválról Sipos Géza ír

Sándor vagyok én is! – Johann von Kronstadt, A bőség zavara – Onagy Zoltán rovata

Az újvidéki híres Új Symposion folyóirat egykori főszerkesztője, Tolnai Ottó igen sokoldalú író, számos rangos irodalmi elismerés birtokosa. *Költő dísznőszírből. Egy rádióinterjú regénye* című kötetével 2005-ben elnyerte a Magyar Irodalmi Díjat. A terjedelmes könyv Parti Nagy Lajos hatrészes rádióinterjújának szerkesztett, kiegészített, továbbírt változata. 2004-ben éppen Tolnai kérdező íróbarátja vehette át a jelentős díjat. Örömmel és elégtétellel köszöntöttük a Marosvásárhelyi Nemzetközi Könyvvásár díszvendégeként Magyarokanizsa szülőltjét, úgy érezve, hogy az interjúval egy képzeletbeli stafétaváltást is megvalósítottunk.

Végtelen flamingó

–Pontosan egy évvel ezelőtt Parti Nagy Lajossal beszélgettünk ugyanitt. Kissé szkeptikusan nyilatkozott az irodalomról, az irodalmi közéletéről, de azt is kifejtette, hogy jól érzi magát Marosvásárhelyen a sok könyv között. Tolnai Ottó esetében is elmondható ugyanez?

– Pillanatnyilag eléggé eufórikus vagyok, ez az állapot nem jellemző rám folyamatosan. Egyébként nagyon szeretek számomra új városokban, új közegben lenni. Marosvásárhelyen már jártam. A festő Nagy Páléknál laktam, körülbelül egy évvel a haláluk előtt. Most viszont az a nagy élményem, hogy más vonatkozásban is felfedezhetem Vásárhelyt. Van egy francia kötetem, régebb jelent meg, az innen elszármazott Lorand Gaspar, Gáspár Lorand fordította. Később írtam egy verses kötetet egy katalán festőről, Miguel Barcellról, aki világviszonylatban is fontos művész. Afrikában dolgozik, Párizsban van műterme. Nagy József színházi rendező közvetítésével ismertem meg. Nagy József nemrég járt nálunk Magyarokanizsán, mindketten ott születünk. Ezt a könyvet szintén Lorand Gaspar fordítja, és egy éve már szinte napi kapcsolatban vagyunk. Csodálatos ember, nagy mester. Már fiatal koromban felfedeztem. Egy kiadó szintén erdélyi, magyar származású főszerkesztője hívott, hogy szeretne beszélgetni velem a jugoszláv irodalmakról. Kíváncsi

volt, hogy miket tartok jónak, miket lenne érdemes lefordítani. Annak a Danilo Kisnek volt közeli ismerőse, aki nekem is jó barátom volt, és fontos európai író, akárcsak Mészöly. Különböző egy kötetemet Danilo Kis ültette át szerbre. Szóval társalogtunk, tájékoztattam írókról, költőkről, könyvekről, végül megkérdezte, akárok-e valamilyen kiadványokat. Lorand Gaspar *Sol absolu* című könyvét kértem és Michaux-nak az Equadorát. Aztán a sors nagy ajándéka, hogy később Gáspár Lorand fordította franciára a verseimet. Sűrű levelezés alakult ki közöttünk. Úgy kezdődött, hogy egy nagy, kitarukkozó levelet írtam neki. Ő pedig franciás precizitással a lényegre tért: dolgozzunk. De attól kezdve, ha valamit nem értett, vagy kisebb filológiai gondjai adódtak, állandóan írt. Én meg bővebben, színesebben válaszoltam, ám egyszer csak azt vettem észre, hogy ő kezd hosszabban beszélni. És mind szebb lett ez a kapcsolat. Mára már szinte meghatóvá vált. Utóbb elmeséltem neki, hogy ez a katalán festő ott volt nálunk, és a feleségem bablevest főzött. A bableves telibe talált. Ifjúkori emlékeket érintett nála. Sajnálom, hogy nem értem rá írni neki a mostani utamról, arról, hogy jövök Erdélybe, Marosvásárhelyre.

Folytatása a 15. oldalon

NAGY MIKLÓS KUND

POLLÁGH PÉTER

Az emberismeret hiánya

„Céhtársaim közt hideg érintések bizonytalan élménye. Mintha hullók surranását hallanám a hátam mögött, de amint megfordulok, eltűnnek, vagy gyorsan mosolyra húzzák krokodilszájukat.”

Kertész Imre

Sokáig nem értettem, nem akartam érteni az irodalmon (művészet) kívüli tudás jelentőségét. Aztán fokozatosan elengedtem a szerepeket, s új látkép tárult fel előttem. Egészen máshogy mutatta magát a világ, miután elfelejtettem többé nagyon költő, nagyon szakmai, egyáltalán „irodalmi” lenni.

A jelen irodalmi közszereplői közül sokszor a legjobbak is óhatatlanul belesnek a fontosember-komplexus csapdájába. A mindenkor elintéző-, kijáróember mítoszáról beszélek. Politikacsínálásról, beavatottságról. Velük *szóba állnak*, mert ők vájt fülű valakik, nagyságok. (Úgy értik persze, hogy *etikai* nagyságok is.) Patetikusabban: a közösségért, a közjóért, horribile dictu: a hazáért élnek-halnak. Ilyenkor az én-védő mechanizmusok vírusként aktiválódnak.

A közösen, *téglánként* felépített rend(szer) védjen meg! Takarja el búneim, melyeket elkövettem. Illetve nem követtem el – mert elkövetni a csúnya dolgokat szokták –, hanem: megtörtént. Csak úgy. Az élet amúgy is bo-

nyolult. Ha egyszer bevettek, ne lehessen kritika tárgya, nevezem a szó szerinti kritikát kiabálásnak, féltékeny dilettantizmusnak. Halálíg tartó tekintélyben tündököljek, tegezzek le mindenkit, várjam el: engem magázzanak. (Csendőrpertu.) Csak el-elakadó hangon merjenek megszólítani, ne kérdezzék, milyen gyakran pisálok, fogyasztok-e csúnya (nyelv- és mondatmódosító) szereket, olvastam-e ezt meg azt, s ha igen: emlékszem-e egyáltalán egy sorra is. Természetesen mindenre emlékszem, kivéve, hogy – az ötszázadik kompromisszum környékén – pontosan hol vesztettem el kis (visszapillantó) tükrömet. Ez picit zavar, mert mindig hallom, hogy tükör az kell. De se baj, majd hoznak kölcsöntükröt a többiek! Bár anno úgy hittem, szolgálban (festett vagy cukorporos tükörben) megbízni nem lehet. Mentségemre legyen mondva: akkor még nem is kapiskáltam, mily nehéz az *irodalmi* nagyemberek élete.

Már azt is hallottam tudósszerepről fantáziáló irodalmi harcostól, hogy az emberismeret, a jellemfestés, a mozgatórugók feltárása, egyál-

talán a lelki kódolás és olvasás a pszichológusok (sic!) dolga. Próbáltam pókerarcot vágni, bár rég szórakoztam olyan jól, mint akkor. Persze argumentáltam néki egy jöttányit, hiszen *argumentálni* azt nagyon szeretett. Az volt a kedvenc szava. (Vagy apparátusának terminusa? – Isten tudja.) Egy picit részvét is ájtárt, bár nem vittem el az érzést a sírásig.

Ami nem megy, azt szüntessük meg, küldjük kispadra. Ünneplésre méltó, büszke ötlet. Autokrata politikusok logikájára emlékeztető. Hisz az irodalomban ugye, soha nem volt lélek(tan), még tollat is csak azért fogtak nagy eleink, hogy adjanak egy kis löketet a retorikának, grammatikának stb. El kell takarni – ami nem megy. (Egyébként ez is vegytiszta pszichológia!) Ne legyen olyan szembeötlő a hozzáértés (érzelmi intelligencia, önismeret, emberismeret) hiánya. Hogy is lehetne lélekismeret nélkül szövegismeret? Az a kevés *lélek*, aki még lát, azt dehonesztáljuk. Hiszen mi is az, hogy látás? Hagymázás, tudománytalan fikció! Bezzeg „az egyetemgépet működtető, közemberi fogyasztásra alkalmatlan pép, ami a tudományos kritika” (Babarczy Eszter), az kell nekünk! Veszélyes, aki lát: aki (mint Latinovits vagy Óze, Pilinszky vagy Petri, Sopotnik vagy Peer) hozza a figurát. Belelát a nyelvbe, őh igen, a tudományosba is. Kínos. Még azonosítaná itt nekünk a blöfföket, a hibákat és a frusztrációkat.

VÁRI CSABA

(dél)

Balázs Imre Józsefnek

túljutni tárgyakon testeken
a pórusok felezőidején legalább
ennyi adatott volna
de mintha másegyéb és minden
más itt van méri önmagát
vers és napóra

körbejáró pálcák s középpütt
se túljutás se tárgyak se testek
csak az az árnyék
dől el mint a dolgok előbb-utóbb
s mintha csak a vers tolódná el
ha középre állnék

(készülődés)

Hol volt még az ősz,
a készülődés? Lángolt a nap.
Sejtjeink barnán nevettek
a bőrünk alatt.

Mondtam a hold kerekül.
Sehol se voltál egyedül.

Sehogy se hittem, hogy nélküled.
Aztán az első
falevél, majd a többi.
Rozsdafolt volt az erdő

madarak szárnyai alatt,
szemed növekvő égdarab.



Sétáltam egy vásárlóközpontban, szórakozottan báméskodtam, amikor az egyik kirakat üvegében megláttam magam. Rég volt, amióta utoljára szembenéztem azzal az alakkal, aki rám bámult, szinte meg sem ismertem. Középkorú férfi volt, kissé mélyre engedett szürke szakállal. Visszagondolva, volt valami szürke az egész emberben. Megpróbáltam rámosolyogni. A furcsa grimasz a képén megijesztett. Félre kellett forduljak. Lázasan kezdtem kutatni az emlékezetemben: mikor volt utoljára, amikor őszinte mosolyt éreztem az arcomra simulni? Egyre azok a mosolyok jutottak eszembe, amiket elvártam magamtól valamilyen úton-módon. Ennyi maradt volna annak a fiatalembernek az álmaiból, aki valamikor bőszen szabadnak akart felnőtként is élni? S ki lehet ezen a világon szabad, akinek a mosolya nem spontán vagy őszinte?

Aztán elképzeltem, hogy ha valaki engem néz, akkor érdekes látványban lehet része, s ez a gondolat szerfelett felvidított: végre valami, amiben őszintén hiszek. Eszembe jutott Petőfi, akinek a halála előtt néhány nappal mondták, hogy szálljon le a fáról, mert az ellenség közel van, s ő csak annyit válaszolt rá, hogy: „Töpök az ellenségre!”. Úgy van, mindenki érdekes látványára csak töpök, még hogyha rólam is van szó. Sohasem akartam mások értékeinek megfelelni, miért is pont most kezdeném, amikor már lassan nemcsak a hajam szür-

JÁNOSI ANDRÁS Kirakat

ke, hanem én is a háttérbe kezdek beleszürkülni. Eddig legalább, ha valahol a tükörképem villant rám, mindig engem engedett az előtérbe. Most?... De nem fogok most ezen felháborodni, hátraléptem, s a tükörképen kikerestem a legélesebben kirajzolódó apróságot magamon. És ez a semmiség bizonyára fel sem tűnt volna, ha nem kerestem volna valamit, amit soha máskor észre sem vettem.

Volt valami a pillantásomban, amit nem láttam soha azelőtt. Egyfajta dac, amit csak ott tudtam a homlokom mögött, de nem vettem észre még. Olyasmi, mint amikor valaki hátraveti a fejét és kidülleszti a mellét a világnak. Egy kizárólag férfias mozdulat, a legszélesebb nyomot hagyni magunk mögött, a legszélesebb csapást vágni. Senki sem fog tudni többé megállítani. Kicsé megilletődtem. Ennyi minden ott lett volna előttem? A szürke férfi mégsem annyira színtelen? Valamivel meg akartam köszönni magamnak a nyugtatást, még ha tudtam is, hogy csak valószínűleg nem akartam ott a kirakatban feladni ezt az egészet. Az az őszinteség-rúgás vett hatalmába, ami néha mindenkivel megtörté-

nik. Az, az. Az, amelyiktől mindenki a következmények tudatában és figyelembe vételével is, a józan ésszel megcáfolva önpusztítást végez, mert az úgy van rendjén, mert senki sem kerülheti el a sorsát, mert ha a fennmaradás ugyan veszélyeztetve van is, csak nyugodtan, szépen, „Légy jó mindhalálig!”. Legalább...

Este az ágyban eszembe jutott az a szinte átlátszó tükörkép. Nem vártam, s nem voltam felkészülve rá. Nagyon rég volt utoljára az is amikor a napi történeteket este újraértékeltem, s az, hogy ennyire jelentéktelen dolgot emészek meg utólag, még sohasem. Örömmel láttam hát neki, és sorban rendezni kezdtem magamban. Egy szürke alak találkozik egy még szürkébb képmással, s az élet soha többé nem működik az elfogadott törvények szerint. Ha még egy órával, egy perccel előbb, vagy utóbb történt volna mindez, talán minden másképp lett volna, de sem egy órával, sem egy perccel nem történt előbb vagy utóbb. Visszavonhatatlanul teltek el azok a pillanatok, mint minden más pillanat ebben az életben és az utólagos értékelésekből kinnyúlva, mint csápok simítanak egy élet háttéréhez. Az, hogy mennyire szürke, sohasem lehet kihámozni ekkora közelségből. Az egyetlen dolog, amit tehetünk, az, hogy a mások színeire hívjuk fel mindenki figyelmét, s reméljük, hogy mindenki más életében is ott fog állni egy óvatlan percében egy kirakat.

Zsuzsa végtisztességére a Golders Green-i halottasházba csupán Cs. Szabó László esztéta feleségét kértem kísérőnek. Igaz, hogy Zsuzsa, barátnői közül, sokkal jobban kedvelte Diana Athillt, az írónőt, de Csé felesége magyar volt. Tizenkilenc esztendővel korábban, mikor még Dücsónének hívták, 1944. március 19-én, aznap amikor a németek elfoglalták Magyarországot, neki kellett negyedórás beszámolót tartania a tavaszi divatról. „Magyar nők – mondta –, a divat ebben az évben a fekete lesz” – és ezzel otthagya a mikrofont és a rádiót. Alighanem ez volt a második ok, hogy őt kértem a halottasházba. Csak mi ketten álltunk a koporsó mögött, meg az anglikán lelkész, aki rövid imát mondott, majd eltűnt. Mi meg néztük kétségbeesetten, ahogy Zsuzsa koporsója csúszni kezdett a tűz irányába. Kifele menet, az egyik ajtón fából faragott domborművet pillantottam meg: egy delfint ábrázolt. A delfinek legalább annyira érdekelték mindig, mint az emberek; a boldogság hírnökeinek tartottam őket. De mi jót ígérhetnek nekem itt? – kezdtem magamtól, míg a kapuban búcsút vettem Csé Szabó feleségétől.

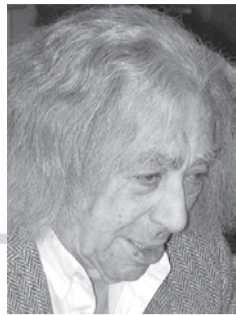
Odahaza mindjárt felmentem a tőlünk alig ötszáz méterre, a dombtetőn fekvő iskolába, a Belmontba, és elhoztam Andrist – nem az iskolából, hanem az intézetből. Mindenekelőtt önző okokból cselekedtem így, féltém a házamban várakozó, iszonyú magánytól. Emellett kárpótolni és engesztelni akartam nyolcéves fiamat. Másfél esztendeje csak feleségemmel foglalkoztam. Andrisra csupán annyi időm jutott, hogy vasárnaponként rövid időre meglátogattam őt az iskolából. Mindig megkérdeztem, miért nem jön az anyja, és én nem tudtam kellő válasszal szolgálni. Most haragudott anyjára, mert elment, és haragudott reám, mert itt maradtam. Amikor hazatértünk, rögtön leültünk sakkozni. Hagytam, hogy nyerjen. „Játszani sem tudsz” – alapította meg. Egyik mozból a másikba vittem, televíziót vásároltam a szobájába, beszélgettem vele, oszonnára hívtam meg osztálytársait. Semmi nem használt. A velem való társalgást szemlátomás unta, akámiről is beszélgettünk. Némi töprengés után visszavittem az intézetbe. Helyzetem azonnal megjavult. Vasárnapi látogatásaim kellemesek lettek. Társai és tanárai előtt büszkén nézett fel reám. Nemcsak azért, mert apja vagyok, hanem azért is, mert nevem olvasható az Encyclopedia Britannicában. Ezt Andris roppant kitérítésnek vélte, már azért is, mert osztálytársai szülei ilyen megiszteltetésre aligha számíthattak.

Andris tévedett. Thatcherné asszony két fia is a Belmontba járt, Andrisal...

Házam ebédlőjéből nem a kertbe, hanem az üvegházba lép ki az ember. Magas, kis szoba nagyságú helyiség, cementpadlóval és két nagy, trópusi növényvel, benne apró asztal írógéppel, két jó szék. Mindig közvetlenül az üvegfal mellett ültem. Odakint sündisznó telepedett le az üvegfal túloldalára, közvetlenül cipóm mellé. Ahítattal nézett fel reám, bár ha kimentem, hogy enivalót vigyek neki, sietve eloldalgott. De mihelyt be mentem, visszajött. Úgy tűnt, mintha a sötétben még jobban ragaszkodna hozzám, mint világos nappal. Ha az őszi esők elárasztották a kertet, félig vízben ült, míg észrevettem, és kis csatornákkal elveztettem az áradást. Ezt a sün nem látszott figyelembe venni. Szerettem hallgatni, mint ropogtatta az enivalót, habár néha egy óráig is várt, amíg nekilátott. Erzelmet, úgy látszik, csak irántam érzett.

Ezeket a hosszú üvegházi tartózkodásokat már rögtön Zsuzsa halála után kitaláltam, mikor azon töprengtem, hogy hogyan tovább, mit kell tennem. Eredményre nem jutottam. Hogy be kell fejeznem a *Kavaton* című regényemet, és azután folytatnom a *Erasmusról* szóló biográfiámmal – ez régtől nyilvánvaló volt. De mit tegyek közben? Menjek szórakozni, hogy Zsuzsát elfelejtsem, mikor nem tudom elfelejteni? Keressem barátaim társaságát, mikor nem vagyok kíváncsi senkire? Menjek utazni, mikor nem kívánom? Olvassak regényt, filozófiát, amikor egy nyitott könyv láttán kedvet kapok, hogy leverjem az asztalról? Saját regényeket vagy verseket sem akarok írni. Undorodtam mindentől.

Andrison és a sündisznón kívül a következő hónapban csak Mrs. Rye-al érintkeztem. Mrs. Rye baloldali szomszédunk volt, jámbor katolikus



Faludy György

Kiút a pokolból (regényrészlet)

özvegyasszony, öt szobával és tizenkét macskával. Ha az előkertben megláttam és köszöntem, szívélyesen visszaköszönt. A hátsó kertből, angol polgári illemnek megfelelően soha nem nézett át hozzánk, miután ott az ember láthatatlan titok. Anélkül, hogy ismertük volna, mindent tudott rólunk, és a dombtetőn lévő katolikus templomban imádkozott félhangosan Zsuzsa lelki üdvéért. Vagy egy évvel korábban, mikor Zsuzsa betegsége válságosra fordult, megszólított az előkertben: adjam át szennyesünetet kimosásra, neki úgyszincs semmi dolga, és örül, ha tehet valamit. Gyönyörűen kivasalva adta vissza két nappal később. Azután minden szerdán követelte a szennyest. Egyébként naiv volt és kedvesen komor. „Nagy bünt követtem el” – vallotta be egyszer, mikor átadta a ruhát. „Mindig a macskáknak adtam előbb, csak azután ettem magam. Tegnap, mikor hazajöttem, olyan mohó lettem, hogy ettem a heringet, míg a macskák éhesen köröztek székeim mellett. Húsz évig Üdvözlégy Mária-t kell mondanom. Latinul, hogy nehezebb legyen.”

Az ősz derűs volt és gyengéd, mikor 1963 szeptembere végének egyik reggelén Golders Green-ből hazajöttem. Az ég fehéres szelíden kék, mintha a kék festék, mellyel hajnalban leöntötték, éppen megszáradt volna rajta. A fák, pirosodó levelekkel, mozdulatlanul álltak, mintha vigyázással parancsolták volna őket. A szellő bokamagasan küszött az üvegházba. A sündisznó a szerszámosbódé mellől rögtön közeledni kezdett, és helyet foglalt cipóm mellett. Előtem egy kancsó tea. Mivel kezdjem? Az előző napokban Aldus Manutius egyik új nyomtatott könyvének példányát vizsgáltam, a delfines címerrel. Kezdem a delfinnek, a szerencse hírnökeivel, amilyeneket most láttam faragványban, Golders Green-ben.

A múlt század húszas éveiben a delfin Magyarországon nem volt népszerű, sőt ismert sem. Emlékszem, mikor olvastam róla először. Tizenkilenc éves koromban, a bécsi egyetemi könyvtárban, Plinius egyik levelében. Sok mindent elfelejttem belőle, de egyes képek még felvillannak. Tizenhat-húsz éves fiúk fürdenek, mondjuk a Földközi-tenger partján, talán éppen Tuniszban. Már látom is: nyúlánk, görög fiúk, kék madárszeggel és vallyig érő, sötétszőke hajfürtökkel. Úszni egyikük sem tud. Közülük csak az egyik áll valamivel benne a vízben, és néz ki vágyakozva az öbölből a nyílt tengerre. Hirtelen, nagy loccsanással, egy delfin terem mellette, körülüssza háromszor, majd, mint mondják, nyakába veszi, noha a delfinnek nincs is nyaka. A fiú riadtan szorítja combját az állathoz: ő maga és barátai a parton kétségbeesetten gondolják, hogy zsákmánynak viszi ki csapatahoz, hogy felfalják, vagy a langyos vízben szeretkezni szándékozik vele. De a delfin elegáns, óriási félkört úszik a fiúval, aztán visszahozza, és leteszi a sekély víz határára. Ettől kezdve napról-napra megismétlik a játékot. A parton egyre több a néző. Polgárok jönnek a környező városokból, mezéskalácsot árulnak a fiú és a delfin képével. Mindenki örül, a tartomány kormányzójának kivételével. Az nehezményezi, hogy katonákat kell küldenie a rend fenntartására, padokat kell építtetnie a nézőközönség elhelyezésére, és így tovább. Néki mindez csak pénzébe kerül, az utak építése, a legionáriusok fizetése, a sok baj, panasz és gond. Fölöttem elsötétül az üvegház, szemem előtt a tenger feketésen rózsaszín. Kijön a partra, düh környékezi: vele senki sem törődik,

mindenki a fiút nézi, aki a vízben vár a delfin érkezésére. Aztán parancsot ad katonáinak: szálljanak csónakba, és verjék agyon evezőlapáttal a delfint, mihelyst megérkezik.

Kevésbé elszomorító történetet olvastam néhány héttel később Hérodotosznál. Arión, a lantjátékos költő jelentős összeget keresett szicíliai és dél-itáliai körútján, és éppen a tarentumi kikötő mellvédjén áll, hogy megbeszélje a hajósokkal hazautját Korinthusba. A bárka tulajdonosa dupla fuvarpénzt követel Arióntól. A költő, rövid gondolkodás után, beleegyezik. Legyen másnak is pénze. A következő képen a bárka már féllúton jár Korinthus felé az Adrián, mikor Arión megérzi: a hajósok meg akarják ölni, hogy pénzén megosztozhassanak. Arión, legszebb öltözetében, a hajó fedélzetén áll, és mikor a négy gyilkos négyfelől közeledik feléje, a vízbe ugrik előlük. A hajósok ezután négyfelé osztják a pénzt, és nagy ünnepeket rendeznek zsákmányukból, mihelyt Korinthusba érnek. Arión azonban egy delfin visszaviszi Tarentumba, ahol örömmel és ujjongással fogadják, majd lassan elterjed az eset híre Görögországban. Négy ember a keresztfán, Korinthus várfalával a háttérben.

Az első delfineket a Földközi-tengeren láttam, amikor német egyetemistákkal mentem kirándulni Triesztből, ócska, vasszínű hajón. Csoportban ácsorogtunk a fedélzeten, midőn a delfinek, vidám csoportban megjelentek. Egyenest a hajó oldalára törtek, mintha össze akarnák zúzni magukat, pedig lemerültek, majd a hajó másik oldalán büszkén mutogatták magukat. Mindent tudtak rólunk. Hogy naivitásunkban azt hisszük, öngyilkosak akarnak lenni. A vízben nem egymást nézték, hanem bennünket: vajon jól mulattatnak minket? Réges-régen volt egy elképzelésem a delfinekről, melyet ezúttal igazolva láttam. Aznap, amikor az állatok előjöttek a tenger vízből, hogy azontúl a szárazföldön éljenek, a delfinek nagygyűlést hirdettek. Arról beszéltek, hogy a szárazon egész nap dolgozni kell az élelemért, míg itt a vízben csak a szájukat kell kinyissák. Ott házakat kell építeni, szállást berendezni, míg a tengeri szállás mindenki részére készen áll. Társadalmat harok árán lehet csak szervezni, szenvedéssel és holtakkal, míg itt a tengerben játszani lehet egy életen át. Nagy többséggel megszavazták, hogy maradnak.

1944-ben a Salamon-szigetek egyikén rostokoltunk tartalékban. A tengerparti pálmáerdőben laktunk sátrakban, a rettentő melegben. Fürödni szerettünk volna, de a cápák közvetlenül a part mellett lesték a zsákmányt, és a géppuskák lövedékeit is hasztalanul pazaroltuk volna reájuk. Tátott szájjal bámultam a vizet, mikor néhány nappal később, kora reggel eltűntek a macskacápák, és két delfin úszkált az öbölben. Mi történt, kérdeztem Edmunds őrmestert.

- Megérkeztek a delfinek.
- Ez mit jelent?
- A delfinek orrukkal hasítják fel a cápák gyomrát.
- És a cápák nem védekeznek?
- Nem védekeznek. Menekülnek.
- Nem értem. Mi bajuk a delfineknek a cápákkal?

– Semmi bajuk. A delfinek a mi kedvünkért üldözik a cápákat – nevetett az őrmester.

Ennél is szebb az Eniwetokra érkezett két katona története, 1944-ből, melyet Ossurio azték indián barátomtól hallottam, tizennyolc éve, az amerikai hadseregben. Júniusban vagy júliusban magános repülőerőd szállt megfigyelőként Új-Guinea felé, a Korál-tengeren. Mint rendszerint, tizenegyen ültek benne. Hirtelen, anélkül, hogy bármilyen találatot vagy egyéb bajt észleltek volna, a repülőgép kigyulladt, és hihetetlen sebességgel kezdett égni.

Az automata szerkezet működésbe lépett, és a tizenegy ejtőernyős légikatonát kifordította a gépből. Kilencen közülük nyom nélkül eltűntek,

ketten egymás mellé zuhantak le a nem viharos, de nagyon nyugtalan tengerbe, a sötétben borús ég alatt. Az ejtőernyő zsinórját derekukra kötötték, hogy szél és áramlat ne ragadja el őket egymástól. Helyzetük reménytelenségével mindketten tisztában voltak. Nem tudták, hogy a rádiósnak volt-e ideje értesíteni az amerikai állomásokat a katasztrófáról. De ha lett volna, akkor sem talál repülőgép ilyen időben két úszó testre a hullámok közt.

A Marsall-szigetek tizenöt-húsz mérföldnyire lehetnek, méghozzá délkeletre. De merre van délkelet? És ha tudnának is a magas hullámokban húszmérföldnyit úszni, ami lehetetlennek tűnt, akkor is, hogyan találják meg a szigetet? Legjobb esetben elúsznak mellette. Ennek ellenére erőteljes karcsapásokkal verték a vizet. A hatalmas hullámok Niagarákként zuhantak fejükre. Úgy érezték, hogy a vad szél a hajukat is kitépi.

Néhány órával később két delfin csatlakozott hozzájuk. Kétségtelül him és párja. Jelenlétük felderítette az úszókat, bár nem látták, mi hasznuk lehet belőlük. Aztán egy órával később a fiúk ereje lankadni kezdett. Hirtelen, ugyanabban a pillanatban mindketten érezték, hogy sima szikla éle szorul álluk alá. Egy pillanatig azt képzelhették, hogy partot értek, pedig az őket figyelő delfinek vették hátukra őket, a bombázót és a nehézgéppuskást. Szárguldtak velük, mint szánkók a hegyszoldalon. Alkony előtt érték ki Eniwetokra, a Marsall-szigetek egyikére. Ott az amerikaiak étkezési építettek katonáik számára cölöpökön, a tengerparton. A szakács a konyhában, az épület végén éppen nagy halakat szedett elő a hűtőszekrényből, mikor észrevette, hogy a delfinek két embert tettek le a sekély vízben. Fellármázta a vacsorázni készülőket. Mind lefutottak a vízhez. A szakács két nagy halat lóbált, melyeket a delfinek jutalmául szánt, de azok már eltűntek. A katonák pedig ünnepelni kezdték két megmenekült bajtársukat, de időközben besötétedett, és az ezredes átvitette a nehézgéppuskát és a bombázót a kórházba.

Emlékszem, miután Ossurio a történetet befejezte, olyan pofát vágott, mintha semmit se mondott volna.

Ott ültem székekemen az üvegházban, és törtem a fejemet: igaz volt-e valami a történetből. Úgy emlékszem, hogy valamelyik amerikai katonai lapban, talán éppen a *Yank*-ben is olvastam riportot a két ifjúról és a delfinekről. Lehet, hogy képzelődöm. Az is lehet, hogy – tisztára a játék kedvéért – Ossurio a *Yank* szerkesztőjét is becsapta. Fantáziája nem ismert korlátokat. Honnét tudjam meg az igazat? Ossurio nyilván elmondaná nekem, de honnan tudom meg a címét?

[...]

Hunyt szemem előtt egyszerre ott állt, mint régen, szőkén, roppant szelídségével és mérhetetlen szerelmével. Furcsa szerelem volt, és barátaim kinevették volna, ha elmondom nekik – ezért nem is mondtam el. Zsuzsa megvetette azt, amit testiségnek neveznek. Sokszor szerettem volna végigcsókolni testét, bőre csodálatos selymességét érezni, szőke hajába rejteni az arcomat, tenyeremben tartani kis, gyönyörű mellét, combja közé szorítani ajkamat, szeretkezni vele, nem öt percig, hanem óráig – de mindez csak ábránd maradt. Nemcsak unta a szeretkezés bármilyen formáját, de undorodott is tőle. És ugyanekkor elmondhatatlan tébbolyal és gyönyörrel szeretett. Lassanként, vigyázva és nagyon óvatosan próbáltam tanítani az élvezetre. Mikor ez nem sikerült, legalább a meztelen ölelkezésre, és amikor ez sem ment, a csókolózás örömeire. Nem sikerült. És mindezek ellenére, sőt mindezek nélkül is – valljam meg –, ha talán nem is úgy, de majdnem annyira szerettem, mint ő engem. Földöntúli tüneményt láttam benne, akit ravasz módon sikerült magamhoz kötni, talán verseimmel, talán lényemmel, lehet, hogy csak mozdulataimmal. Boldog voltam, ha csak kisujját megérinthettem, vagy elnézhettem, hogyan rendez virágcsokrot, vagy hogy az Andris születése utáni hónapokban nem hallja a telefont, sem az ajtócsengőt, ha a gyermek sírni kezdett. De legjobban két dolgot szerettem. Egyik az volt, mikor hajnalban alvó arcának élet nézhettem, finom orrát és homlokába hulló fürtjeit.

Folytatása a 14. oldalon

Heten voltunk. Mint a gonoszok, mondta volna apám. De apám nem beszélt, mióta magára hagytam. Ült az ágya szélén és hallgatott. Mi pedig itt, a Rajna partján. Heten, mint a gonoszok.

Csikorgó hideg volt. Január. Már három hónapja elbukott a forradalom.

– Nóta! – kiáltotta Babó.

Jégpáncél, párafelhő. A város öt kilométer. Tápostuk a havat.

A többiek nótáztak az este. Későn feküdtek le. Búsultak. A magyarok ilyenek.

Nem mintha mi nem. Mindegy, hogy mit. Slágerket, menetdalokat. Mert hát a magyar ember ugye sírva vígad.

Most meg itt, ebben a hidegben. Az égbolt kék, mint a kétségbeesés. A hó fehér. Sziporkázik a nap.

Szóval, mint a gonoszok. De gyalog.

– Nóta! – Babó, a Kötéltáncos didereg. Vékony fiú, göndör, szőke haja van. A becenevét még a honvédségtől hozta. Statiszta volt az Operaház balettkarában, de ilyen polgári foglalkozást nem tartott nyilván a néphadsereg.

Most, katonaszökevény. Sorkatona. Van egy tiszt is velünk, Babinka hadnagy. Babinka Mihály. Apró, hajlotthátú ember, térdig érő farka van. Hogy ő miért van itt, senki se tudja. Talán mert politikai tiszt volt, és megfeküdt a gyomrárt a politika.

Katonaszökevény vagyok én is. Babó még ma is úgy hív: Hajasbaba. Ugyanis három nappal később vágta le a hajamat. Három nap, igen. És ez most már végleg így marad.

A többiek nem katonák. Ormos Márta nem is lehetett. Ő az egyetlen lány a csapatban. Barna, sovány, lóg rajta a kabát, amit a karitástól kapott. Mintha villával... De amúgy egészen csinos.

A táborban egy lány tabu. Hozzányúlni tilos. Ő, Ormos Márta, kétszeresen az: a fiúja is itt tapossa velünk a havat. Igaz, hogy Tibor inkább csak kísérő. Lúdtalpas hódoló: caplat, mint a buldogok. Kettőjük közül Márta a férfiasabb.

Tibor színházi ember. Rendező. A hangja mutat: hol mély, hol magas. Ő viszi a szólót, ha vita van.

Megyünk a székesegyház hajója felé. Tanulmányúton vagyunk. Magyar diákok. Ötvenhatosok.

Remeg a levegő, jégcsapok potyognak. A katedrális tornyában megkondul a harang. Heten, mint a gonoszok. Déli harangszó. Nándorfehérvár. Szibinyáni Jank.

*

Ez egy ilyen parabola. Hertzog Robi magyarul. Tíz szűz. Őt buta és öt okos. Várják, hogy megérkezzen a völgyégy.

– Mit csinálnak? – kérdezi Babinka Mihály.

– Na mit! Izgulnak. Gondolhatod.

Végül is – Robi magyarul – a tűzből csak őt marad. Mert hát mécsessel világítanak, és az olaj

FERDINANDY GYÖRGY

Balga szüzek

elfogy. A bölcsek hoztak magukkal tartalékot, a balgák nem.

– Értem már! – mondja Babinka hadnagy. Aki nem előrelátó, sötétben marad.

Állnak a timpán előtt. Kétoldalt, a szüzek.

– Én csak nyolcat látok! – tamaskodik Babó.

– Kettő valahol lemaradt.

– Miért, nyolc nem elég?

– Nekem elég lenne egy is! – Lichtenstern, a mohácsi patikus fia vigyorog. Kövér, alacsony fiú, sokdioptriás szemüvege van.

– Hol találd ezt a mesét?

– Szent Pálnál! – feleli Robi.

A Rendező legyint:

– Szent Pált – jelenti ki – nem olvasom.

Akkor áll meg előttük a Veterán:

– Maguk – kérdezi – új menekültek?

Halkan, hadarva beszél. Nem is igen értik.

– Menekült a halál! – feleli Ormos Márta, akinek jó füle van.

– Diákok vagyunk! – kontráz rá Tibor. Magyarok.

– Azt hallom. De ötvenhatosok?

– Maga francia? – kérdezik. Körülállják.

Merthogy olyan. Minden szürke rajta, a kabát, a sál és a kalap. Negyvenötös. Nyilván veterán. Akcentusa van.

– Mit mond? – kérdezi Babinka Mihály.

Meghív egy pofa sörre.

És már be is fordul egy kávéházba a csapat.

– Meséljenek! – parancsol rájuk a szürke. Hol jártak?

És ők elmondják, hogy moziban.

– Mit láttak?

– Szirupot – jelenti ki Tibor. Hazugságokat.

– Van, akinek az kell – véli a másik.

– Igazuk volt az otthoniaknak.

– Miben?

Tényleg, miben! Senki sem érti.

– Hát, hogy nem engedték be ezt a sze metet.

– Vannak jó filmek is! – állítja a Veterán.

– Minden azon múlik – szól közbe a lány –, hogy nevelhetők-e az emberek.

Kihozzák a sört, beleisznak.

– A szabadságra! – mondják.

– Az egyenlőségre!

A testvériség kimarad.

A szürkek hol menekültek, hol pedig emigránsnak mondják magukat. Tíz év alatt se lettek franciák. De már régen nem magyarok.

Azután megint csak, újra meg újra, a forradalom. Hogy mit akartak. Mert azt, hogy mi ellen, mondja a másik, én is tudom.

– A zsidókat kérdezd! – hajol a Rendező a francia füléhez. Nálunk, monsieur, a zsidók csinálják a forradalmakat!

Lichtenstern felnyerít:

– Mi van veled? – nyögi ki. Hertzog a bokájába rúgott.

*

– Értem! – mondja a negyvenötös. Pedig de hogy érti. A judeo-bolsevizmus! Magunkra hagytak az amerikaiak!

– Bizony! – bólogatnak bánatosan. Negyvenötben is így volt. Nálunk mindig a zsidók keverik a bajokat.

Nem bírják tovább, kitör belőlük a jókedv.

– Értem! – mondja a másik. Feláll, a fejébe nyomja a kalapot.

Összeguberálják az ital árát. Sok. Erre senki se számított.

– Jól kiröhögtek! – mondja Márta, és Tibor hozzáteszi:

– Kiugrattuk a nyulat a bokorból!

Szegény! Nincsen már kedvük vigyorogni.

– Tényleg! – szólal meg Babó. Ti mit akartatok? Nézik egymást. Már három hónapja élnek itt a Rajna partján. Minden összezavarodott a fejükben. Minden megváltozott.

– Szocializmust? – kérdi Tibor.

Az, hogy emberarcú, csak később került a köz tudatba. Ok még úgy mondták: emberközpontú. Nagy Imre emlékiratainak is ezt a címet adták a párizsiak.

– Elment! – sóhajtja a hadnagy. A francia végigmegy az ablak alatt. Minden szürke rajta: a kabát, a sál és kalap.

– Kifizethette volna a ceppet!

– Zsidóknak?

Lichtenstern törölgeti a pápaszemét. Olyan volt, mint bárki más. Hadart. Ilyenek úsztatták le a Dunán a mohácsi patikusokat.

– Ami a szüzeket illeti – mondja Hertzog. Aztán elhallgat ő is.

– Sántít valahol ez a példabeszéd! – tamaskodik Babinka Mihály.

– Miért nem adnak nekik egy kis olajat?

– Na miért?!

– Megjegyzem – így Babó – nekem a Balgák jobban tetszenek.

Tényleg, a bölcs szüzek milyen ellenszensek! Magabiztosak, pöfetegek. Árad belőlük az önbizalom.

– Én a völgyény helyében...

A völgyény! Eljön egyáltalán? Akinek csupa ilyen menyasszonya van... Az lenne a szép, ha kint maradna ő is a sötétben. De erről nem szól az episztola.

Ebédidő van. Fájront. Lépegetnek a hóban. A táborban már levest osztnak.

Leszáll a Rajnára a pára. Hallgatnak. Találkoztak a múlttal. Tanulmányúton vannak, nem igaz? Magyar diákok. Heten, mint a gonoszok.

*

Nos igen. Körülbelül ilyen volt az a nap. Lényegét tekintve ilyen. Nem könnyű összeszedni a dolgokat.

Elmúlt ötven év, sokan már nem élnek. Mással megszakadt a kapcsolat. Babó, a Kötéltáncos tavaly ment el, negyvenkilenc évvel a forradalom után. Egy ideig még statisztált a város balettkarában. Hűségese természetű volt, mindvégig Strasbourgban maradt. Tánciskolát nyitott, gyárban dolgozott. Volt két felesége, gyerekei születtek. Elzásziak.

Ő a legrégebbi barátom. Együtt katonáskodtunk. Azután, itt a Rajna partján, amikor kihordott minket a hadsereg. Együtt hódítottuk meg a két lányt: a feleségét és a feleségemet. Akik később halálosan összeveszték. Olyannyira, hogy ezzel a mi barátságunknak is vége lett.

Rosszul mondom: a kapcsolatunknak. Mert a barátságok örökéletűek.

A halálhíre nemrég érkezett. A borítékban egy amatorkép: fekete-fehér. Két nyurga fiú, télikabátban. Hát igen. Nem felejtettük el egymást. Mind a ketten egyedül éltük le az életet.

Babinka Mihályból, a kis hadnagyból a katedrális sekrestyése lett. Ő hagyta el először a tábor, elzászi lányt vett feleségül, felnevelt ő is két gyereket. Mondják, hogy megbémult öregkorára. Nem jött el a találkozóra, ahol viszont láttam a többieket.

Tibor rendező Kanadában. Nyáron visszajár a Rajna mellé. Van valami fesztivál, és ő megrendez egy-egy darabot. Ormos Márta Párizsba került. Hogy mi lett belőle, nem tudom.

Hertzog Robi volt a szobataársam. Együtt fordítottuk Verlaine-t és Gérard de Nerval-t. Orientalista lett belőle, Párizsból Izraelbe ment. Utközben meglátogatott. A kisfiám ágyában aludt, apró emberke volt akkor is. Kétszer váltottunk levelet harminc év alatt. Hetzronra magyarosított, volt neki is két felesége. Aztán ő is magára maradt.

Itthon még kis híján elértem. Valaki említette, hogy hazajár. És hogy úgy, mint bölcsészkorában, az Országház könyvtárában dolgozott. Nagy, kövér ember – mondták róla – és teljesen kopasz. Évről-évre érdeklődtem utána. Amíg csak meg nem tudtam, hogy már évek óta halott.

Lichtensternről most hozott hírt egy genfi barát. Valahol Lyon mellett él, özvegyember. Két lányt nevelt fel egyedül. Ha lesz rá időm és erőm, őt még meglátogatom.

Belőlem pedig ez lett. Krónikás. Kell valaki, aki elmondja a dolgokat.

Hát csak így. Most lesz ötven éve, hogy elbukott a forradalom.

Doktor Pisztrujátu azt ígérte, hogy ha mindent jól csinálók, akkor annyi fagyaltot ehettek utána, amennyit akarok, én meg már nagyon szerettem volna tudni, hogy a tábornok elvtárs hol tart a beszédével, mert már nagyon fáztam, hiába húztam össze magamon a kivatelinezett pionír ruhát, nem segített semmit, és a tenyeremre is hiába próbáltam lehelgetni, nem is éreztem a szám melegségét egyáltalán, inkább csak még jobban fáztam, a kezemre rádere sedett a légzésem párja, és a nagy virágcsokron a celofán is egész fehér volt, mert ráfagyott a leheletem, és akkor már tudtam, hogy mikor doktor Pisztrujátu rám zárta a hűtőkocsi ajtaját, mért mondta, hogy ne próbáljam lehelgetéssel melegíteni a kezem, és hiába próbáltam a pionírnyakkendőmmel tisztára törölni a celofánt, a dér nem jött le róla, és féltem, hogy a celofán szét fog szakadni, vagy összebaktériumozódik, úgyhogy nem is dörzsöltem tovább, hanem inkább mozdulatlanul álltam ott a hűtőkocsi közepén, és vártam, és pont arra gondoltam, hogy lehet, hogy megállt az idő, mikor egyszer csak meghallottam, hogy doktor Pisztrujátu kívülről ráver a kocsi ajtajára, és tudtam, hogy ez nekem szól, ez a figyelmeztetés, hogy most már mindjárt rajtam a sor, és el ne felejtsem bevenni a sósborszesz cukorkát, ami ott van a

DRAGOMÁN GYÖRGY

Dezinfekció

nadrágom zsebében, doktor Pisztrujátu mondta, hogy szép óvatosan kell szopogassam, hogy a puszikhoz a szám is teljesen steril legyen, olyan, amilyenek a tábornok elvtárs szereti, de a kezem annyira meg volt dermedve, hogy alig bírtam kibontani a cukorkát, és mikor bevettam a számba, olyan hideg volt, mint egy jégkocka, az ízét egyáltalán nem is éreztem, és ettől még sokkal jobban fáztam, de annyira, hogy már nem is remegtem, éreztem, hogy szép lassan fagyok megfele, de félni azért nem féltem, mert doktor Pisztrujátu előre megmondta, hogy úgy fogom érezni, hogy elhagy az erőm, de ne ijedjek meg, mert az csak azt jelenti, hogy véggépp elpusztultak rajtam a baktériumok, mert azok olyanok, hogy még az ember bőre alá is beszik magukat, minden tele van velük, és csak így, fagyasztással lehet megszabadulni tőlük, és vigyázzak, hogy mikor ezt a gyengülést érzem, nehogy leüljek a földre, mert akkor megint összebaktériumozódom, és ráadásul odafagyok a hűtőkocsi padlójához, és akkor végem, hanem csak álljak szépen vigyázzak to-

vább, és várjak, amíg kinyitják az ajtót, legjobban teszem, hogyha azt a mondatot ismételve magamban, amit a tábornok elvtársnak kell majd elmondjak, mielőtt átadnám neki a virágcsokrot és két oldalról megpusztilnám az arcát, hogy a városunk és a haza pionírjai nevében szívjből köszönöm neki azt a rengeteg jót, amit értünk tett, fáradságtalan és önfeláldozó munkájával, és akkor mondtam doktor Pisztrujátunak, hogy én még nem is vagyok pionír, mert még csak elsős vagyok, és csak másodikban lesz a pioníravatás, de doktor Pisztrujátu erre azt mondta, hogy azt ő nagyon jól tudja, de az most nem számít, a lényeg, hogy milyen gyönyörűen nézek ki az egyenruhában a szőke hajammal és a kék szememmel, és tudjam meg, hogy azért választottak ki pont engem a város összes iskolása közül, mert én hasonlítok legjobban a tábornok elvtárs kisgyerekkori fényképeire, és a híradóban nagyon jól fog mutatni, ahogy magához ölel, mert olyan kicsi vagyok, és különben is, mit gondolok, hogy a virágcsokor igazi virág, hát nem, mert az egyből szét-

fagyna, és az igazi virágról különben se lehet rendesen leszedni a baktériumokat, mert mind tönkremennek a formalinfürdőben, ezeket a vörös kardvirágokat külön az ilyen alkalmakra csinálja műanyagból a tábornok elvtársnak egy szobrászművész, úgyhogy én csak ne izgasam magamat, hanem ismételve csak azt a mondatot, mert ha nem felejttem el, és szépen elmondom, úgy, ahogy kell, szép csengő hangon, akkor utána torkig lakhatok fagyallal, és amikor erre gondoltam, éreztem, hogy elroppan a fogaim között a cukorka, és megtelt a szám azzal a csípős borszesszel, úgyhogy majdnem köhögnöm kellett, és akkor láttam, hogy megmozdul a hűtőkocsi ajtaja, és ahogy kinyílt, hallottam, hogy mindenki nagyon hangosan tapsol, és láttam, hogy ragyog kint a napsütés, és akkor a virágcsokorral a kezemben kiszálltam a hűtőkocsiból, és elkezdtem futni egyenesen a tábornok elvtárs felé, és amikor odaértem elé, olyan erősen sütött a nap, hogy nem jutott eszembe a mondat, és nem is mondtam semmit, de a tábornok elvtárs úgyis lehajolt, és felémelt, és magához szorított, és ahogy két oldalról az én jéghideg arcomhoz nyomta a saját kipirult, beszédől áthévílt arcát, olyan forróságot éreztem, mint még soha, és egyáltalán nem kívántam már a fagyaltot.

1

Az éjjel hazafelé mentem,
nem volt hazám, hát szótlanul
ödöngtem kivilágítatlan
sikátorban, ha hátbaszúr
valaki, ki is foszthat engem,
három napja csak vizet ittam,
és védeni sincs semmi kedvem
az örökrészem, fenn a holdban.
Ha emelkedne, mit is szólna
Isten? Nézném a kirakatba,
amint megvillan a gyilok.
Vak riadalmam, vándorlásom
hidegen hagyta. S a halálom?
Éreztem, bársony nesz inog.

2

Éreztem, bársony nesz inog.
Rossz tanácsokat súg a szél.
Az ember végül homokos,
kietlen síkon is remél.
De lehet mégis a huzat
játszott velem? Egy téren álltam.
Indulat, éhség, áramszünet
zavart. „Miért vagyok hazátlan?” –
kérdeztem, és jöttek dalolva
részegek, tűnve a seholba,
mutattak fityiszt, esztelen.
„Nem két személyes ez a pad?”
Kérdőjelek s egy lány maradt,
a szellőzködő, lány melegben.

3

A szellőzködő, lány melegben
fonta rám magát. Énekelt.
Mert akkor szép a sűrű erdő,
amikor ég. Így feleselt.
„Van egy fél kiflim – megettetlek.
Fél üveg borom – megitatlak.
Reggel fél ötig szerethetlek,
azután a másíknak adlak.
Hidd el, rémisztő minden angyal.
Áldalak búval, vígalommal.
Kire vársz? Én már itt vagyok.
Mért szomorkodtál? Minden megvan,
figyeltelek a kirakatban,
tapsikoltak a jázminok.”

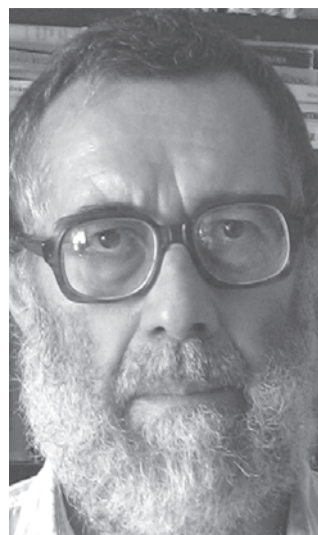
4

Tapsikoltak a jázminok
ölében, mikor révbé értem,
zátonyra futott életem
nézhettem tágranyílt szemében.
Mert sorsát el nem kerülheti
az sem ki szembemegy vele,
ha bujkál is kicselezi,
és utoléri végzete
a bűnöst és a büntelent,
de azt, hogy ez mit is jelent,
tanuljuk hívón és hitetlen,
túlélve ezernyi veszélyt,
elmebajt, reményt, locska kéjt.
Nagy álmos dzsungel volt a lelkem.

BOGDÁN LÁSZLÓ

Hazátlan dalok

József Attila árnya kísért



5

Nagy álmos dzsungel volt a lelkem.
A lány tigrissé változott.
Veres lángok égtek szemében,
s nem tudtam, hogy én ki vagyok?
És kifulladásra kerengőztünk.
„Hol bujkáltál, nem láttalak?”
Messzi folyó partjára érve
hagytunk el arany öntudat.
Vadász emelte fegyverét.
Kilőtte tigrisem szemét.
Gyanútlan el nem futhatott.
„Azt hitte megment? – kiabáltam –,
hazám volt. Nem tigris – a társam?”,
s háltak az utcán. Rám csapott.

6

S háltak az utcán, rám csapott
a veszély, lázasan remegtem
és meséltem az álmodat
(ha az volt?) – hátha visszaretten,
és itt hagy. Mire mennénk ketten?
„Milyen tigris voltam?” – mosolygott,
követve kéjben, örületben,
és láttam, amint hullafoltok
ütnek ki testén. „Megvadultál? –
símult hozzám. – Mondd, megbosszultál?
Tigrisért vadászt! Ez az elvem.
Legalább kinyomtad szemét?”
Éden tűnt. Maradt a szemét.
Amiből eszméletem – nyelvem.

7

Amiből eszméletem – nyelvem.
Hihetem a szemét örök?
Felülve az arcába néztem.
Döbbenet hallottam köhög,
sír vagy röhög? Rázkódik válla.
Tigrisnek képzelet magát.
Most éri utol halála.
Most röppen el az ifjúság.
Önmagát látja, kiterítve,
liánok között megfeszítve,
s az álmos dzsungel elforog.
Egymásra meredtünk a téren,
pillantásából düh és szégyen
származik, s táplálkozni fog.

8

„Származik s táplálkozni fog
ezután is büntudatodból
rémálom, szégyen, tudhatod,
már nem hajíthat sz ki magadból,

mint léghajóból nehezéket,
többé soha nem hagylak el.
Halálraitelt fegyőrökre
nézhet így. Senki nem felel.
Szeretőd, anyád, tigrised,
orvosod, hóhérod leszek,
rettenetes, nyomasztó részlet.
Hazátlan így talál sz hazára,
Vaságyra, kínra, zárt osztályra
a közösség, amely e részeg...”

9

„A közösség, amely e részeg
éjszakán álmodik, harákol,
(összeérnek lassan a részek,
bujdosó lennél, mégis vándor?)
ígyis-úgyis kivet magából! –
csókolt a lány. – Fordulatot
ne is remélj! Ki éjszakából
jön, s jövő felé támolyog,
soha nem juthat ki a fényre,
társra nem lel, csak népvészre,
Góg, Magóg, Demagógok égnak
uszályában a véres holdnak,
az odvasok várnak, a holtak,
ölbecsalo anyatermeszet...”

10

„Ölbecsalo anyatermeszet –
riadt a lány, felöltözött –
sem rejtheti, hogy az enyészet
legfőbb úr mindenk fölött.
Ne sírj. Még egyszer eljövök,
ha végére érsz a nagy útnak.
Láncolt lelkek, bős démonok,
mocsári lelkek riadoznak,
de nem ragadnak el, ne félj,
egyszer majd véget ér az éj,
múlik komédia, horror.
Együtt szállunk. Az égi kék
elkever, felröptet a lég,
férfi társaként él. Komor...”

11

„Férfi társaként él, komor
bérkaszányákban. Nem is tudja
mi a boldogság. Előkotor
egy-egy vashatost. Az útja
születés és halál között
szomorúság és csupa seb,
glória ég feje fölött
és becsapja a képzelet,
boltos, stricije, a halál,
reméled-e, hogy megtalál

és elődbejön támolyogva?
Megmenthetnéd, de nem teszed,
közbejön egy áramszünet,
munkahelyeken káromkodva...”

12

„Munkahelyeken káromkodva
lázongtam én is, évekg.
Utcán mentem, meg-megbotolva,
mások ezt meg nem érthetik.
Undorodva, tikkadtan néztem
a limuzint, melybe beszállt
egy fehér ruhás lány, úgy véltem
én is lehetnék, de lejárt
időm, vártak a gyerekek,
könnyeim fehér fellegek,
kirakatokba néztem lopva
az arcom. Vége! Elveszek!
Amit kerestem elveszett,
Vagy itt töpreng az éj nagy odva...”

13

„Vagy itt töpreng az éj nagy odva
mélyén. Lehet a gyilkosod?
Világod széthull darabokra.
Hogy lenne jobb, nem tudhatod?
S a koporsósözög csillagok
között fel-felvillog a jel,
és ábráival – tudhatod –
az égi kékkal elkever.
Kézen foglak, és nem eresztlek
sohasem el, és elvezetlek
oda, ahol elszánt, komor
férfiak tervezik világuk,
és fölkomorlik elszántságuk
mélyén a nemzeti nyomor...”

14

Mélyén a nemzeti nyomor
keseríthet. Eltűnt a lány,
de azóta is elsodor
az utca túlsó oldalán
vidám trillázó kacagása.
Minden éjszaka keresem.
És minden éjszaka hiába.
Senkiben fel nem lelhetem.
Nem tudom volt-e ő valóban?
Megölelt-e a sikátorban,
vagy félálomban képzeletem?
Virág volt, fehér jázminvirág,
megéreztem az illatát,
az éjjel. Hazafelé mentem.

Kölesönszonett

Az éjjel hazafelé mentem,
éreztem, bársony nesz inog,
a szellőzködő, lány melegben
tapsikoltak a jázminok,
nagy, álmos dzsungel volt a lelkem,
s háltak az utcán. Rám csapott
amiből eszméletem, nyelvem
származik s táplálkozni fog,
a közösség, amely e részeg
ölbecsalo anyatermeszet
férfitársaként él, komor
munkahelyeken káromkodva,
vagy itt töpreng az éj nagy odva
mélyén, a nemzeti nyomor.

(Gabes és Sanyi)

Éjjel fél kettőkor a szombathelyi gyorssal érkezett a városba. Gyalog indult el az állomásról, s valahogy az volt ebben a legmegnyugtatóbb, hogy nem is tudta, hova. Szerette az éjszakai város bársonyos nyugalma, szertelen képzelgésre ösztönző csöndjét. A gesztenyesor fekete alagútját becsukott szemmel gyalogolta át. A belvárosi kis téren mindannyiszor megállásra készítette az egyik sárga házfalból kinyúló, fekete keretbe foglalt, fekete mutatójú kerek óra. A szűk síkátorok nappal a járókelőktől kiismerhetetlen labirintusa ilyenkor megadta magát a metafizikának. Kisimult és megvilágosult, akár a hitben boldogult feloldozottak tekintete.

Napokig tudott volna gyalogolni ebben az örök éjszakában, cél és irány nélkül, a semmi szorongó iránytűjével agyában, lábában a kegyelmet nem kérő halálraítélte konok megszállottságával. Csak menni, tékozló közönnyel, csak menni: bele a tavaszba.

Első barátjának lakása előtt hatalmas barna kapu állta útját, a könyvesbolt neonfényes kirakatából kedvenc írói szellemtorzói vigyorogtak rá.

A bár csillogó kietlenségével olyan volt, mint egy aprócska lámpák milliárdjaival kidekorált, lelakatolt fedelű mohazöld esztrázongora: ön-maga szentimentálisan lehangoló, nevelésdísze. De díszlet volt csak ő is, az Utazó, paravánok mocskos porbarlangjában bujkáló, szeszek lángjának árnyaiban saját valóságát kereső bábfigura. Elfajzott (urbánus) Platón, vad ezoterikus bulik felségjelzés nélküli rozsdás hájója.

Csak semmi beszélgetés, szakállas, súgta oda neki megvetően a büfékocsi aranyláncos öre. Aztán mégis ő kezdett bele, amikor a sört töltötte ki. Tudod mi a lényeg, öreg, kérdezte tőle immár bizalmasabb hangon, mire ő önkéntelenül bölögnéni kezdett, mintegy a vonat hintázását kiegyensúlyozandó. Tudod ám, a francokat tudod... Egyhelyben állunk itt ebben a rohadó kocsiiban, és mégis haladunk..., de hát egy ilyen szakállmadár mit is érthetne ebből. A vonat, akár egy frontszereplő, dugig volt katonákkal. Vedeltek, mintha csak ezzel elodázhathaták a visszatérést. Vedeltek, és persze fizettek, a büfés pedig kényszeredetten unatkozó pófát vágott.

De azért ehhez képest, idézte föl a bárszéken a vonatbeli ködképeket az Utazó, az legalább élet volt. Sört ivott, és az üres placcot bámulta. Másfél óra is eltelt, mire elszánta magát a lények nélküli üvegkriptából való menekülésre.

Mire kitalált az éjszakából, reggel lett. Második barátja és barátónője munkába készülődtek, amikor meglepte őket.

Amint fölébredt, szörnyű csuklás kezdte gyötörni. Emlegetnek, tehát még vagyok, gondolta a dezertőr. Hazatérő barátja egy sörözőbe cipelte, ahol a pincérlány kristálycukros citromlevet javasolt a csuklást megállítandó, ám hamarosan kénytelenek voltak áttérni az unicumra. Mindegyikük. Aztán a pincérlány dögös avantgarde kazetát csúsztatott a magnóba, amit az átlalában zsongó és felvágott falatozó férfinép ádáz gyűlölettel konstatált. Haladjunk, szolt oda barátjának, ki ebből a középkorból a szikrázó napfénybe. A borozóban fasírtot evett, mert egyedül azt tudta csuklás közben lenyelni. Egymás után két kedves asszony tévedt az asztalukhoz, és mindketten ugyanazt kérdezték: mi van veled. Egyiküknél fehér keretes fekete napszemüveg volt, a másiknál ötszáz forint. De ez a délután a csuklás volt, nem a válaszoké. Barátjával, a napszemüveggel és az ötszáz forinttal sétáltak ki a délutánból.

Én nem hiszek semmiféle rehabilitációban, mondta az utcán nekik az a férfi, akit Péternek hívtak. Jegyezték meg, hogy én a saját magányom vagyok. Társa, a bokszoló-orrú herészve bölögnéni, és hozzátette: kinek mi köze hozzám. Nagyokat kacagva lapogatták egymást, amitől a csuklás csak tovább fokozódott.

A szöke lány, barátja barátónője, így az ő barátónője is, vacsorát talált, de a csuklásnak nem volt étvágya. Leheveredtek a tévé elé, és hirtelen egy poros, szürke dokumentumfilmben találták magukat. Alvást színlelt, hogy csuklását megtévessze, hogy végre leszámoljon vele, mire valóban elaludt. Azt álmodta, hogy harmincöt percig nem vett levegőt, csuklása megállt, s hogy

TÓDOR JÁNOS

Fehérvári figurák

ez alkalomból egy szín nélküli dokumentumfilmet forgatnak róla, amit ő egy árnyékképes készüléken át néz.

A hajnali első személlyel hagyta el a várost. Fehér bőrű, tavaszarcú diáklányok ültek szemben vele. Szépek voltak és időtlének.

(Lajos)

Hatvan körüli, kopaszodó, mozdulataiban, mikájában az örültek magabiztossága. Talán pincér lehet, fehér pincérekabátjáról ítélve.

Ismert figura a Bástya presszó teraszán. Megszokott műsora, hogy a nyakába akasztott fényképezőgéppel, az asztalok között járva-kelve fotózik, olyasformán, mint ahogy a háborús filmekben tüzelnek: csak lő és lő, de sohasem tölt. Ám az sem kizárt, hogy tényleg van film a gépben... Most éppen bent, a fiatal lányok asztalához ül és beszél. A lányok láthatóan ugratják és nevetnek rajta. Tegeznek, Lajosnak szólítják. És Lajos rendel: a négy kólához egy üveg vörösbort, majd feláll, és hastáncos mozdulatokkal körüljárja a viháncoló lányokat.

Diplomatatáskák az asztal körül, és beszéd-foszlányok: „...az orvos mondta, hogy menjek férjhez, akkor elmúlnak a panaszaim...”

Nagy nevetés. „Hát akkor miért nem mész?, anyádék nem szólhatnának semmit, hiszen a doki javallotta.” Fodrászstanulók lehetnek, mert most csak úgy, az ujjukkal „megnyírják” Lajost.

(Ági)

– Szeretsz élni? – kérdezem Ágitól. Odakünn (a presszó panoráma ablaka mellett ülünk) hatalmas pelyhekben hull a vízenyos márciusi hó.

– Persze, hogy szeretek – válaszolja, és belekortyol az üdítőbe. – És miért szeretsz? – folytatam tovább a faggatózást. – Mert sem előttem, sem utánam nincs más, ami én vagyok – mondja, miközben keze az üvegpohárral játszik.

Csupa szentelenség ez a huszonhat éves lány, hiányoznak belőle a kortársaira annyira jellemző átlagreakciók, sztereotip pókok. Ági más. Az érettségi évében Thomas Mann *Doktor Faustus*-át olvassa, de filozófiából „nem felelt meg”, mert tanárnökjét figyelmeztetni mert hiányos ismereteire. – Utána többé soha nem mentem be az órájára.

Katasztrófális jellemzést kap, s így nem is veszik föl főiskolára. Elit osztályba jár, angol togozat, többségében vezető beosztású fejek csemetéivel. – Csóró voltam nagyon. Három évig ugyanabban a csizmában jártam, a négy év alatt két szoknyám volt.

Egy ipari településen él szüleiével és húgával, a gimnázium után egy óvodában helyezkedik el, amit azonban hamarosan otthagy. – Képtelen voltam megszokni, hogy nem lehet egyformán szeretni valamennyi gyereket.

Amikor gyerekkoráról kérdezem, ezt mondja: – Négy- vagy öt éves lehettem, amikor apám büntetésből bezárt a fürdőszobába, majd otffelejtett, s én órák hosszat kuporogtam a kád peremén. Nem mertem szólani. Ági Goethét, Racine-t, Corneille-t olvas, moderneket úgyszólván semmit. – Ugye meglehetősen korszerűtlen vagyok? – kérdezi.

Moziba nagyon szeret járni, de egyedül nincs hozzá kedve: – Csak addig kell hogy mellettem legyen valaki, amíg bemegyünk és kijövünk, közben úgyis egyedül vagyok.

A gimnáziumban szerelmes volt egyik osztálytársába, de úgy, hogy a fiú észre sem vette. – Amikor már nem bírtam, kirohantam a folyosóra sírni és dühöngeni. Ági szerint „az élet egy gesztus”: – Az emberek többségének nincs stílusa, nem tud, vagy nem mer önmagával szembesülni, fel sem merül benne saját üressége, hiszen nem tud róla. – A szavaknál többet érnek, érthetőbbek az elhallgatott szavak. Saját lényegünk nem tartozik senkire. Ízléstelen másokat terhelni magunkkal.

Camus *Közönyét* még harmadikos gimnazista korában olvasta: – Egyszerűen nem értem, miért volt a többiek számára különös, abnormális Mersault viselkedése. Szerintem teljesen átlagos volt.

Ági görcsös magánya csak látszat. A létezés páncélja: „Úgyis csak azokat riasztja el, akik egyébként is hiába akarnának hozzám közeledni. Nincs bennem semmi szeretetreméltó, tizből kilenc menekül előlem...”

(Kávés)

A kávést még újságkihordó korszakomból ismerem. Svejcsipapka, ócska öltöny, melynek nadragja a bokáját veri. Kitaposott, fekete magas szárú cipőiben hatalmas léptekkel jár. Szinte befelé bámul, szemei bambán kutatják a számára – úgy tetszik – felfoghatatlan világot. Szájában az elmaradhatatlan cigarettát, amelyet hüvelyk- és mutatóujja közé szorítva, szemmel látható gyönyörűséggel csonkig szív. Az utolsó slukk előtt megáll, ezt a többit is tovább tartja a tüdejében. Csak és kizárólag kávé iszik, de azt félelmetes mennyiségben. Sohasem ül le, a duplát egy hajtásra issza ki. Mindig egyedül van, beszélni még senkivel sem látta. A kocsmákban és presszókban mindig csak egy kávéra valót kéreget. Ismerik, így mindig összejön a pénz. Állítólag napi harminc-negyven adagot képes meginni. Ennek ellenére én még sohasem láttam izgatottnak.

(Kukorica papa)

Az öreg volt sokáig az egyetlen valódi hobó Fehérváron. Vastag télikabátja a legnagyobb hőségben sem került le róla. Nyugdíjként tisztességes summát vett kézhez havonta. Mivel állandó, bejelentett lakóhelye nem volt, a postás a nyugdíját az utcán kézbesítette. Nyáron a Könnyűfémű melletti kukoricásban aludt. Kukorica papának hívta mindenki. Télen a lakótelepek csőfolyosóiban húzta meg magát, amíg a lakók meg nem unták, és el nem kergették. Az esős, hűvösebb őszi idő a buszpályaudvar várótermébe kényszerítette. A szociális otthonból folyton megszökött, nem tudta elviselni a bezártságot, a magatehetetlen öregek látványát. Bár nyugdíjából szerény albérletre is futotta volna, ő inkább, betegesei és idős kora dacára, ki tudja miért, a csavargást választotta.

Kedvenc tanyája a Tujner büfével szemközti buszmegálló. Meséli, hogy a Fiskális utcai kápolnában a takarítóasszony egyszer nyakon öntötte egy vödör vízzel. Mindhiába, másnap este újra bevacolta magát. Amikor a rendőrkocsi megjelent, hogy a kórházba vigye, kézzel-lábbal tiltakozott, ő nem csinált semmit, néztek meg, neki szakmája van, ő dolgozott, de már nyugdíjas. A kórházban – mint már annyiszor – megfürdették, fertőtlenítették, megvizsgálták, aztán kiengedték.

(Honoré de Balzac)

Őt is, miképpen jónéhányunkat az idő tájt, Bihari, a hírlapíró mentette meg attól a szegénytől, hogy egy átlagos, magyar néven szólították, s nevezte el Honoré de Balzacnak. Bihari keresztapai szenvedélye nem ismert határokat, engem például – gyámhatósági főelőadói múltamat gyakorlati fölemlgetve – Arvaszékinek hívott. Aszt, a műkritikust pedig Buzdogának, mivel hogy ő egy Mihók nevű hölgygel osztotta meg a redakcióban a szobáját. (Mihók és Buzdogány a bányász-mitológia gonosz koboldjai.)

A korrektor vonásaiban tényleg őrzött valamit a szeniális francia író egykori dagerrotípiákról ránk tekintő képmásából. Ugyanaz a kissé puffadt, mégis markáns arc, fület eltakaró csapzott haj; az elhivatottságot és erőt sugárzó makacs koponya meg mintha egyenesen a fehér, kihajtott ingnyakból nőne ki. És azok az apró, sötét, szüngeráló, az örök kutatás lázában égő szemek! Aztán a kétmázsás tekintet, amely lézereként metszi át a halandót, s bozótváogókésként vág magának utat az örök emberi színjátékok áthatlatatlannak tetsző dzsungelében. Ránézésre legalábbis ilyennek láttam a mi helyi Honorén-kat, a városi nyomda megbecsült korrektorát.

Hogy megvoltak-e benne a kísérteties hasonlóság sugallta készségek, azt igazából sohasem sikerült kideríteni. Nem valószínű, hogy a mi

Honorénk annyi mindent összeírt volna életében, mint a hipergrafomán klasszikus, akinek nevét baráti körben viselte. Azt sem tudtuk biztosan, hogy írással foglalkozik-e; mindenesetre Bihari, akinek jó érzéke volt az ilyesmihez, erről határozottan meg volt győződve.

A nagy Balzac-kal ellentétben, Honoré felettebb szemérmes természetű férfiú volt, mi több, kóros önbizalomhiánnyal látszott küszködni. Ez irányú fogyatékságait alkoholtartalmú italok fogyasztásával igyekezett palástolni. Hasonlóképpen hozzánk, olykor ő is jelentős sikereket ért el a nonprofit önmegvalósításban.

Abban viszont valamennyien egyetértettünk, hogy Honorénál olvasottabb ember még nem koptatta Mariska néni bögrecsárdájának hokedlijét. Pedig járt oda mindenféle tanult figura: újságíró, nyomdász, kiugrott katonatiszt, az MSZMP nagy sárga házából (tényleg olyan színe volt) rendszeresen idetevédte valódi politikai munkatárs, s mellettünk legnagyobb gyakorisággal a párt-archívum félgymorú munkásmozgalmi dokumentátora.

Ám Honoré olvasottság dolgában kenterbe vert mindannyiunkat. Mennyiség és alaposág tekintetében az egész megyében nem akadt vetélytársa. Mert ki merete volna magáról azt állítani, hogy naponta *betűről betűre* elfogyaszt egy napilapot?! Hogy az egyéb kiadványokról, folyóiratokról, hetilapokról, és más eseti periodikákról, amelyek átmentek Honoré kezén, jobban mondva a *szemén*, már ne is beszéljünk. Mások fejében fogant betűk és szavak ólomlenyomatait tapogatta végig, meg-megnyikorduló nyakcsigolyával, csigamozgásra emlékeztető szemradarral: magányos világítótorony a szövegóceánon. Mindent megolvastott válogatás nélkül, legyen az termelési riport, halálesetről szóló értesítés vagy apróhirdetés. „Tudjátok, a korrektor olyan, mint a disznó, mindent fölزابál, amit elé tesznek”, mondta a kevés alkalmak egyikén, amikor *ennyá* beszélt.

Honorének nem volt családja, legalábbis soha sem beszélt róla, olybá tűnt számomra, mintha a térden alul érő, öreg, posztó télikabátja lenne az otthona, amit sem a kocsmában, sem a bögrecsárdában egy pillanatra sem vetett le magáról. Összenőtt vele, mint ahogy összenőtt a szívében őrzött feltörhetetlen magánnyal. Férfiember ritkán beszél az érzelmeiről, torkát szorongató kétségéről, a tehetetlenségéről, ami megfertőzte a lelkét. És Honoré megveszekedett férfiember volt. Olyan, aki negyven körül megreked az egyedfejlődésben, s attól kezdve az életkora meghatározhatatlan.

Pedig tőle is meg kellett volna kérdezni, hova megy haza. Például akkor, sok évvel ezelőtt, karácsony előtt néhány nappal. De mi nem tartottuk illendőnek az ilyesmit. A helyi lap szerkesztőségének szittyós avantgarde-ja aznap délelőtt a „Kis piszkos”-hoz címzett vendéglátó ipari egységbe tette át a székhelyét. A Városgarázdalkodási Osztály munkatársai, vagyis haverjaink, derék kukás testvéreink hívták meg a stábot egy óévbúcsúztató beöntésre, megünnepelve tizenharmadik havi éhbérüket. No meg egyik cimborájuk, Lakatos Dodó szerencsés megszabadulását a Országos Ideg- és Elmegfigyelő Intézetből, ahol börtönre való alkalmatlanságára való tekintettel húzott le huszonnyolc hónapot. Dodó, immár ötödik alkalommal, súlyos testi sértés deliktumában volt érdekelt.

Honoré délutános volt a nyomdában, így aztán csak módjával ivott. Pedig Lakatos Dodó kétpercenként kérte ki neki az unicumokat, úgyhogy a kocsmá hosszanti falára fölserelt „könyöklő” úgy festett, mint egy céllövölde, ahol féldeci unicummal megterhelt poharakra lehet célozni. Honoré déli egy óra körül köszönt el tőlünk, Ászt és Dodót megölelte, s kellemes karácsonyt kívánt mindenkinek.

Szilveszter napján Mariska néninél melegítettünk be az éjszakai bevetésre, amikor a szokottnál is fakóbb arccal megérkezett Gyuri, a mettőr. Három deci ezerjót tett elé azonnal Mariska néni, de a nyomdász csak komoran bámult maga elé, s nem nyúlt az italhoz. Aztán, amikor már mindahányan kérdően néztünk rá, kibökte, hogy meghalt Honoré. Karácsony másnapján a szomszédok unszolására a házmaster feszítette fel az ajtót. A rendőrorvos szerint valamikor szenteste táján érthette szívbénulását.

Megvettem az új járgányt. Agyba-főbe nyomom a dudát. Kinyílik az erkélyajtó, Timi integet.

Hat éve akarom őt, de megmondta, hogy csak akkor lehet esélyem, ha veszek egy menő kocsi, és az első utat vele teszem meg.

Szajátatva szalad felém.

– De szép! Tényleg én vagyok az első?

– Persze! Ül be!

– De kilencre, ugye, hazadobsz?

– Előbb is, ne aggódj!

A forgalom bedugul, a Deák tér környékére mintha szurkot öntöttek volna. Álmos gyalogosok kerengnek összevissza, nekik legalább van mozgásterük.

Az Erzsébet-hídnál padlógázzal török ki a piros lámpa fogságából. A Budaörsi úton újra beragadunk.

A nap még épphogy megvillan, valahol a fák mögött szédeleg. Timi a csillogó gázpedálban és az infra-műszerfalban gyönyörködik. A nemrég még szalonban szenderegő gépkocsios pillanat alatt sztrádaragadó-zóvá alakul. Száz felett is bitangul hűz.

Épületek mosódnak össze. Timi vitéz.

– Lehetne lassabban?

Térdére hajítja arcát.

– Rókázni akarsz?

– Sosem szoktam, de azért visszatehetnéd kiló ötven alá.

– Úgy nem érünk soha oda!

– Hova oda?

– Tudod, már meséltem róla. A jég-hegyekhez!

– Te jó ég! A fater megöl, ha kések!

– Mit akarsz? Még csak fél hat!

MERÉNYI KRISZTIÁN

Kiruccanás Timivel

Bömböl a motor. Az országhatárhoz érünk. Lapátfülű, szeplős kiskatona ellenőrzi az útleveleket.

Megállunk egy kristálykék tónál. Körülöttünk dárdaforma óriásfenyők.

A fűre ülünk. Timi megfogja a kezemet, majd lányos kecsességgel kapja tekintetét a fákra. Kimérten kérdi: – Részlet vagy kép?

„Az anyád mindenit! Kevés romantika szorult beléd.” – dörmögöm. – Jaja... részlet. Képtelen lettem volna az egészet...

– Aha, értem!

Csalódott, lazít szorításán, alig ér hozzám. A hidegre hivatkozva visszamászik a kocsis hátsó ülésére. A keskeny serpentinben lassabban megyünk. Timi sértődött arcát a tükörből látom.

Akár egy kényeztetett macska, a kárpiton élesíti körmét. Amolyan mindegy mit csinálsz, úgysem tudsz kiengesztelni ábrázattal méregeti vason tagon lakkozott acélkarrait. Az ajtókilinccsel játszik, belemerül a részletekbe, mintha a fényezést analízálná mérnöki pontossággal.

– Ugye nem bántad meg?

– Hozzám beszélsz?

Szempilláit úgy rezegteti a gög – vagy a fene se tudja micsoda –, hogy izzadt hátamon érzem hűsítő legyezését.

– Igen, kihez máshoz? Mindjárt felérünk.

– Nekem tökmindegy – mondja alig hallhatóan. Kilibben látószögemből. Végre a táj köti le a figyelmemet. A serpentin-hullámvasút előbb a mélybe, majd a felhőkbe visz. A síkos aszfaltkődben feltűnik a jéghegy csúcsa. „Istenem! Hát mégsem legenda?” Timi, hol becsukja, hol kinyitja szemét. Az ablaküveget viharos széllelökések ostromolják. A nap fáradszóról ragyog. Érthetetlen, hiszen otthon már órákkal ezelőtt sötétedett.

Felérünk. Timin nyoma sincs a dacnak, őszinte boldogsággal szökken ki a járműből; ugrándozik, hógolyót gyúr. A csúcs szélén állunk, alattunk felhők kergetik sebesen a belőlük elváló darabokat. Vakító fehérség. Csillapodik a szél. Timi trüllülűzik, és orrhangon trombitál. Majd tűnni látszik, mint kohó szájában a forgács.

Mögöttem autókürtszólamok. „Mi ez?”

A Deák tér egyik külső sávjában állok. Egy rendőr hajol a nyitott ablakhoz.

– Mit szerencsétlenkedik? Mutassa az iratait!

– Hol van Timi?! – kiáltom. A rendőr, az úton kószálók, a közelben kotnyeleskedő sofőrtársak rajtam hahotáznak. Szánalommal méregetik lefeladt, rozsdás járgányomat és halálsápadt fizimiskámat.

PÁLYI ANDRÁS

Az interjú

Ül a gyerek a konyhában, eszi a csomós tejbegrízt. Forgatja a szájában, majd sorra kirakja a csomókat a tányér mellé a tálcára.

– Nem ízlik? – kérdi a riporter.

– De. Csak kiköpöm a magját.

– Apád?

– Megfőzte a tejbegrízt, és elment.

– Hová?

– Behívták. Az írókat mindig behívják.

– Nem hiszem. Az a világ már elmúlt.

– De őt igen. Legalábbis ezt mondja. És elmegy.

– Megbeszéltem vele, hogy fél háromra idejövök.

– Sajnálom – mondja hivatalos hangon a kisfiú.

– Nem üzent valamit?

– Mondom, behívták.

– Mikor?

– Most. Megjöttem a suliból, akkor mondta. Én meg kifejtettem neki, hogy szar volt az ebéd a suliban, nem ettem meg. Erre ideges lett, gyorsan megfőzte a tejbepapit, és elsöpört.

– És hazajön?

– Eddig mindig hazajött.

– Anyád?

– Ő dolgozik.

– Mit?

– Hivatalban. De keveset keres. Igaz, az apu nem dolgozik, és ő se keres valami sokat.

– Testvéred?

– Az óvodában. Hatéves és mindig filozofál. Egyszer megkérdezte az aput: „Szerinted én mi leszek, ha nagy leszek?” Az apu meg azt felelte neki: „Szerintem filozófus.” Tetszik tudni, mit mondott rá?

A riporter a fejét rázza.

– „Na nem, én valami komolyat gondoltam.”

Nevetnek.

– És te? Író leszel?

– Nem. Akartam, de már nem. Ötéves koromban mindig könyvet írtam. Az abból állt, hogy telefirkáltam a lapokat, az apu meg fűzőgéppel összekapcsolta, csinált neki borítót, és ráírta a címét, meg hogy én írtam.

– Élvezted?

– Igen, de meguntam. Egyszer este odafeküdtem az apu mellém az ágyra, mondtam neki, hogy unom a könyvírást. Azt mondta, ne csináljam. „Jó, de akkor hogy leszek író?” – kérdeztem. Ezt azóta mindenkinek elmesélem rólam.

– Hát akkor mi leszel?

– Én? Nem tudom. De gazdag leszek, az biztos.

– Az jó. – A riporter megint nevet.

– Miért tetszik nevetni?

– Hány éves vagy?

– Tíz.

– Okos fiú vagy.

Elfogyott a tejbegríz. A gyerek föláll, ránéz a vendégre, mint akinek megjött a bátorsága.

– A bácsi mennyit keres? Nem tetszene kölcsönadni négyezer forintot?

– Négyezret? Mire?

– Lehetne nindzsa jelmezem farsangra.

Megszólalt a telefon. Az író elnézést kért, és biztosította, hogy percekben belül otthon lesz. Érződött a hangján, semmiképp sem akarja elszalasztani a lehetőséget, hogy interjút készítsenek vele.

Hát most nem szakad meg.

Anyu itthagya.

Mert meghalt és meg fog.

Minden este már.

Elég lesz fogat mosni, neki lesz egy halott anyukája.

Sárga kis kefével, zöld pohárkával.

Vagy fordítva.

És ekkor megfordul a világ, sülyed az emelet, borul, szakad a polc, zuhan rá egyik dömpere a másik után, de ő nem látja, nem érzi, hiába az erős, felnőttség szorítása a vállán, repíthetné magasabbra fáknál, kéménynél, holdnál, nem hallja, hogy a nevét kérdezik, nem hallja az idegen hangot, egy kisfiú az anyukáját várja a játékosztályon, kérjüek, jöjjön érte, és nem tudja, hogy anyukáját két emelettel feljebb kiveri a víz, mert beléhasít, hol hagyta a gyereket, úgy gondolta, arra az öt percre lekötik majd az autók, de most eszébe jut, hogy korlát mellett áll az a polc, ez a gyerek meg ha vasat lát, azon átmászik, méghogy mindjárt jön, méghogy csak a függönyosztályig, méghogy egy teljes hetet vár arra az egy simításra a kezén, öt perc, arra a zsongásra az ujjbegyeiben, a karcsú érzésre – másfél éve, amióta tart ez az egész, tudja, hogy majd a legváratlanabb helyen süjt le rá az Urísten, az ilyesmit nem szokta a templomra tartogatni, de igaza van, el sem köszön a férfitól, aki talán utánakiált még, a nevét ismételve, a nevét, és szalad a vaskorláthoz remegő lábbal, kifordul a bokája, mintha sámliról esne le futás közben, kutatja két emelettel lejjebb a szemével a piros trikót és kék kisanadrágot, nem hall és nem lát, egy dologban bízik, annak engedni át a szívét, tisztátalan és teljes valójában, miközben a hang felette csak zeng, ordít, már repedeznek a falak, maga az Urísten az áruházi hangosbemondóból, hogy sajnálják érte az angyalok.

A kisfiú ott állt a dömperes polc mellett. A polc plafonig ért. A dömperek csodaszépek voltak.

Sosem látott még ennyit egy rakáson.

Piros, kék, ezt már tudta. Sárga, zöld, ezt gyakran összekeverte. Sári néni vagy a nagyit aztán kijavította.

Rendszerint, ha kijavították, kapott egy pusztit.

Csak a Balázska a folyosón. Ő mindig jól mondta.

Sárga, zöld.

Mindez azonban e pillanatban teljesen hidegen hagyta.

Alig látta a dömpereket a könnyein át.

Most már biztos, hogy meg fog halni.

Hiába szokták azt mondani neki a felnőttek, az ő családjukban is mindenki meghal egyszer, de majd csak nagyon, nagyon sokára.

Úgy látszik, tévedtek.

Szerintük ahhoz először is öregnek kell lenni.

Sokkal öregebbnek, mint a nagyit.

Másodszor is veszélyes dolgokkal kell játszani. Csavargatni a konyhában a sütő gombját. Átmászni a korláton a balkonon. Odatenni a gyertyát a függöny alá.

Akit ilyenkor halva találnak, azt magához szólította az Urísten.

Igy szokták mondani.

Az Urísten, aki mindenben ott van, de a templomban látogatjuk, mert ott jobban észrevesz.

De miért kell ahhoz meghalni, hogy meg is szólítson?

Amikor Anyu kicsi volt, minden este társalgot az Urístennel. Amiről nem beszélhetett senkinek. Mert akkor a nagyit rögtön behívták volna az iskolába.

A kisfiúnak nincs ilyen gondja.

Nem jár még, de nem ezért.

RÓZSA EDE

Egyedül

Ő jól tudja, hogy bármit mondhat, bárhol. Amikor leguggol az utcasarkon, és megfogja a szarvasbogarat, amikor oviból hazafelé szökdecselel, Ilka néni sem éri utol – az Urísten mindig válaszol.

Csak ő érti. Később meg ugyanezt mondta a pap bácsi. Lehet, hogy hallgatott.

Vagy az Urísten adta neki tovább.

Mert ő néha csak annyit mond, amit felnőtteknek soha. Például: „...ésakkorésakkorésakkor”. És ezt is gondolatban.

Máskor suttog egyet befelé, még ő sem hallja. Direkt.

Megint máskor felidézi a mákos nudli ízét. Mindig van néhány tökéletlenre darált szem. Ropognak a foga alatt.

Néha ez az ő imádsága.

Mintha összenézniének. Az Urísten meg ő.

Kérhetné azt is bármikor, hogy a zöld és a sárga ne keveredjen össze, de minek. Az Urísten úgyis tudja, mi milyen színű.

Kérhetné tehát most azt is, teremjen itt a Sári néni. Esetleg Klári néni az oviból.

Vagy rögtön az anyu.

Csak hogy a kisfiúnak nincs kedve beszélgetni. Senkivel.

Egy dal szól a fejében.

Amit minden este kér, pedig tudja, hogy sírni fog, ha hallja.

Egy süteményről szól. Nagyon szomorú. Az árvaházról. Egy fél kifliről. Egy gyerek énekl, akinek meghalt az apukája és az anyukája, pedig nem is voltak öregek.



Az egész világon oly egyedi „különös házasság”-kíséret narratívájának szereplői: zsidók és magyarok. Ady esetében a más nemzeti-ségektől vagy más asszimilálódott népcsoportoktól ment magyarságról van szó – amelyet az ő protestáns származása és kultúrája különösen aláhúz. (A magyar társadalom maig nyomokat hagyó [lásd II. János Pál különös látogatását Debrecenben], „pápista” (pápista=idegen) ellentét, vagy „máság” ki nem bontása hasonlóan elszegényítő önismeret-hiányossághoz vezet, mint a zsidó és nem zsidó problémamegkerülés-elfojtás.) Az Ady-narratívában nagyon is meghatározó, hogy ő kálmánista, erdélyi (elzártabb és ennél fogva eredetibb magyar, az erdélyi jelző/fogalmat ekként használja), és szinte a paraszti sorba lecsúszott kismesesi származék, aki a honfoglalókig vezet vissza a családját. Az ő nem interakciós története az ezer éven végighúzódó (leginkább a külföldi eredetű arisztokraták – „pápisták” – segítségével) történő leigáztatás, materiális és szellemi nyomorba döntés, s majd következményeként a „kisebbségbe” sodródás. Ebből a folyamatból adódik frusztrált, regresszív és rossz tulajdonságokba, mámorokba menekülő természet, rossz idegzete.

Partnere a továbbélés esélyéért harcoló frigyben a magyar zsidóság. Erre a fogalomra is ráfér egy alapos szűkítés, hisz ahogy Ady megfogalmazta, „két kicsi, csöp sereg” flottafelvonulásáról és seregszámjáról van szó. A magyar zsidóságnak arról a részéről, „avantgárdjáról”, amely 100 százalékos magyarrá szeretne avanszálódni, azaz: a magyar szellemi gazdasági pozíciók elsajátítása reményében mindent hajlandó elkövetni a zsidó azonosságától való szabadulás érdekében, amennyire ez tőle telhető – sőt még azon felül is teljesíteni. Ahogy Hatvany Lajos, az Ady életében oly fontos szerepet játszó zsidó teoretikusan is megfogalmazta a *Huszdik Század Zsidó kérdés* vitájában: „»Ha az ember bába megy, frakkot ölt!« Nem lehet kaftánban, sem testi, sem lelki kaftánban, a ghetón kívül járni. Frakkot kell a gyerekekre öltetni zsidaim, bizony frakkot, hogy megnyíljanak előttük a csukott ajtók és akadálytalanul vehessenek részt az emberiség minden munkájában. Mert a zsidóság akadályainak legyőzésére fordított energia mennyiséget gazdaságosabban és gyümölcsözőbben lehet felhasználni, ha az élet munkáira fordítom s nem pedig a társadalom haszontalan és mégis leküzdhetetlen balítéleteinek leküzdésére. Szegény gyerekekre úgyis elég szenvedés jár – gondoskodtak róla apáik – ne tetézzük szenvedéseiket fölöslegesen. Hártsuk el nehéz útjukból legalább a zsidóság fölösleges akadályait. Merthogy fölösleges akadály, egészen fölösleges, az egészen biztos. Már Renan is azt hirdette, hogy a zsidóság a monoteizmus tanainak elterjesztésével minden időkre, örökkön örökké befejezte földi hivatását (...) Itt van, elérkezett az ideje, hogy a világháború e nagy és örök tanulásaiból a zsidóság is levonja a maga számára a magáét, mely szerint az antiszemitizmus ellen nem okos, vagy logikus érvekkel, hanem csak a semitának az áriai fajtába való áthasonulásával lehet megküzdeni.”¹

(A kikeresztelkedett zsidó figurájának a gúnyos és elutasító ábrázolása Ady zsidó tárgyú novellisztikájának fő célpontja.) Tehát egy, Ady már idézett szavaival, „elromlott” zsidóság a partner, akinek szintén „rosszak az idegei” a gyorsan (egy nemzedéken belül) végbevitt asszimiláció, a be nem fogadottság, két szék közt a pad alá esés bizonytalanságában hanyórása okán, mint azt Arany János örök érvényű sorai (*Az örök zsidó*) megrajzolták: „Az út hová talpam nyomul, / Sülyed, ropog, átvékonyul”. Ez a zsidó avantgárd nem okatlanul szorongott az emancipáció vívmányainak visszavonásától. Tízszázalék! S a nyomán megalakult Katholikus Néppárt programja, amely a politikai emancipáció visszavonására buzdított. A XIX. század végén a „sikeres” asszimiláció következményeként fellángoló német antiszemitizmus és a cári jogegyenlőtlenség és folyamatos pogromhullámok között nem derengett más menekülési út. (A hárommillió Amerikába kitántorgottból 100 000 zsidó volt.) A cionizmus még gyenge lábón és reményben állt, de megjelenése kétségtelen, erre a dilemmára kereste a választ. Ezért állt folyamatosan készenlétben a védekezésre s a támadásra – a nem csak a jogi, de a társadalmi egyenlőség kivívására –, amelynek a terepe: a kultúra volt. Ezért menekült előre, a radikális muszba, progresszióba, szocializmusba, később a kommunizmusba – és maga is egy, a két nép egymásrautaltságából, pozitív adottságaiból kibontakozó Korrobori –, vértáplált – jövőben bízott.

„Minél több vegyes házasság! – ez legyen a jelszó, mely a zsidó-kérdés szerintem egyetlen és biztos megoldásra vezet. Keresztény leszámazások, kibben az emberiség minél oktanabb, annál leküzdhetetlenebb antipátiájával szemben meg nem védhető zsidó faji jelleg lehetőleg elmosódjék, ez legyen az új zsidó nemzedékek egyetlen józan és áldásos célja” – írta és remélte Hatvany a fent idézet hozzászólásában. Ehhez kellett nekik Ady, s a magyar progresszió, mint zászló, mint pajzs. Ady pontosan a tudatában állt a helyzet dinamikájával. De neki sem volt

KÖBÁNYAI JÁNOS

Ady Endre zsidó története (2.)

más választása. (Mint ezt például a *Duk-duk affér* és következményei világosan megmutatták a számára.)

Mennyivel becsületesebb 'deal' volt ez, mint az egy nemzedékkel ezelőtti, az úgynevezett „emancipációs alku”²? Az ősalku már nem nyújtott tért és kielégülést az azt nyelbeütők fiainak – ezért égett a körökre a szövetség megújításának szükségessége. Hogy a kultúra területén olyan virágzó, értéktérítő volt, mint az előző: a gazdasági föllendület, valamint az ország infrastruktúrája felépülését lehetővé tevő alku: az bizonyos. Ez lehetne válasz is – noha a válasznak csak az egyik, mégpedig a könnyebbik része. Éppen ezért rendkívül nagy kár, hogy erről el sem indult a diskurzus. A beszédet Trianon és a holokauszt lehetetlenné tette. Szerintem megspórolhatatlanul mégis el kellene kezdeni, hiszen Trianon és a holokauszt traumájához sem lehet közel férkőzni az Ady felvetette-példázta zsidó narratíva, mint ex-ponció nélkül.

*

Tehát a magyarrá válás folyamatát élő és sürgető, a zsidóságból („mint rossz cipőből”) kilépő neofiták adták Ady életének közvetlen környezetét és közegét. Ők biztosították lét- és megnyilvánulási feltételeit, művelődésének, érdeklődésének orientációját attól a perctől kezdve, mióta a XIX. és a XX. század fordulóján egy nagyváradi zsidó lapszerkesztő (Pásztor Béla) Debrecenből áthívta őt a fertályóra járásnyira fekvő „zsidós” Nagyváradra. (Hogy aztán mint a stafétabotot adják tovább: Fehér Dezsőtől Vészi József, Bródy Sándorig, Osváth Ernőig és Ignotusig.) Ez a hivatalos Magyarországon kívüli, vele szembe forduló közeg, amely felkarolta Adyt, soha nem látott kibontakozásra lehetőséget adó teret biztosított számára, hogy feudális kritikája, igazsága érvényre jusson – amely együttal az ő emancipált létezésüket, magyarrá való döntésüket is legitimálja.

Az Ady-történet helyszíne a Nagyvárad – Párizs (Róma) – Budapest „tengely”. A fel- és magyarrá törekvő zsidók új hídfoállításai – hiszen maguk is, akárcsak Ady, vidékről, többnyire falvakból „penderedtek” ide. Párizs pedig az új, a Nyugat-Európa felé tájékozódásuk kulturális központja.

A „zsidós” Nagyvárad jellegének rajzát, különlegességét, s benne a pályakezdő Ady-nak és kapcsolatainak a történetét két szemzanti művelő hitelesen: Lengyel Géza: *Ady a műhelyben*,³ valamint Hegedűs Nándor: *Ady Endre Nagyváradon*.⁴ A szemzantizmust sugárzó kiadási dátumok, valamint a jogomagamnak a „zsidókérdés” diskurzusa során szerzett hűszéves tapasztalataimat tekintve: megdöbbentő nyíltsággal és éles szemmel festik le a sorsdöntő összekapcsolódás díszleteit és eseménytörténetét – zsidó szempontból. (Lengyel Géza összehasonlítása Eger és Nagyvárad különbségéről zsidó vonatkozásaikban: brilliáns, metsző és igaz.) Nagyvárad, Ady meghatározásában: „a vér városa”, az elbeszélés expozíciójának városa. Aki csak egyszer is megfordult ott (dacára megannyi impérium-, rendszer- és népszerűségi, sőt: névváltozásnak, ami a sokat próbált városnak száz év alatt kijutott), ez a kezdet, a kapcsolat városa. Ady elbeszélésének szelleme, mítosza lengyi körül, itatja át ezt a várost. Míg él a magyar kultúra: *Ady városa* marad.

Ebben a díszletben, ebben a környezetben köszöntött a költőre a „nagy Élet”, amit száz százalékgig lefed az irodalom (illetve az újságírás – Ady idejében nagyjából fedik egymást), és a szerelem élete.

Az irodalom terepe, pontosabban az az irodalom, ahol Ady működik: zsidó. Ez, ha változó értékítélettel is, de nem zsidó vagy zsidó kortársak számára nyilvánvaló volt, s csak a zsidóságból frissen kilábal legszűkebb avantgárd számára volt ismeretlen (legalábbis a nyilvánosság számára) az effajta azonosíthatóság.

„Ady az élet olyan rafinált igényességével jött a debreceni Darabos utcából, a brúgó kenyér szagú, szegény kálmánista diákok és költők kvartélyáról, hogy életkívánságaiból, szeszélyéhez, jogához: leginkább egy hercegi udvar miliójé illtet volna. Miután hercegek abban az időben nem foglalkoztak költők pártfogásával Magyarországon, Endrénk kénytelen volt megalkudni életelveivel, így az antiszemitizmussal is, amelyet a Bihar megyei végrehajtó házából hozott magával. Nem csak békét, de barátságot is kellett kötni az úgynevezett intelligens és főleg módos zsidókkal, kik Endrénk fellépése idején jóformán kizsárolták maguknak az új magyar irodalom pártolását. Hercegek helyett, tehát meg kellett elégednie az életszomjas költőnek a zsidók barátságával, miután világosan ráeszmélt arra, hogy a debreceni civisek között, Péter Pál vendéglőjében, a Dugó-asztaltársaságnál nem viheti még annyira sem, mint a Csapó utcai születésű Csokonai, aki szenvedési és nyomorúságai után legalább kántor lett Debrecenben, hiszen mégis idevalósi gyerek volt. Ady ráeszmélt egy mindentudó pillanatában, hogy Debrecenben be-

láthatatlan időkig nem üresednek meg kántori állások, és ha üresednének is: mindig előnyben részesülnek a debreceni fik. Ezért tehát élete útját ama Nagyvárad felé irányította, amelyről már javában éneklük vala országszerte a gúnyos grószvardejn-nótát. A tartomány hercegek helyett tehát meg kellett elégednie nagyváradi zsidókkal a nagyra hivatott életművészeknek. Már csak azért is a zsidók felé kellett »orientálnia«, mert már halott volt Erzsébet, az utolsó magyar királyné, aki a nagy költőért lelkesedett.”⁵

Hasonlóan árnyalt képet fest erről a választásról és viszonyról a zsidó modernitás másik megnyilvánulási formája, a cionizmus látása – amely sajnos soha nem vett vagy vehetett részt a magyar közdiskurzusban. Avigdor Hameiri (avagy 1919-ig tartó életében Feuerstein [Kova] Albert) Ady közeli barátja, műveinek héber fordítója, ő maga a modern héber költészet klasszikusa – akár Krúdyt, őt sem kötötték konvenciók és „corectések” Ady szerepének megítélésében. Az ő posztumusz tanúsága perdöntő lesz (lehet) az Ady-történet rekonstrukciójában:

„Ha aránylagosan nézzük az Ady-láz híveit és el-lenségeit, aktív támadóit és aktív védelmezőit, az Ady-front két fő ütközőpontján, sajtóban és a tanintézetekben, úgy az első pillanatban az a látszat, mintha hívei csupa zsidók, ellenségei pedig csupa magyarok lettek volna. Ez persze nem áll. De tény, hogy a védelem főhadiszállásán, a *Budapesti Napló* és a *Nyugat* arcvonalán ott tündököltek a magyar kultúra korifeusai: Vészi József, Ignotus, Hatvany báró, Bródy Sándor, Kabos Ede, Fenyő Miksa, Lengyel Menyhért, Osváth Ernő, *Az Est* hasábjain pedig Szép Ernő, Kemény Simon, Ernőd Tamás.

Mecénása, Hatvany Lajos báró volt a kultúrasszimiláció legragyogóbb, legtisztábblelkű idealistája.

Verseinek megzenésítője, Reinitz Béla, akinek melódiai belezsongították az Ady-verseket Budapest szívébe.

Aki színpadról glorifikálta Adyt, Nagy Endre, s akik interpretálták ezeket a minden röhejt és gyűlöletet lehámózó elovasztó melódiaikat, Papp Viktor (aki, midőn Tarján Vilmos buta gójának csúfolta, egészen különös, bizarr módon demonstrálta zsidó voltát a New York Kávéház egyik asztalánál), és Kéleti Juliska (aki – noha csak anyai részről volt zsidó – folyton hangoztatta, hogy „az én anyám jó zsidóasszony volt, gondoskodott rólam, hogy zsidó apám legyen”).

Az első könyvet Adyról Szemes Béla írta. (Szemes Hanna apja, aki abban az időben hihetetlenül merész ívben szárnyalt felfelé a színjáték-síkek terén.) Könyvének címe: *Az ifjú Ady Endre*.

Nos – és last – not least: az Ady-géniusz termékenyítő műzsa, a fogalommal vált Léda asszony, Brüll Adél. És legitímabb kelbelszárja: Révész Béla.

Ezt a plejádát alig tudták ellensúlyozni, még olyan egyéniségek sem, mint Bölöni György, Bányai Elemér (Zuboly) és Schöpflin Aladár.

Holott az ellenséges fronton itt tüzeltek az „adnyendréskedés” ellen nem kisebb valakik, mint a magyar újságírás doyenje, Rákosi Jenő (aki szobrot is kapott a Horthy-rezsimtől), a maró tollú, mérges nyílal való mesterlövő, Tóth Béla, a legnépszerűbb alkalmi vers, de súlyos értékű, valóságos klasszikus mestere, a *Kóbor krónikájának* költője, Kozma Andor és – megint csak last – not least: Tisza István gróf, aki mint tollforgató se volt megvetendő ellenség.

Kiss József külön gépfegyver-állása a *Hét*, azt senki se vette komolyan, annak egyszerűen konkurenciája volt.

Ezek után még csak magának Adynak a szava hiányzott ahhoz, hogy az Ady-sereg zsidóvá minősüljön. S ez nem is késett. Nem zsidó tollal még nem áradt ki olyan melengető, gyógyító balzsam a zsidó géniusz sebére, mint Adynak a *Bélyeges sereg* című verse.

Mi ehhez képest Byron szánakozó vállveregetése, mondta Nahum Bialik (az új héber irodalom klasszikus költője), miután elolvasta, s aztán újra elolvasta a sorokat:

Büszke kárhozók, eldobhattok százszor,

A lelkem százszor utánatok oson.

Örök bolygók, örök riasztatók,

Idők kovászai, megyek én is veletek

Bélyegesen, csillagosan.

...S ugyancsak ez a patriotizmus, ez a saját fajtája iránti számonlétli anyai szeretete fejlesztette ki benne természetesen, bár nem logikus úton, negatív viszonyát a zsidóság iránt. Azt a lappangó kérdést, antiszemitát volt-e Ady vagy sem, nem lehet elintézni banális érzékenységkel, se pedig dialektikus ítéletkéssel, hanem csupán a tények egyszerű számbavételével, mégpedig a cionista ember prizmjában keresztül. A tények: Ady életéhsége, melyet csupán egyetlen eszközzel lehetett csillapítani, pénzzel. Adynak Léda-hoz való, fékezhetetlen, tomboló szerelmét nem lehet

összemérni még az öngyilkosságig rohanó Romeó szerelmével sem. Ady a Léda-szerelm legizzóbb napjaiban sem nélkülözhetette a kisebb Sulamitokat, életmohósága nem ismert határt. És varázslatos vonzóerejével magához vonzotta az élet két bőségszaruját, Léda asszonyt és az irodalom bőkezű mecénását, Hatvany Lajost. Ezek a tények alakították ki Ady faji komplexumát. Arra ébredt, hogy mindkét életforrása idegen fajtól ered, s nem sajátjától. És megindul a harc a zsidó fölényt, bőséget és jóságot élvező és meglátó Ady és a saját népét szerető, sajnáló s lenéző Ady között. A lelke mélyén magyar dzsenri, kismes, de ősnemességéről, ősi vitéségi jogáról le nem mondó Ady érzi, hogy amit ezek adnak neki, az ősi jussként megilleti. És mert hazudni nem tudott és nem fojthatta magába mondanivalóit, hát egyszer csak akkorát káromkodott, hogy a környezete beleremegett. Ez a káromkodás egy pénztelen s nagyon élettényítő percében tört ki, mégpedig két tanú jelenlétében, a zsidó Révész Béla és a magyar Zuboly előtt. Aki fehéren lecsúszott, persze nem a zsidó volt, hanem a magyar. Az, hogy ez a csúnya, korcsmai zsidózás eljutott Léda föléhez – hogyan? – egy pincér segítségével, aki elmondotta Reinitz Bélának és később nekem is, mert szíve gyökeréig önértetes cionista volt, az még nem lett volna baj. Léda kivételes intelligenciájával ismerte Ady lényét, azonkívül pedig ő maga lovagló-úriasszonyoskodott, és csak azért nem marta el magáról zsidóságot szentelt vízzel, mert tudta, hogy ez még jobban kihangsúlyozná származását. De Ady nem lett volna igazi „vak zseni”, ha káromkodását nem foglalta volna rímbe. Hát megírta alábbi kicsi, de aljas versikéjét: *Zikcene, zakcene, satöbbi*.⁶

Érdemes még egy szintén nem sokat idézett (miért nem?) passzust ideállítani állításom – az Adyt befogadó, fölröptető irodalom: *zsidó* – tényei mellé. Azért ragaszkodom hozzájuk, mert egy narratívát szeretnék elmesélni, s ezt csak akkor lehet tisztességesen, ha szereplőinek eredetét, azonosságát, s az ebből kiapatlanó mozgatórugókat behatóan ismerjük. Schöpflin Aladár, Ady egyik legközelebbi kritikusa, barátja már kellő távolságból vizsgálta az Ady-Nyugat forradalom társadalmi összetevőit:

„Szólni kell még a *Nyugat* első időbeli közönségéről is, amely sohasem volt nagyszámú, de olyanokból állt, akikben volt érdeklődés a komolyabb, nagyobb igényű olvasmány iránt. Többségük zsidókból állott, aminek megvan a maga oka. A mi sajtósági társadalmi életünkben a törzsökös magyarságnak a kulturális örömei iránti mérsékelt érdeklődése mellett a zsidóság az, amely a legnagyobb részt veszi ki az irodalom és a művészet élvezéséből. Színházba megy, azt látod a nézőtérben, hogy nagy többségében zsidók ülnek. Képkiallításokon azt látod, hogy akik a képeket nézik, nagybőrra zsidók, akik a képeket megveszik, majdnem mind azok. Könyveinket is leginkább mind ők olvassák, nemcsak a zsidó írókét, hanem akár Herczeg Ferencét is. Ezt ma divat bűnűkül felőni, én csak mint tényt állapítom meg. A zsidó emberben több az intellektuális kíváncsiság, a kultúrára való hajlandóság, általában az élet kinalta jó dolgok élvezésére való készség. Hajtjuk múltja, minden hagyománya az észre utalja őket, ma is inkább eszközzel tudnak érvényesülni, nagybőrra olyan pályákon élnék, ahol a több ész jelenti a több hasznat és jobb boldogulást... Ősidők óta olyan a helyzetük, hogy csak a tehetség viheti őket előre, ezért készek elismerni minden tehetséget, akármi téren nyilvánul is. A középosztálybeli keresztény ember lehet büszke úri származására, társadalmi állására, családi és egyéb összeköttetésére: őt csak a tehetsége emelheti ki az átlagból. A zsidók helyzetében, amely mindig az összes eszközök felhasználását teszi szükségessé, az irodalom is hasznat hajthat: bővíti élet-és emberismeretünket... Azok a tendenciák, amelyek minálunk a köztudatban mint zsidós tendenciák vannak megbélyegezve, demokrácia és antikonzervatívizmus, radikalizmus, városiasság, újdonságok befogadására való készség: a polgárság tendenciái minden olyan nemzetben, amely saját autohton polgárságot tudott magából kifejleszteni. A tulajdonképpeni polgári funkciók... nálunk a zsidóságra maradtak. Ezek közé tartozik az irodalom és a művészetek felkarolása is... Nagy részben zsidó olvasóközönségének azonban nem hiszem, hogy sok része lett volna a *Nyugat* szellemi irányításában... Szerkesztői zsidók voltak, de a legfontosabb munkatársai, akik a legerősebb hangját adták, keresztények, akiknek a zsidó szerkesztők adták a legnagyobb teret, és elképzelhetetlen, hogy bármiféle zsidó szellemhez való hasonulást kívántak volna tőlünk.”⁷

¹ Huszadik Század, 1917. év 18. évfolyam

² Karády Viktor kifejezése.

³ Budapest, Szépirodalmi, 1957. A fantasztikusan részletgazdag munka a budapesti, azaz a Vészi József-féle Budapesti Naplóhoz kötődő periódus is tárgyalja.

⁴ Akadémiai, Budapest, 1956. És Ady Endre nagyváradi napjai. [Kiad. a] Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, Bp., 1957. Akadémiai.

⁵ Krúdy Gyula: Ady Endre éjszakái.

⁶ Avigdor Hameiri: Daloló máglya. Önéletrajz. Ady és a Biblia és más írások 1916-ig. Múlt és Jövő, Budapest, 2006.

⁷ A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937, Grill Károly – Nyugat.

ORBÁN JÁNOS DÉNES

rovata

DEBÜT

RENCZES ÁGOSTON

rendszerelváltás

nak is nevezték később, nekünk, persze, alig tűnt fel pár apróság, az óvodában végighallgattunk még néhány tanulságos történetet lenin bácsiról, emlékszem, ahogy készülődünk május elsejére, fura időpontban, szürkeütköz gyülekezünk az ovi udvarán, az óvó néni kezében színes papírból készült mértani testeket lóbálva kérdegeti, tudjuk-e, mik azok, s mivel együgyű találgatásaink nem értek célt, elárulta: lampion, s mi, kisgyerekek, leesett állal bámultuk a fejünk fölött világítva imbolygó csodát, amit úgy hívnak, hogy lampion, nem sokkal később, már az iskolapadban, félve gondoltunk az úttörőtábor

közeli tortúrájára, be is tereltek minket, '83-as évfolyamú jövőreménységét a községi háza egyik termébe, ahol ünnepélyes keretek között szikrák lettünk, és kitzűzött szurkáltak a pulóverjeinkre, az egy év múlva esedékes pionírrá-válás vörös kendőjének ígéretével, de aztán az egészsből nem lett semmi, észre sem vettük, hogy megszabadultunk a szülői háztól való korai elszakítást fenyegető rémétől, tanultuk tovább a betűvetés és számolás művészetét, s jó pedagógusaink utasítására az immáron elavult tankönyveinkből kihúzkodtuk az elvtársakat és elvtársnőket, s föléljük, a sorközbe, bácsikat és néniket írtunk szép, friss betűkkel

Démonok

(részletek)

2. A démonok hallgatása

Voltak fegyverszünetek, nyugodt békeidők, néhány szerény aranykor, amikor a démonok visszavonultak a sötét zugokba, nem háborgattak, nem piszkáltak, nem zajgáltak.

Amikor a Magyar Posta kastélyos sorozatát rendeztettem az albumban, Szécsény, Forgách-kastély, Ráckeve, Savoyai-kastély, Körmend, Batthyány-kastély, Nagycenk, Széchenyi-kastély, Nagytétény, Rudnyánszky-kastély, Pápa, Esterházy-kastély, Bük, Szapáry-kastély, Keszthely, Festetics-kastély, Martonvásár, Brunszvik-kastély, Edelény, L'Huillier-Coburg-kastély, Fertőd, Esterházy-kastély, önfeledten és büszkén gyönyörködve a miniatúr gyűjteményben.

Amikor tavaszi koraestéken röppent ide-oda a tollaslabda az utcán, az ütők meg-megpendültek, mint valami szemérmesen hamis hangszerek húrjai, s mi a kékszemű partnerrel számoltuk az ütéseket, x, és még mindig nem esik le, y, és még mindig nem, z, aztán leesett.

Nagyapám műhelyében, a „sopában”, ahogy a legkisebb mozdulattól is felkavaródó, sűrűn

szálló porban és a forgács, az olaj és a gabona összekeveredett illatában vésővel és kalapáccsal a kezemben ténykedtem a satuba fogott fadarab fölél hajolva, amiből hajó lett később, repülőgépet vagy suta löféj-dombormű.

Régi decemberekben, mikor még hittem a Mikulásban, és még Jézuska hozta az ajándékot.

Hallgattak a téli kirándulásokon, fenn O-ban. Hallgattak, amikor kisautókkal, építőkoc-kákkal, derékszögekkel és párhuzamos síkossal játszva felfedeztem a térbeliség síkban való ábrázolásának gyönyörűségét. Amikor hajót rajzoltam, repülőgépet, vagy suta löféjét. Vagy kamiont, kocsit, bármilyen járművet vagy élethű löféjét. Vagy egész lovat, csikósostul, huszáros-tul, ellenségstül. Házat, templomot, kastélyt, várat. Vagy akármit, impresszionistát, szecessziókat, kubistát, expresszionistát, szürrealistát. Képregenyt, graffitit. De a démonok időnként bedurvultak. Őket nem tudtam lerajzolni.

Hallgattak a Dunakanyarban, illatos májusi estén. Hallgattak Mária-zarándokhelyek hűvös, gyógyító forrásainál. Hallgattak Rómában a Colosseumnál, a Forum Romanumon, a Szent Péter-téren (Bernini, te nagy illuzionista!) és

benn a bazilikában, a Santa Maria Maggiore-ban, Mózes szobránál a San Pietro di Vincoliban, a falakon kívüli Szent Lőrinc-templomnál, idillikus kép: ókeresztény eredetű bazilika cédrusokkal övezve, a fák alatt egy '69-es Pininfarina Alfa Romeo Spider. Souvenir di Roma. Hallgattak San Remóban, a tengerparton. Selmecbánya utcáin Szindbád nyomában. A betléri parkban. Augusztus 20-án, az ELTE tetején, szakadó esőben, ahogy a tűzijátékot néztük. Szegárd utcáin, borzongató márciusi éjszakán, a levegőben a tavasz ígéretével.

Hallgattak, amikor könyvek lapjain feloldódva kívül kerültem a mindennapok valóságán. De amikor egy-egy könyvben magamra lettem, megtaláltam a démonokat is. A könyvek időnként beköltöztek az álmaimba. Mélyülő félelemmel osontam Szentpétervár utcáin, ahogy tudatosult bennem, mit tettem. Összeszorult tüdővel, már-már fuldokolva vonaglottam félálomban a kolostor cellájában – egy vigyorgó ördög ült lovaglólásban a mellkasomon. Eltem Macondóban, láttam az ezredet, részt vettem a háborúban, megöregedtem, meghaltam, és halottként visszajártam, amíg a szél el nem hordott és az eső el nem mosott mindent. Az olvasás nem hallgattatja el már a démonokat, írni szinte csak róluk tudok.

Hallgattak vodka mellett egy fővárosi pincekocsmában, ahol az építészet jövője alakult, miközben odakinn szakadt a hó. Hallgattak, amikor a Zöld Tündér megidézte Baudelaire-t. A termálfürdőt övező parkban, ahol a házipálinka és a sör kombinálása korszakos felfedezéseket eredményezett. Nem hallok őket koncerteken, miközben csontig beállva és segrészegen a gitárhúrral azonosulsz. Szoba- és balkonpartykon, miközben mindenfélével azonosulsz. Amikor ráfekszel Ray Manzarek orgonaszólóira. Amikor önmagadból kifordulva vagy önmagad. Amikor órákig tart egy szál cigi, és a füst a zene ritmusára vonaglik. Igen, ez a fegyverszünet kikényszerítésének hatásos módszere: a démonok hallgatnak, miközben az önpusztításra szakosodott Hannibal lekap egy újabb slukkot.

3. Csataféreg hangulatok fegyverszünetben (a tábornok naplójából)

(...aztán kezd széteszlani a ködfátyol, s bár csönd van még, a füledben már újra visszhangzik az ágyúdörgés, a kardpattogás, a puskaropogás, már látod magad körül a lövészárkot, de nem tudatosítod még, hogy megint (még mindig) itt vagy, ám a küszöbön levő felismerés már keserűvé teszi a szájad ízét.)

„A napok fényesek és fájdalommal teltek. A levegő, mint valami idegen anyag, szúrja a tudómat. Csak néhány apró öröm, ennyi maradt a fojtogató túlélésre, meddig tart vajon ki. Szökik az erő a tagjaimból, a karjaim élettelenül lógnak, alig vánszorgok a lábaimon. Beszélnek, de az ajkaim nem mozognak, felemelném a tekintetemet, hogy a szemébe nézzek, de a fejem újra és újra lehajlik. Ki ajándékoz meg egy mosollyal?”

„Nem a hidegtől vacogok, szoktam, csak úgy. És ez kb. igaz is. Ha a saját megkapó szenvedésem láttán futkározik a műélvező hideg a hátamon. Ez hosszú távon visszataszító. Drím. A mondataim nem kívánnak szorosán kapcsolódni egymáshoz. A látszatszabadságra szétfutnak, cikáznak föl-le, erre-arra, keresztbe-kulcsul, ám van egy homályos, de erős és alattomos kötelék, ami összekapcsolja őket, én meg önmarcangoló kárörömmel nevetek rajtuk. S még a hideget is megfuttatom a hátamon. Undorító. Ja, és vicces. És kínos. És helyrehozhatatlan.”

„Az a jó (rossz) az egészben, hogy a gondolatokat valahova egészen hátra tereli, nem érem el, és így leírni sem tudom őket. Nagyobb erőfeszítés árán át tudnám vágni magam azzal, hogy egyáltalán nem is léteznek, s akkor talán örülhetnék egy darabig. De nem akarom átvágni magam. Vagy csak az erőfeszítéstől ózokodom? Mindegy. NEM MINDEGY!!! Bassza meg.”

„Mintha meg lenne kötve a kezem. Jó volna mindent gátlások nélkül legalább leírni. Ledönteni a korlátokat. Korlátok. A korlátaimon túl szakadék. Olyan mély, hogy feketeség az alja. A semmi mélysége. Álmaim, grrr. Műállok, de sok van belőletek! Igazi álomok, rémállok vagyok mind! Góttikus komorság, barokk fuldoklás. Repülés, egyszerre felemelő és torokszorító érzés. És senki sem veszi észre. Senki. Niemand. Nobody.”

4. (én)

Bovaryné én vagyok. Többszörös utalás, tréfából. Játsszak még?

b. b. én vagyok. Gregor Samsa én vagyok. Raszkolnyikov én vagyok, vagy ő csak szeretnék lenni, a kistitűl lelkiismeret-furdalás-socskáimmal?

Woody Allen szeretnék lenni, mert fordítva könnyebb volna. Vagy Quasimodo legyek? Hogy a külsín igazodna a belbecshez? S talán így megnyugvást találnék? A továbbfejlődött Drakula vagyok, aki megtalálta a módját, hogyan legyen *fain* árnyéka és *fasza* tükörképe, csak a fényképeken formátlan még?

Gránátvirág én vagyok, igen, ez aztán a kedvemre való dramaturgia!

Medve én vagyok, illetve csak voltam, enyhébb körülmények között, s mégis kevesebb lét-tóssággal.

Tonio Kröger vagyok.

Makra Ferenc vagyok.

Sutting ezredes vagyok, finom tapintású vízjeles papírra írt leveleket küldök sárga borítékban Önnek, *oh, Crescence*.

William Shakespeare vagyok Borges könyvében, s így Borges is vagyok.

Basszak rá, legyek Morrison? Vagy ne basszak rá *annyira*, és legyek, mondjuk Raoul Duke?

Sebastian Knight leszek, ha esetleg letennék valamit az asztalra? József Attila legyek, Köd-szurkáló legyek, ha esetleg *tényleg* letennék valamit az asztalra? Vagy legyek ők csak anélkül, nagyképűen?

Hányhangú kiáltás vagyok, Kyvagioken?

És... (én)? Miért nem? Miért nem? Miért nem? Miért nem?!



MAKKAI ÁDÁM

»A da Vinci-kód« című
nagysikerű regény és a belőle
készült film margójára

Petri György emlékére

Nem kell ma már se vers, se jó regény,
hacsak nem az, ami „izgalmas szenzáció”,
ami hollywoodi szélesvásznú filmre való.
Sok pénz legyen benne – ez itt a főremény,
s csak úgy dőljön belőle a féligaz fikció.
Nem kell a becsület töprengése,
sem teljes egészében, sem apró darabkákban,
mert mi maradt mára az emberi lélekraktárban?
Összetördelt tudat-szemét.
Mekkora hát a tét?
Elhanyagolható...? Hisz' mindenki hazudik,
kapkod, verseng és harácsol – kiszúrva a tudatlanok szemét.
Egyesek még tartanak ugyan a haláltól,
de a gazdagok befagyaszthatják magukat
dóre reményességben, hogy életre kelhetnek
valamikor pár száz év múlva,
pedig a múmiák sem keltek soha életre.
Node volt „klónolt” juh, bár korán megdőglött,
– vigaszod ily bárgyú és kissé ösztövé –
ám van már helyette klónolt verseny-öszvér.

Jézus Krisztus, hogy „feltámadt” volna?
Ugyan kérem... Hisz' halandó ácsmester volt,
aki soha meg sem halt igazában,
tetszhalottként csüggött csak a keresztfán, míg
Arimátiai József a rómaiaktól kunyerálva le nem menekítette,
ennek utána pediglen fittyet hányva a keresztre
meggyógyították, ő meg már rohant is
Mária Magdolna szoknyája után, mert jóllehet
nem beszélt franciául, de azt mégis csak tudta, hogy *cherchez la femme*
– gógyis egy rabbi is volt azért őkelme –,
s így aztán gyermekeik révén megmaradt a királyi vér,
hogy a Meroving ház uralkodói – íme a francia kapcsolatot! –
Dávid királytól származtathassák magvaikat.
Bomba tömegsiker! Barna Dani! szerző máris milliárdos,
mert ő nagyon szellemes és okos,
s mert hogy kifogyott az irodalmi téma,
kinek is mehetne hát neki?
Egyrészt a katolikus teológiának,
ami teljesen rendben volna, hiszen a Borgiák stb., tudjuk,
aztán magának Istennek, az Egek Urának.
Petri is megírta, hogy szentcsaládék „zakatolnak” és ugrálnak.
S hogy létrehozván majd feláldozhassa egyszülött fiát,
a fickós Úristen „tömté” Szűzmáriát.
Emlékezetes és épületes ezen költemény.
(Vájh milyen lehetett az Isteni Fallosz: puha, vagy kőkemény?)
Petri nem említi, hogy Mária kínban sikongott, vagy boldogan túrte,
mégis ezt csámcsogja az irodalmi csürhe,
mivel ez „posztmodern”, akár a *Da Vinci kód*,
csiklandja lány farkad, meg a petyhüdt csiklód.

Ha valakit zordul elküldsz a *pi...ba*
nagy jót tészel azzal, hiszen ott találja
földi létezése csúcspontját néhány percig,
s bár piruló nejed szerint ez nem *herzig*,
még szebb e kívánság ha az édesanyja
pi...jába küldöd – nos, nem készakarva,
hisz' nem tudod olvasta-e Thomas Mann-tól
a „Kiválasztott”-at, melyben egy szent pancsol,
egyszerre bírván az anyaöl védelmét,
és a kani gyönyör *non-plus-ultra* révét.
„Jop tváju máty!” bögték felszabadítóink,
zubbonyaik alatt nem volt egy váltó ing –
minden szeszt felittak, denaturált benzint
hánytak sokan vérrel, s nem ismerték Petrit.

Ki káromol szebben, mint a magyar ember?
„Ba... meg az Isten!” zúgzs beszélget kedvvel,
ám ha Ő megtenné, teremő kegyelme
ömlenék rá a sok méltatlan emberre...
Istennek nem kell szex, s így Jézus sem tette,
szűzen s ártatlanul szállt fel a keresztre!
Mária Magdolnát lelki szeretettel
tette tanítvánná, s hite nem veszett el,
Ő látta meg elsőnek a Feltámadottat,
s bár ez a kanok közt pánikot okozhat,
itt a *Haghia Sophia*, női princípium
működött a földön, szent equilibrium!
Élj férfi vagy női testben: *egy a leked*,
újjászületsz, ember: ezért úgy viselkedj!

BESZÉD A PALACKBÓL

SZŐCS GÉZA rovata

Mineo

avagy: legelni indulnak lassú kecskék

Az utazó, aki Sziciliában a magyar történelemből,
illetve a magyar irodalomból ismerős, vagy velük
kapcsolatba hozható helyszíneket és emlékeket
keresgél, normann hercegnőktől kezdve, akikből
magyar királyné lett, Jósika- és Bánffy-regényeken
keresztül egészen a palermói Maléter-utcaig bezárólag,
elvetődik az Etnától délre egy Mineo nevű kis hegyi
falug. A név görög eredetűnek tűnik, ami nem is csoda
Siracusa, Sibaris (ott élnek a rút szibarita vázak, már
akik nem Magyarországon) és Szkülla légvonalbeli
szomszédságában, Metaponte sincs messze, mégsem
ugrik be: milyen görög összefüggés alapján, vagy
egyéltalan, honnan ismerős ez a név, mit is kellene
tudni róla, már ha műveltek lennénk; nem vagyunk.
És ahogy töpreng az utazó, és elméje már hülye
szójátékokat gyárt, „Mineo danaos et dona ferentes”,
sőt „et dona Ferenczes”, egyszercsak azt kérdi tőle egy
belső hang: nem ott született Pirandello? „Dehogy,
Agrigentóban.” No és Bonaviri?

Giuseppe Bonavirit mifelénk inkább prózáiróként
tartják számon, önálló magyar verskötete nincs (miért,
Dino Campanónak talán van?), és ha nem nyerte volna
meg a balatonfüredi Quasimodo fesztivál nemzetközi
költői nagydíját néhány éve, Magyarországon azt sem
sokan tudnák, hogy verseket is ír.

Az utazó, mivelhogy nincs karórája, telefonjára
pillant, amit itt úgy hívnak, hogy cellulare. 2006. július
11-e. Fölvívja mindentudó barátját. „Te, mondd már,
hol született Bonaviri?” Csönd, várjál, megnézem.
Várok.

„A szicíliai Mineóban, 1924. július 11-én. Honnan
hívsz?” „Mineóból.”

E július 11-i incidencia arra ösztönzi az utazót,
hogy „utánamenjen” Bonavirinek, bár a háta borsózik
ettől az idézőjeles írásmódtól. De hirtelen nem tud jobb
szót. Utánaolvasson? Utána keressen? Szóval utána-
megy, miközben az is kiderül számára, hogy már a
tuniszi egyetemen is dolgozik egy Bonaviri-kutató,
pontosabban kutatónő, név szerint Raudha Razgallah.

Annai már első pillanatban világossá válik, hogy
költőnk nem a magyar líra hagyományain nevelkedett
olvasónak ír, töredezettség, szűkszavúbb, bizonyos
értelemben személyesebb is, s a személyes és a
jelentéktelent (mondjuk úgy: a privát esetlegeset),
vagyis a partikulárisat és egyszerűit máshogyan ruházza
fel általánosító erővel, mint amit megszoktunk. Más
dolgokat helyez el a palackban és máshogyan,
mindenfajta dallamosságot, a bel canto mindenféle
konvencióját mellőzve.

Egyik versében, amelynek magyarul *A józsefes
szerzetesek* lehetne a címe (I frati giuseppini), a
szerzetbeli testvérek belevesznek saját gondolataikba,
egyre kisebbé és kisebbé válva, hogy végül eltűnjenek
a belső idő útvesztőiben, az idő végtelen mikro-
szegmensei között, *in una suddivisione all'infinito di
micro-segmenti del tempo*. Szülőfaluja határában a
barlangok félhomályában hétezer kecske legel, mondja.
Ahogy a szél átfú a sikátor kövén – kezdődik egy másik
verse, *Quando la voce del vento corre / fra le pietre
dei vicoli*. Ezt 1955-ben, vagyis 51 évvel ezelőtt írta és
az a címe, hogy *Olajbogyót vásárló fiú*, azért idézem,
mert jellemző kép, mely mikroszkopikus történeteket
nagyít fel finoman, alig tettenérhetően, egy öszvér
hangját, a kakasokét, az estefele hazatérő parasztok lép-
teit, a házikók ablakában kigyuló lámpafényt, s mindez
mint a lélek titkos üzenete által átjár, ezeregyéjszakai
álom fogalmazódik meg, persze bármiféle mesés dísz-
let, jelmez vagy kellék nélkül.

Visszafogott, a harsányság ellenpólusán elhelyez-
kedő versbeszéd ez, Tandori Dezső tollára való,
mármint fordítani. Magam azokból a verseiből
fordítottam egyet, sok ilyen van, amelyeken keresztül
a költő halott szüleiével folytat meg nem szakadó
párbeszédet, ahhoz hasonló szenvedéllyel, mint
amilyenel Heine kívánta a norvég erdőkből kirántott
óriásfenyőt az Etna izzó torkába mártani, hogy
vallomását ezzel a tollal írja föl a sötét mennyboltozatra.

Bonavirinek e verse a halott apáról szól neoro-
mantikus intenzitású, sajátos, sötét fényekkel vibráló
hangon. Miközben olvassuk, lehetetlen, hogy ne jusson
eszünkbe: Szicília északi partvidékén, mely Mineótól
igazán nem esik távol, a gyerekeknek karácsonykor

nem az angyal és nem a Jézuska (vagy Kisjézus) hozza
az ajándékot a fa alá, nem is valamiféle szinkretikus
Télapó, meg nem a vízkereszt tündére, mint sok helyen
Olaszországban (apropó tündérek: Tindari is itt van a
közelben, azazhogy Tyndaris, magyarul Tündarisz,
tengerre néző romjaival). Szóval, ki hozza a karácsonyi
ajándékot a palermói gyerekeknek? Igen, már ki is
találta a kedves olvasó: a halott családtagok, és a gyerek
a meghalt nagymamának, nagybácának, sírbeli apának
írja meg, hogy milyen ajándékot szeretne kapni.

Végezetül még annyit, hogy Mineo valamiféle
rejtélyes összeköttetésben áll a költészettel: mint
kiderült, nemcsak Bonaviri született itt 82 éve (költőnk
egyébként kardiológus orvos és ma Frosinonében él,
Nápoly és Róma közt feleúton), hanem az elmúlt
években két olyan olasz költő is ideköltözött, akik
hazájukban roppant népszerűek, mindkettő azt a
hagyományt erősíti, azt a műfajt folytatja, amely a
költői szót nem tartja lehetségesnek elválasztani a
zenétől. Mindketten költők, zeneszerzők és előadók
egyben, miként hajdan a trubadúrok, s bár szövegeik
jóval intellektuálisabbak, mint az a szonon-műfajban
megszokott, minálunk gyanúsaknak számítanak s
nem lenne esélyük megszabadulni a szononénekes
bélyegtől vagy hasonlótól. (Lásd Bródy János esetét,
aki szép versek szerzője, de ki tartja őt számon
költőként? Vagy Bereményit, ugye senki.) Két mineói
költőnk tehát Lucio Dalla és Franco Battato, talán
egyszer majd foglalkozunk velük, egyébként úgy
gondolom: amíg ilyen figurák bukkannak elő Isten
tudja, honnan, addig nem kell tartani a költészet
halálától, legalábbis Itáliában nem.

Akkorhát lássuk Bonaviri említett versét:

GIUSEPPE
BONAVIRI

Ribèca

*Ribèca ribèba rabàb hegedù
halott apám hegedül rajta
a halál hegyéről.*

*Vékony és finom ott a lég
és nincsen arra búza, sem boldog pacsirtaszó,
ámde a mágneses tisztaságban
ottan zokog az én apám; teljes
árnyékából siratja mindenestől
az elme elveszett kerekét.*

*Magányosan ragyog önnön
könnyeiben az én apám, és játéka nyomán
odalentől a földre föl, amely a csillagok alatt
görög,*

*a magaslatokon s a folyópartokon
előtör a krókusz sáfrányos sárga színe, trilláz
a csalogány,
legelni indulnak lassú kecskék.*

Ribèca ribèba rabàb...

¹Dan Brown magyarul.

CSOMÓS RÓBERT

A magaslat

Harmadik történet (regényrészlet)

– Felülhetek melléd a bakra, Vanyuska? Megengeded nekem, hogy egy darabon én hajtsam a Zorkát?

– Bizony, meg én. Fület kaszálni megyek, ha segítesz a gereblyével begyűjteni, hát adok belőle egy-két öllel a tehénkéteknek. Szeretem, ha mellettem ülsz, és így kocogunk ki a folyópartra. Örül a szívem, ha csak rád nézek.

– Pedig pár éve még te fröcsköltél a legjobban, ha fűrödtünk, meg sárgombóccal dobáltál, mint a többi fiú. Miért tetted?

– Hát szégyelltem volna magam a többiek előtt, ha másként teszek. A lányokat általában, a zsidólányokat meg leginkább kötelező, férfias dolognak tartottuk lefröcskölni, víz alá nyomni, megdobálni. Pedig sajnáltalak, és titokban fájt, hogy nem állhattam melléd.

– Azt mesélik a faluban rólad, hogy lusta vagy. Csak heverészel a szénában estéknél, és az eget bámulod, amikor a többiek a tűz körül énekelnek, vagy a kocsmában isznak, duhajkodnak.

– A csillagokat szeretem nézni. Fényesen, szépen ragyognak, mint a te szemeid, és éppen olyan elérhetetlenek, mint te vagy.

– Azt is beszélük, hogy már jövő tavasszal elveszed a Pável gazda kővér Maruszkáját, vagy inkább a gazdag özvegy Sztjepanovát választod?

– Az apám azt szeretné, de nekem nincs kedvem egyikhez sem.

– Pedig, ha Sztjepanovát vennéd el, akkor nem csak az apád keskeny, köves domboldalát szánhatnád a rozsvetés alá, hanem nagydarab zsíros, fekete televényföldön gazdálkodhatnál. Télen meg akár három fiatal csikót foghatnál az öreg Zorka helyett a szánba. Hipp-hopp felülnél a trojkára és csak repülnél a jégen, mikor befagy a Don.

– Az jó lenne, nagyon szeretném, de csak akkor, ha te ülnél mellettem. Akkor, ha a nagykendőd úgy repülne, mint most a kibontott hajad, mint felettünk a pacsirták.

– Akkor talán nem is az utat néznéd, csak engem bámulnál ilyen tágra nyílt borjú szemekkel? Hiszen még a halászok vágta lékbe hajtánád a trojkát.

– Dehogyan. Úgy vigyáznék rád, mint a két szemem világra. Fűvő szélétől is óvna, te lennél az én legdrágább kincsem. Egyszer, az egyik télen, mikor jó hízott lenne a jég, éjszaka szeretném veled megpróbálni a Dont. Az olyan lenne, mintha a csillagok közt száguldánk. Ugye te sem félnél mellettem? Fel mernél ülni mellém a bakra úgy, mint most? Én pedig, az egész életemen keresztül szívesen hajtánék melletted. Csak hát ez lehetetlen. Apám kitagadna az örökségből, Vaszilij pópa soha nem adna össze bennünket.

– Na jó! Szóval, télen a jégen repülnék. Mit tennék nyáron?

– Nyáron is kimennék estéknél a folyópartra. A mart mögött a fűzesben néznék a csillagokat. Hallgatnánk a tücsköket, a békák kurtyolását és egymás szívdobogását. Szívárványszínű, pikkelyes halakat, síkos csíkot és harcsát fognék neked, aztán nyáron sütném meg száraz tölgyfa parazsán, hogy jóízű legyen.

– És honnan lenne kenyere, ha mindig csak henyélnék, szerelmeskednénk?

– Beállnék ám az eke mögé, fáradhatatlanul suhintanék a kaszával, ha tudnám, hogy te hozod ki az ebédem a földünkre. Vennék két fiatal csikót, mert Zorka már nem bírja az igát, az csak a te hátasod lenne. Ugye nem hajtánád meg nagyon?

– Dehogyan hajtánád! Úgy szeretek a hűségűl csillogó szemébe nézni. A tenyeremből adnék sós kenyeret a szájába, hiszen olyan óvatosan veszi el a kezemből a füveket nyáron. Inkább csak vezetném kantárszáron, kicsapnám kedvére legelészni, én meg feküdnék a fűben a virágok között. Kankalint, vadlilomot, árvalányhaját szednék, koszorút fonnék belőlük, és azzal várna. De azért nem maradnál éhen sem, mert vakarókenyeret sütnék a kemencében, húsos szcsít főznék vöröskáposztából, hogy legyen erőd másnap is dolgozni. Csak szombaton nem raknék tüzet, és vasárnap nem mennék el veled a templomba. De a húsvéti körmenetbe, meg a kazányi Szent Szűz ünnepén beállnak a lányok közé énekelni, hogy Vaszilij pópa ne haragudjon rád annyira, amiért zsidólányt vettél magadnak. De bármit tennék is, a gyerekünket nem tarthatnánk keresztvíz alá, és a faluban sem bocsátanának meg neked. A kővér Maruszja sírna, panaszkodna, csupa könnymaszat lenne az a patanásos arca, a büszke Sztjepanova pedig pletykákat hordana széjjel a faluban rólunk. Biztosan azt hírszelné, hogy boszorkánypraktikával, bűbájjal varázsoltalak el, láncoltalak magamhoz. Mikor aztán három évre táborba kell majd szállnod a hetman mellé, engem csüfolnának, sárral dobálnának az utcán a kölykök, és nem lenne a faluban senki, aki megvédene. Talán még az apád

is ellenem fordulna, még ha egészséges fiú unokát kapna is tőlem, hát még ha lányt szülnék, és vörös lenne a haja, mint az enyém. Akkor biztosan kidobna a házából. Nagyanyó meg már öreg, egyedül szedhetném a gyümölcsöt arról a néhány szilvafáról, főzhetném a pálinkát az üstben, a duhaj kozákok pedig hozomra vinnék, engem szabad prédának tekinténe. Megbűntetne az Egy-Igaz Isten amiért elhagytam, visszahívna a mennybe az őrző Angyalomat és akkor tényleg nem lenne senki, aki vigyázzon rám. Nem, Vanyuska, nekünk nincs jövőnk, pedig én is szeretnék a csillagok alatt szánkázni veled. Nekem nem is kellene, hogy trojkán repüljünk, elég lenne, ha Zorka szép lassan bandukolna velünk. Melléd bújnék a báránypőr alatt, a szíved fölött melengetném fel a kezeimet.

– Az én apám nem meztelen kozák, hanem házzal, telekkel, udvarral bíró óslakos zaporozsjei. Igazi szabad ember, akinek minden őse itt született a Don mellett, és ha kevés is a földje, ha szegény is, rangja van a hetman lovasseregében. Már az apám apja is a határvidéken szolgálatot teljesítő katona volt, nem pedig holmi földet túró kabalás holop, örökös szolga, aki a földesurak önkénykedése elől menekült a Volgától a Donig. Ha visszajövök a hetman táborából, már egészen a magam ura leszek. Bogdan rövidesen megleckézeti a gőgös lengyel és litván urakat. Egyesülünk a tatár sereggel, bevesszük Szmolenszket, elfoglaljuk egész Ukrajnát, talán még Novgorodot is. Leme gyünk az Azovi-tengerig ezerszáznyi zsíros, fekete föld esik majd a kezünkre. Birtokot hasítok belőle Perevoloknál, ahol a Don a legközelebb van a Volgához, és a magam ura, önálló gazda leszek. Kanyev után Cserkassz is el fog esni, az lesz a doni sereg fővárosa, ott fog ülésezni a zaporozsjei szics és mindenkit megjutalmaz, aki ezekben a nehéz időkben mellé állt az igaz hit védelmében. Minden leszolgált évem után két katonalovat fogok kapni, tizenöt ezüstrubel lesz az évi zsoldom. Nem kell majd földtúrassal, halászattal, vadászattal keresnem a kenyeremet. Házat építek a folyóparton, olyan asszonyt választok magamnak, amelyet csak akarok, télen meg pláne, asszonyostul a városba költözöm.

– Akár zsidólányt is elvehetsz majd?

– Meghiszem azt! A Zemszkij-szobor áldásával téged foglak feleségemül venni, neked fogadok örök hűséget. A hadjárat után meg fog erősödni az óhitűek tábora. Újra kezdődnek majd a pogány szokásokat fenntartó népi vigasságok, nem kell térdre borulni a szent ikonok előtt, elég lesz csak derékban meghajolni és három ujjal keresztet vetni. Kiűzik majd Kapiton remete szektáját, aki a megtisztuláshoz az önkéntes tűzhalált, a tömeges öngyilkosságot és a más vallások gyűlöletét, üldözését tanítja. Vidámabb, szebb, könnyebb lesz majd az élet a Donyec és a Don között.

Miért állítottad meg Zorkát, Eszter?

– Annyira szép, amiket mondasz! Szeretném, ha lefeküdnék a fűbe a virágok közé, és a fülembe súgva újra elmondanád nekem! Én sem akarom, hogy nagyanyó a városba keressen nekem férjet, hogy soha nem látott ismeretlen ember mellett kelljen leélni az életet. Nekem a te hajad szénaillata, a te bőrd barnasága tetszik, és az, hogy a szemedben ott csillog a bátorság és a hűség fénysugara. Hiszek neked, és azt akarom, hogy úgy szeressük egymást, ahogy a többi, nálunk idősebb legények és lányok teszik. Már a tavasz kezdete óta nyugtalan a testem. Kívánok valamit, de nem vagyok biztos magamban, csak akkor, ha te mellettem vagy, mint most is.

– Hát a nagyobb legények azzal dicsekednek, hogy a lányok fejére borítják a szoknyát, és úgy szerelmeskednek, de én még csak Sztjepanovával próbáltam ilyet. Néhányszor magára húzott a tehénistállóban, ilyenkor a kezemet a mellére tetted, de azok lágyak voltak, nem ilyen ingerlő szarvacskák. Tőled nekem az is elég lenne, ha megcsókolhatnád, te meg visszacsókolnál. A két kis melleidet szeretném simogatni, csókolni,

olyan szépen, kíváncsian domborodnak az ingecskéd alatt. Két éve, mikor a folyónál fűrödtünk, még nem is volt ott semmi.

– Hát még most se sok van, de csókold, csókold őket Vanyuska! Még soha senki sem érintette meg a melleimet.

– Azért ilyen fehérek és csak a rózsái körül színeződnek el halványan, mint a viola. Ugye nem látta őket még a Nap se?

– Ne is látta! Lefekszem ide a fűre és behunom a szememet, te meg hajolj fölém, karold át a derekam, takard el előlem a Napot. Egyszer úgy is be fog teljesedni rajtam a családomban élt nők végzete, a messze földön élt Rachel özanyám sorsa, és azt akarom, hogy veled teljesedjen be! Ő is egy katonától esett teherbe, és egyedül maradt gyermekével. Ha táborba szállsz, három évig sem jössz haza, vagy talán nem is látlak soha többé. Három év hosszú idő, és nekem nem lenne eröm hűségesnek lenni hozzád. Nagyanyó bevinne a városba, és én odaadnám a szegény lány egyetlen kincsét, legszebb ajándékát, az első ölelést egy embernek, akit nem is ismerek, és talán nem is tudnám szeretni soha. Így, ha az öleléseidnek nyomán áldott állapotba kerülök, nem kellek feleségnek senkinek. Talán még nagyanyó is feladja a terveit velem kapcsolatban. Igaz, ő jót akar nekem, de én tudom, hogy nem lennék boldog senki mással. Ne félj Vanyuska, soha nem fogok bajt okozni neked. Sokkal jobban szeretlek annál, hogy lebeszéljelek Sztjepanováról. Ha elveszed, akkor, mint házas embernek csak egy évig kell katonáskodnod. Majd sokszor fogjuk látni egymást a faluban, a réten, a folyóparton. Messziről fogom figyelni az izmos, meztelen felsőtested, ahogy szántáskor a lovakat hajtod a barázdák között, vagy az aratásnál suhintasz kaszával és boldogan fogok emlékezni rá, hogy egyszer beárnéyoltad a testem. Eldicsekedhetsz a legénytársaidnak, hogy megvoltam neked, soha nem fogom szégyélni a szerelmedet, és ha újra megkívánsz, mindig örömmel jövök ki veled a folyópartra, hogy olyan boldogok legyünk újra, mint most. Látod, én még soha senkivel sem voltam így, nincsenek bizalmas lánypajtásaim, akikkel sugdolóztam volna, mégis tudom, mi fog közöttünk történni, hogy mit kell majd tennem, hogy szép emléked legyen erről a napról. Azért kedvezek neked így, mert szeretlek. Már akkor is szerettelek, kizemellek magamnak, amikor a folyóban fűrödtünk. A sok barnára sült meztelen fiú közül kiragyogtál nekem, tettetés volt, hogy sikítottam, amikor fröcsköltél, víz alá nyomtál, a hajamat húztad. Ezért nem teszem-veszem, morikálom, kéretem magam, nem fogok sikoltani, ha fájsz is egy kicsit, mert bevallom, régóta vágyom arra, ami történni fog. Nem nagy esemény, ne is tegyünk úgy, mintha az lenne. A többi lány azért teszi meg ezt, hogy teherbe essen, elvegyék őket, hogy megszabaduljanak az apjuk zsarnokságától. Én pedig szerelemből teszem, a testem, a vágyaim parancsolják így, és mert álmodozásaimban már sokszor szerelmeskedtem veled. Azért kéredek fel melléd, mert akartam, hogy a sorsom elé menve, a valóságban is megtörténjen. Ugye nem haragudtál meg rám, nem vetsz meg, amiért ezt most mind elmondom?

– A Zemszkij-szoborra, a kazányi Szent Szűzre a...
– Ne! Ne Vanyuska! Ne esküdj, ne ígérj semmit, csak szoríts magadhoz, szeress! Ha gyermekem születik ebből a szerelmes nyárból, boldogan viselem el a sorsomat, és soha nem fogom szégyenkedni érezni, hogy a tied lettem. Csak nagyanyót sajnálom, neki talán fájni fog, de hát ő már öreg és egyszer úgy is itt kell, hogy hagyjon. Az ősz, a táborba vonulásod még messze van, hiszen csak május vége felé járunk. Ugye az első fület kaszálni jöttél? Azt akarom, hogy olyan legyen ez a nyár és minden ölelése, mint a sarjúszena. Illatos, friss, jóízű, hogy a hosszú téli estéken ebből tudjak élni, erőt meríteni a vidámsághoz, az élethez. Nem haragszol, ha én csókollak meg először, ha én veszem le rólad az inget? Közben a másik kezemmel magam vetkőzöm, és ágyat vetek a ruháimból. A többit már tudni fogjuk. Azt és úgy tesszük, ahogy az Isten, a sors rendelte férfinak és a nőnek a világ kezdetekor. Nem hiszem, hogy ez bűn lenne. Nagyanyó szerint nekem egy erős, hatalmas Angyal áll a vállam mögött. Nem kell féltünk semmitől, ő most is őrökdi felettünk. Látod így... így csókoldj és így karold a derekam... és most hallgassunk... vagy suttoj szerelmes szavakat a fülemben, én meg a tiédbe.





Tihanyi Lajos: Önarckép
www.mu-terem.hu

A budai Várban jártam, a Magyar Nemzeti Galériában, ahol július harmincadikáig megtekinthető a Vadak kiállítása. A Vadak koherens művészeti csoportosulásként tulajdonképpen csak Franciaországban léteztek, azt követően, hogy két fiatal festő, Matisse és Derain a XX. század legelején leutaztak a déli tengerpartra, s ott megszállottként pingáltak vörös egeket, kék réteket, narancsszínű fákat, zöld tengert, expresszív torzított formákat. Mikor vásznaikkal visszatértek Párizsba, *fauves*-nak, vadaknak nevezték el őket. Hamarosan követőkre találtak.

Azokban a szép ferencjózsefi békeidőben magyar művészek sűrűn jártak ki a fény városába, hátat fordítva a korábbi zarándokhely, München akadémiázusának. Különösen a nagybányai iskola fiataljait bővítette el Matisse-ék új stílusa, s hogy milyen tehetséges, eredeti módon kezdték el a saját „vadulásukat”, az látható a Nemzeti Galéria gazdag anyagot, 250 képet felvonultató, gonddal rendezett kiállításán. Bármily jól ismerhetjük a korszak magyar festészetét, mégis élmény ez a tárlat, már csak azért is, mert magángyűjteményekből bujt elő megannyi remek kép, s külföldről sikerült kölcsönözni olyan világnagyságok, mint Matisse, Derain, Dufy, Marquet és Vlaminck néhány alkotását, nemcsak a Centre George Pompidou-ból, ahová még csak eljutunk olykor, hanem vidéki, kisebb francia és svájci múzeumokból is, melyeket talán soha se látunk.

S a francia *fauves*-okra rácsodálkozó magyar festők egyaránt alkottak kvalitásos képeket az ihlető színhelyen, Franciaországban (lásd példának okáért Tihanyi

Lajos szép *Pont Saint Michel* kompozícióját vagy Galimberti Sándor St. Raphael-i utcaképét), majd hazatérve akár Nagybányán is. A Nagybányára származott és haláláig (1962) ott alkotó Ziffer Sándor markáns tagja volt a magyar Vadak lazán egybefogható csoportjának, bár az ő festményei, például a *Le látás az István-toronyból* változatai, precízebb rajzúak, mint a Matisse-követők szabadosságban tobzódó vásznai.

Már az első világháború is akadály volt, hogy a magyar géniuszok nagy számban gazdagítsák a Párizsi Iskolát, s azután szakadtak rá Európára csóstitül a XX. század további borzalmai. Csak Czöbel Bélának adatott meg, hogy hatvan éven át egyaránt épülhessen be Budapest (vagy Szentendre) és Párizs művészi életébe. S Tihanyi Lajos volt a legjelentősebb kiköltöző. Élete utolsó szakaszát tölthette Franciaországban.

Tihanyi megélhetését nagyban elősegítette, hogy talált egy gazdag műgyűjtőt, aki rendszeresen vásárolt a képeiből. Ez a párizsi úr tisztában volt a magyar festő szerény életkörülményeivel és azzal is, mennyire magányosan tölti Tihanyi a karácsonyait. Elhatározta tehát, hogy meghívja a család karácsonyi vacsorájára.

A művész úgy gondolta, hogy vendéglátójának már mappányi rajza és vázlata is van tőle, karácsonyi ajándéknak tehát nem hozhat még egy lapot, legjobb lesz, ha a gyűjtő kisfiának visz valamiféle meglepetést. Sok pénze nem lévén, Tihanyi végül egy lőfejből végződő pálcá

mellett döntött, amin kantár is volt bőrből, fiúgyerekek szeretnek ilyen pálcán lovalogni, csatába indult, hős huszárnak képzelve magukat.

Amikor karácsony előestéjén, fölfele zümmögött vele a bérpalota felvonója, a festő hirtelen úgy érezte, hogy az ajándék kissé snassz. Talán segít a dolgon, ha tréfásan nyújtja át. Mikor a lift megállt, Tihanyi becsöngetett a luxuslakás ajtaján, s a fehérbóbitás szobalány mellett elhúzva, egyenesen a szalomba ügetett a lába közé kapott pálcán, hangos hujjogtatások közepette. Megjegyzendő, hogy Tihanyi Lajosnak farkastorka volt, csak hangosan és artikulálatlanul tudott beszélni.

A szalomban mennyezetig érő karácsonyfa állt, s körötte egy francia család. Am nem az, amelyik a magyar művészt vacsorára hívta meg. Tihanyi véletlenül egy emelettel lejjebb csöngetett be. Azt nem kockáztatta meg, hogy vakogó magyarázatával még nagyobb zavart keltsen, ehelyett lendületes bakugrással, tovább kurjongatva, körüllovagolta a karácsonyfát, és a megkövült szobalány mellett kiügetett az ajtón. A vadidegen család bizonyára még hetekig találgatta, mi volt e különös jelenés.

Valahányszor szembe kerülök Tihanyi Lajos önarcképével, eszembe ötlék e régi történet, s a köröttem álló kiállítás-látogatók nem sejtik, miért nevetek egy-két göccenésnyit, megtörve a műélvezet nemes áhítatát.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

A metaforák mögött

Nincs olyan év, amikor ne mennék el egy Veszprémhez közeli település, a különös hangzású Baláca mellett feltárt romok múzeumába. Lassan száz éve bukkantak a régészek azokra a maradványokra, amelyek *látható* része engem szüntelen elkápráztat, s vonz – s persze az is, hogy néhány évtizede, a feltárt maradványokat a helyszínen, a villa-rekonstrukció nyomán kialakított gyűjteményben helyezték el. Az egykor gazdag római telep a 2–3. században épült Tihany fölött, a Borostyán út mentén – s falfreskói és mozaikjai révén méltán világhíres. A villagazdaság azonban nincs teljes mértékben fölkeresve, s több oka van ennek. A régészek szerint a leleteknek a föld alatt a legbiztonságosabb, annak ellenére, hogy egy-egy heves esőzés után bronzból és nemesebb fémből készített tárgyak, féldrágakövek és cseréptöredékek bukkannak a felszínre, csak úgy, mint a tavaszi szántás vagy bármely mezőgazdasági talajművelés nyomán. A föld 18 évszázada bolygatatlan mélye gondosan őrizi a maga titkait. Az is a teljes feltárás elmaradását indokolja – említettem, száz éve immár –, hogy a sok-sok hektáryi kiterjedésű rommező kiásására és a megmentett leletek tisztítására, konzerválására és tárolására amúgy sincs elég pénz.

Balácán, a pénztár melletti irodában néhány légi felvétel fedezhető fel: ezek számomra legalább annyira atraktívak, mint a főépület amforákkal zsúfolt gabonatarlója, a hangulatos átrium pálmás-gránátalmafás-kék szajkós freskója, vagy az egykori hálósoba méretes mozaikja, közepén egy magvakat szemelgető fácánpár képével. A fényképeket néhány száz méter magasból készítették, s nem mást mutatnak meg, mint azt, miként is látható fentről, egy kora nyári napon a pannóniai villagazdaság.

A régészeti terület tudós föltárója rendelte meg ezeket a képeket. Egyik évben talányos okfejtéssel megakadályozta, hogy miként szokásos, a kisgazdaságok tulajdonosai kukoricával, napraforgóval, búzával vessék be a maradványokat rejtő, amúgy magánterületüket, s repcét szórattatott a földre. A virágzó repceföldet fényképezte aztán le. A repce pedig attól függően másként nevelkedett, hogy gyökerei a mélységben téglafalba, törmelékföldbe, avagy a szokásos talaj ásványaiha hatoltak, itt hars zöld levelek és élénk sárga szirmok mutatkoztak, amott meg sápadt lombot és fehéres virágot hozó növények

tenyészték. A repceföld különböző egyedei a mélységet felkutatták s a felszínen kirajzolták a római telep kontúrját. Olyan térképet készítettek a falak, a medencék, a temetőkövek, a beomlott forrás, a gazdasági és a lakóépületek maradványai alapján a növények, amelyet a kutató ásások alapján sem biztos, hogy készíteni tudnának a szakemberek.

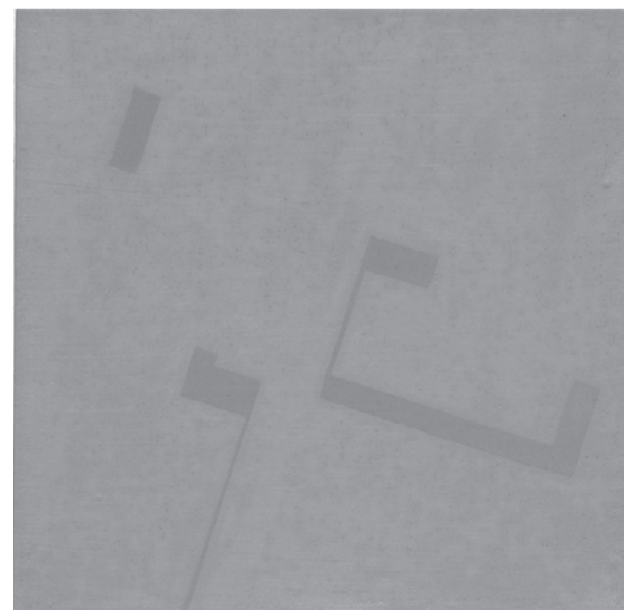
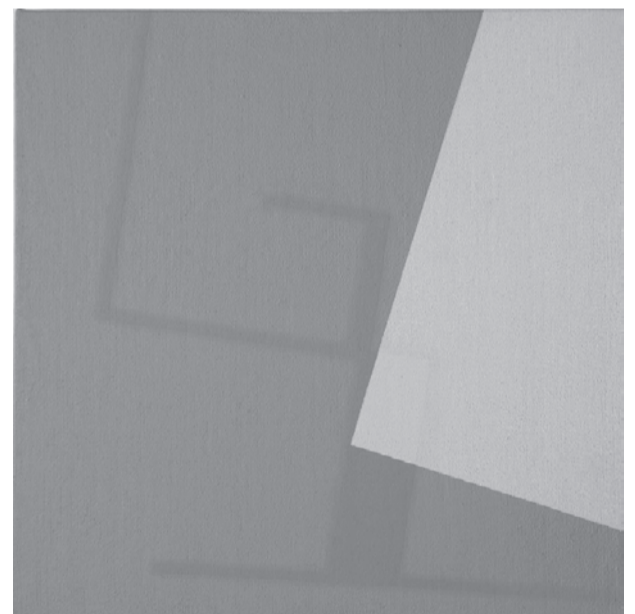
De mire fel mondom el ily részletesen ezt a misztériumot?

Halmi-Horváth István utóbbi években készített festményeit én összevethetőnek találom ezekkel a balácai légifelvételekkel. Festőnk valami régés-régi, föld és törmelék alá szorult, az emlékezetből kikopott látványok régésze. Egykori pompás civilizációk feltáratlan romjainak állít monumentumokat, semmi kis jeleket, alig érzékelhető árnyalatú színeket rak egyre-másra egymás mellé, ezzel egyidejűleg hangsúlyozva a festékfelületek létrehozásának fontosságát – a festői munka mániáját –, és a leletmentés aktusát. Jelen és múlt, *tevékenység* és a foglalatosság alapjául szolgáló, és abban ugyanakkor felszínre is került *történelem*; kétszempontrendszer egyidejű megidézése – mintha ebben lenne most tetten érhető Halmi-Horváth munkássága.

Amúgy pedig árnyalt eszközrendszerrel lehet leírni festőnk tevékenységét és eredményeit. Látnunk kell mindenk előtt Halmi-Horváth növényekhez ragaszkodó világképét, a növényekre hivatkozó gondolkodását, mítoszrendszerét és természetesen: koloritját. Észre kell vennünk az érzékiség mögött meghúzódó, modellt ígérő fogalmi kategória-rendszerét. Meg kell gondolnunk azt a marginális helyzetben lévő egzisztenciális létezést, amelybe pályakezdő társaihoz hasonló módon belekényszerült. És érdemes fölfedezni Vermeertől Farkas Istvánig, Szabados Árpádig és Várnagy Ildikóig festőelődeit; akikre, ha áttételes módon, de gyakorta hivatkozik.

Hogy Balácára hivatkozástomat folytassam, végezetül annak a sejtésemnek adok hangot, hogy Halmi-Horváth festészetét majd évek múlva, amikor az sokak számára nyilvánosnak és kiteljesedettnek mondható, ugyanilyen repcefölddel elborított rommezőnek látják. Legnagyobb erénye akkor az lesz, ami most: az anyagok önfeledt, de nagyon szelíd használata és a visszahátrálás a metaforák mögé.

GÉCZI JÁNOS



ȘERBAN FOARTĂ versei

Öt monoszonett

I) Elviszel majd, mint fivérért egy nyáron,
Henriket Carol de Valois – hogy
unokám lássam, s a rejtély mint fogy
el, amikor az igazat feltárom:
rózsás keblét hogyan nyitá fel, álom
(nászéj után zilált haja ahogy
csupasz vállát terítve ácsorog
azon a híd melletti ó padlason,
elhagyatott ház magánya fölött),
és szoptatott meg mézédesséjével
királyi sarját, az apja: kiköpött,
aranyozatlan kamrafal mögött,
mindketten sírva fakadtunk az éjjel...

És nincs tovább, lélegzetem kifogy!

II) Fuldokló fényű alagsor falán
kereste csengő rózsaszínű gombját,
s míg ujjai a pusztá homályt nyomják
tapogatózva ernyedten, lazán –
a gömbszeletnél körözve talán,
mint aki még csak halogatja gondját
megragadni, bár majd' kézbe nyomják:
könnyű hálóing gyér mintázatán
egy női kebel merészre rajzolva
átütözik halk lilából kreolba
játészó udvarral, borzongatva lázad,
míg a holdnak hófehér sugára –
bátorságod újra kipróbálja,
hogy leple nélkül Artemiszt csodáljad.

III) Bánod, hogy fésűje nem voltál régen
sárga borostyánkőből a hajának,
fésülve fényárban villódzva úsznának
(mint Septentrionban, a *sarki fényben*),
csupán egy fésű szelíd áramának
sodrában tarkóján, vállon le szépen
szálai a mellig, mint egy szóképben,
melynek valója több mint szóvirágnak
bágyatag ringású illúziója,
minek magháza, se termő porzója,
és mégis *virág* – fehér szíromra váltva,
ahogy a puder is hamvassá szentel
haját, mint fényfürtös csillámot Saint-Elme,
mely várakozik mint lepkére bábja.

IV) Ha bepólyálnám selyemszál szavakkal,
bábját ahogy selyemhernyó (viszont
az magából épít s lesz horizont
a gubója), és már nem is tapasztal
e muffon túlról semmit (mintha maggal
ringatózna csonthéj), hol bóbiskol,
s mint hájjal kent lapon keresztül, ímhol
mit álmában lát...

Nem tör ki szárnyakkal,
belőle, legyen akár *bombyx mori*!
Csak légi guzsalyt ölelnek, míg írok,
a tétova szavak köré, s mint nyirok
ízetlenek mostan, úgy érzem, mintha...

Ám drága, mégis te legyél a nimfa,
s köréd vont felhóm lényed hódolói.

V) Gyakran, szerelmüknek forgószelében
egy napra több találka is esett,
hol titkos búvóhelyekre esett
választásuk, máskor a város szélében
zuhantak egymás karjába – egészen
nem is élvezhettek minden percet
örömmujongásban, ami telhet
lelkesen tobzódva, mert újfent készen
kellett lenniük – ugyanis már várta
a város másik helyén új találka
őket, hová más-más szállítóeszközt
választva ért utolsó pillanatban
mindegyik – félholtan szemközt
édes kínokban egymáshoz tapadtan.

Áprilisi ablakok

Egy ablakon keringett a kezed,
mely közénk állt, csak mostad vízzel, szesszel,
rossz újságon üvegkoptató neszszel
táncolt vasárnap, hétfő: lehet kedd

volt? – Majd a kútig követett szemem,
míg megtelt vödöröd, s dörzsölted megint...
Madonnám voltál, újra, jószerint
keretbe írva ablaküvegen,

melynek tükrében tisztára körözted:
egyre áttetszőbb lett a képem váza,
az utolsó pettyel egybesikálva
ahogyan arcom lassan letörölted...

Ablakok lelke, áldj meg bár egy nappal
üvegkönyveket fakasztó tavasszal!



Ellenrímek

Szelonja lennél, puha bőrös
fotelben párna,
mely félhomályban órá várna
egy redőnyös

szalonban – hol tapló vagy azúr-
kék fedelű
könyvére lámpaernyőn derű
hullna hanyagul,

míg hajnal riaszt ablakszemen,
késsel ködlő...

Szonett

Vörös lakkal borítsunk ablakot
s felüvilágítókra jöjjön henna
akárha fellángolna száz gyeheenna
mit ablakból még más nem bámulhatott
s meresztjük majd szemünket akár páholy
öblös mélyéről bíborult színtérre
sötét-komor

hol meg rózsaszín fénybe
ahol megáll az óra önmagától
ha már amúgy is a Réz-bőrű alkony
les ránk örködve napszínképes skalpon
lángzó tarajú zsákmány tollparádé
felett de inkább kutak és a nyírfás
mellett ahol megkönyékez a sírás.

S akkor törölj le minden színt mi másé.

Pas de deux

Egy táncosnő és táncosa
Keringtek égi szalon,
Hol félelemnek nincs oka,
Csodálkoztak a páron.

Nem tudták, milyen a világ
Koreográfiája,
Lentről nézve mennyi láb
A táncuk magassága.

De egy napon kissé gügye
Fiú egy urat kérdez
(Cigit sodort, ez volt ügye,
Szépen habzó söréhez),

Hány méter fölig, hány lehet,
Tudakolták a szavak,
S úr fújva apró felleget
Mondá, hogy ezer alatt!

Táncosnónk erre utolsót
Lépett és aztán vége,
„Viszlát”: a másik ekképp szólt,
s követte őt a végbe.

Mária

Nézd csak, míg kanyarba lendül
csengő nélküli villamos,
üvegfestményen keresztül-
villanva nevét írja most:
Mária

s ablakra függőnyt, aranyost
bocsát, mely fényből eredő
jelezve: 6-os villamos
terében, hogy veszélyben ő:
Mária

üvegfalon és pléh között,
mikor az ajtó zárva mind,
énekszó hatol át törött
fohászzkodás és jaj, megint:
Mária

rendőrségre sose térj be,
kövessed, amerre lépte,
cél nélkül is kiáltnia
kell nevét, ki remeg érte:
Mária

Fordította:

ESZTERÓ ISTVÁN

MOGYORÓSI
LÁSZLÓ

Határsértés

Érintenéd a szépet,
s ő könnyedén kitérhet;
hogyan belehabarodtál
régén édes volt. Rossz már.
Nagy súly: a valóság nyom,
itt kevés lesz az álom,
nem koldulhatsz gyönyört, és
nem hatja meg könyörgés,
más férfiért harácsol,
nem ad többet magából.

A határ túlfelén a
telefonja is néma,
ott ível át a sztráda,
hol kamionba zárva
szorongsz, álmod az országot,
hol bűnödöt lemosás,
s szikrázik szőke fényben
a fehér bőr, a kék szem,
mert ég-szint ilt, és óra
vetített metafora,
s a csóknyomok a testén,
mint házfalon a repkény,
az otthon küszöbére,
mely másé, odaérsz-e.

E zord határvidéket
bemocskolnád, kiégett
jármű szökött feyence,
míg átjár, néma penge,
az acélkék tekintet,
s a sebte forr a kincséd.

Aromazár

Olyan buta az erkölcs,
mégis attól leszel bölcs,
nélküle hogy is élnék?
hiába több a szépség;
mint kávé aromáját,
versek magukba zárják,
mit szétszórna barátod.
Rosszkor telefonálok,
ő veszi fel, zuhanyzol,
s hogy miért, félszavakból
értem. Most jött fel, mondja.
Este van, kilenc óra.

Neki van joga több rád,
ezért gyötör az önvád,
nem becézhetlek ezrek
között egyetlennemnek,
e szó cél már, nem eszköz
a szurtos díszletek közt,
feladjam? ezért nógatsz?
ébrezzsen harsogó taps
s kacaj? más jelmezt öltsek,
s tesszem zord erkölcsösnek,
míg maszkod, mely lerohad
majd rólad, szent Erósznak?

Nincs egyebem, mit féltsek,
talált tárgy a szépséged,
csak anyaga a szónak,
s nincs egyebem, mit óvjak;
a kéjt, mit puha húrod
zeng, jegyzi trubadúrod,
s a csillagrácsos ablak
alatt feszülve hallgat,
belealva és -halva
a felhőn túli dalba.

Kiút a pokolból

Folytatás a 3. oldalról

A másik ünnepségnek azt tekintetem, ha beszélgethettem vele. Nemcsak hangját találtam gyönyörűnek, hanem mondatai szépségét és szabatoságát. Soha egy szótaggal nem több a kelleténél, és mindig a tárgyat tökéletesen kifejező szöveg. Mindig szerettem volna végigcsókolni azért, de nem mertem.

Újabb film pergett le agyamban. Zsuzsával való megismerkedésünk története. 1946 elején tértem haza Amerikából. Ez volt első alkalma annak, hogy hivatalos látogatásokat tettem oda-haza. Por és piszok ilt a város utcáin, az odate-metett hullák szaga átjárta a levegőt, leomlott falak zárták el az utat, és a Duna két partját a Kossuth-híd kötötte össze, melyet gyakran lezártak, hogy kijavítsák. Mégis öröm volt járkálni, mert az ember optimistákkal találkozott, akik hittek az ország ragyogó jövőjében. Így történt ez a *Haladás* szerkesztőségében, ahol Zsolt Bélát üdvözöltem, aki előzetesen Amerikáról szóló híradásomat tette közzé. Mielőtt bementem volna, két lánnyal találkoztam. Az egyik báró Madarassy Beck Zsuzsa volt, régi barát-nőm. Beck Zsuzsa egyike volt Magyarországot furcsaságainak. A Bristol szállóban lakott huszonkét macskájával, itt fogadta udvarlóit – többnyire angol férfiakat. Mellette egy húszéves lány, Szegő Zsuzsa állt. Nagyon szabályos arc, szőke haj, árnyalt szem. Intelligencia és kedvesség jellemezte. Ahogy fejet hajtottam, azt gondoltam magamban: ezzel a lánnyal boldogan szaladnék a világ végéig. Néhány perc múlva azonban szabad volt az út Zsolt Bélához. Mire kijöttem, Szegő Zsuzsa már nem volt ott. Megfeledeztem róla.

Egy évvel később találkoztam vele megint. Én a Népszava egyik irodalmi szerkesztője voltam, ő pedig a *Haladástól* jött át. Én akkoriban harminchétféves voltam, és senki sem tekintette il-domosnak, hogy ilyen fiatal lányokkal töltsöm időmet. Mondhatni tehát, hogy alig vettem észre.

Egy nap értesültem a szerkesztőtől, Horváth Zoltántól, hogy bronzkori holttesteket találtak Kecskemét mellett, egy tanyán. Szegő Zsuzsát jelölték ki riporternek, és én is leutaztam a kocsival.

A magyarországi archeológia mindig nagyon érdekelt. Tudtam például arról is, hogy a Mélykút felé vezető út építése közben bronzkori szerel-mes-pár csontjait találták. Móra Ferenc, az ásatás vezetője nem küldte múzeumba a bronzkori holttesteket, hanem az út alá temettette, hogy néhány évezredre még nyugalmat találjanak.

Borzongósan hűvös tavaszi nap volt. A parasztember, akit a mélyút végén találtunk frissen épült tanyájában, elmondta, hogy nagy bajba került. Két holttestet találtak ugyanis, amikor a földréteg egy részét lekaparták, mert ott tarló volt előtte, nem pedig birtok. Amikor a holttesteket megtalálták, parancsot kapott, hogy várjon, amíg a holttesteket a kecskeméti múzeumba szállítják, és addig ne használjon vetőmagot. „Most tavasz van, ha a vetőmagot nem használom, tönkre-megy” – panaszkodott nekünk. Aztán arra kért, hogy próbáljak segíteni neki, és kivitt bennünket a ház mögé, ahol a föld egy részét frissen szótt takaró fedte. A paraszt összegöngyölte a takarót. Hárman álltunk a sír körül, melyben egy guggoló nő csontjai heverték, mögötte pedig egy férfi ezüstfehér csontjai – nemüket a testarányokból könnyen kikövetkeztettük. A szél fülembe füttyült, míg álltam és néztem ezt a páratlan szépségű jelenetet: a szerelem diadalát az évezredek felett. A paraszt levett kalappal állt, Zsuzsa pedig sápadtan és mozdulatlanul. Aztán néhány pillanat múlva szemekünk átsiklottak egymásra, és valami titkos hatalmat éreztünk torkunkban. Beleszerettünk egymásba, zászlók kezdtek lobogni fejekben.

[...]

Közel egy hónappal feleségem halála után telefont kaptam Diana Athilltől. Szeretne feljönni hozzám másnap.

Örömmel beleegyeztem. Dianával röviddel Londonba érkezésünk után ismerkedtünk meg, és legközelebbi angol ismerősünk lett. Korban néhány esztendővel lehetett idősebb Zsuzsánál, és az Andre Deutsch cégnek, Deutsch mellett,

tulajdonosa és vezetője volt. Nemcsak a kiadó dolgai ismertek, hanem az angol és francia írókat is személy szerint, öreget és fiatal egyaránt: Paul Theroux-szal például Dianánál ismerkedtünk meg, egy vendégségben. Zsuzsával gyakran össze-szejtött pletykálkodni, de ugyanekkor Deutschék üzleti titkait is elárulta neki. Diana okos volt, művelt, társaságban módfelett kellemes. Mindenki szép, szőke és hatalmas asszonynak tekintette. Nálam legalább harminc kilóval nehezebb lehetett, de az ember nem kívánt fogyókúrát ajánlani neki, mert minden testrésze – melle, hasa, combja – bő ruhában is erőteljesnek és frissnek tűnt, semmiképpen sem fölöslegesnek. Diana régen elvesztette apját, egy előkelő dzsentri családból származó ezredes, míg anyja a családi kúriában élt, vidéken. Diana nagyon szerette, és ezért élettrajzi könyvét, melyben szerelmi életét is megírta, Amerikában jelentette meg *Instead of a Letter* címen, nehogy anyja megtudja. Természetesen megtudta, de a botrány után, úgy sejttem, mégis megbékültek.

Diana telefonja után másnap a szalonban ültem, és érkezését vártam. Látogatása, úgy éreztem, véget vetett üvegházi magányomnak, és egy csapásra visszavezetett az emberi társaságba. Autója zajára kisiettem az előkertbe. Nyáriás öltözetben érkezett, belga csokoládéval és francia konyakkal. De a legjellemzőbb széles jókedve, látható öröme volt. Ennyire örül nekem harminc nappal Zsuzsa halála után? Jólesett, de azért se-hogy sem értettem. A háziasszony nélküli lakásban is rögtön úgy viselkedett, mintha ő lenne a ház úrnője.

„Ne haragudj, de én a tisztaság mániakusa vagyok” – jelentette ki, és az előkészített whis-kys pohárkát és teáscsészéket kivitte a kony-hába és újramosta. Majd behozta, és leült a karos-zékbe, velem szemben, kedvesen és otthonosan. Láttam, hogy Diana nem akar Zsuzsáról beszélni, holott ez lett volna látogatásának célja, az emlékezés. De alighanem igaza van. Simone de Beauvoire könyvére fordítottam a szót, ezt Deutsch éppen kiadni készült. Diana szabályos válaszokat adott, de nyilvánvalóan tűnt, hogy másról kíván beszélni. Elhallgattam. A nagy vörös selyemfüggönyön alul ránc futott végig. Diana keresztbe vetette lábát hosszú szoknyája alatt.

– Fontosabb dolgokról kéne beszélgetnünk, Georgie.

Helyes, gondoltam, de miről?

– Letelt a szomorkodás harminc napja. Jöttem, hogy dolgunkat megbeszéljem veled.

Nem értettem. Miféle harminc nap, amit megbeszélünk? A *Karoton* című regényem tíz fejezetéből még kettő hiányzott, és a fordításból három fejezet, a könyvet angolul még nem adtam oda a kiadónak, és egyelőre nincs mit megbeszélni.

– Arról van szó, amit te is tudsz, és amit Zsuzsával megbeszéltem. Hogy halála után én leszek a feleséged.

A szoba hirtelen forogni kezdett köröttem. Nem, Diana nem tréfál, ezt beszélte meg Zsuzsával, és Zsuzsa egyetlen szót sem szólt nekem. Miért? Félt, hogy nemet mondok? De akkor miért hozta fel az egészet? Vagy ez egyszer a rólam való gondoskodás vágya erősebb lett volna a fogyó szellemi erejénél? A baj, melyet okozott, helyrehozhatatlan. Diana idejött a házamba, boldogan, hogy elveszem feleségül, és nekem nemet kell mondanom. Holott nem irgalomból vagy jóindulatból jött hozzám, hanem, amit nem sejtettem, szerelemből. Én azonban nem tudok szerelemmel válaszolni. Nevetségesnek tűnnék egy ilyen hatalmas nő mellett, és örökre szégyenkeznek, hogy verseimet és prózámot – a hitványabbját is – nem azért adja ki, mert jónak tartja, hanem azért, mert a férje vagyok. De talán még ezt is elszenvedném, ha nem lenne túlságosan angol. Nem érti magyar verseimet, magyar szokásaimat, magyar örültségeimet. Hogyan tudnék élni ezzel az angol asszonnyal, aki megtanulta, hogy ő itt, mint mindenki más, zárt világ? Vagy mit mondjak, ha majd felszólít, hogy kis házból és a kertből költözsem át hozzá, előkelő villájába a Holland park mellé, és estelente társalogni kénszerüljek különböző urakkal és hölgyekkel, kiket halálra unok, egy világból, melyet otthon is elkerültem? És hogyan öleljem át ezt a diadalmasan kövér, szép és kelendő, de nekem nem kellő dámát?

Csupán angol jóbarátnak akartam, akivel összeülhetek hetente egyszer-kétszer, hátsó gondolatok nélkül, és most az történt, hogy belém szeretett, és ezért utoljára látom. Mit mondjak neki?

Udvarias leszek hozzá és kedves, de azért nem nyúlok hozzá, és valahogy mégis kivágom magamat a bajból, gondoltam, és konyakot töltöttem kettőnknek.

A regény megjelenés alatt áll az Alexandra Könyvkiadónál



Folytatás az 1. oldalról

De itt sétálgatva magányosan, egyszer csak eszembe jutott, hogy kellene írnom számára egy kis verset Marosvásárhelyről. Megkérdeztem egy idősebb urat, hogy Gáspár Loránd hol lakott. Többfelé irányítottak. Elhangzott az is, hogy a cukorgyár mellett volt a lakásuk. Ez valahogy megfogott. Gondoltam, majd elmegyek arra. És máris elkezdtem egy verset mondogatni magamban, valahogy olyan képzetársításban, hogy ott, abban a cukorgyárban kezdett őrlődni a sivatag abszolútá. Ugyanis ő a sivatag költője lett. Tuniszban él. Utolsó levelemben írtam, hogy ennek a szóban forgó festőnek azt mondtam, hogy Loránd Gaspar sétál a sivatagban, és úszik a tengerben. Gáspár Loránd ezt lefordította franciára, és kijelentette, hogy ez egy Tolnai sor, az én sorem. Most meg én akarom megírni neki fordítva. Hogy jár a vízen, és úszik a sivatagban. A cukorgyári kapcsolat pedig azt sugallja, hogy neki már itt őrlődött a sivatag, a sok cukor. Érdekes ez, hogy egy itteni magyar ember hogyan lesz a sivatag költője. Aztán elkezdtem más vásárhelyiekkel is beszélgetni, az irodalmi estünk előtt megismerkedtem egy idevaló úrral, Kincses Előddel. Kérdeztem, volt-e a gyárnak valami neve? Nem volt, mondta, de megjegyezte, hogy a régi helybeliek szóhasználatában a cukorgyár a „szargyár” mellett van. Az ülepítőt hívják így. Ez már tovább bonyolítja a dolgot. A mostanában felújított régi, szép épületben, a Pálffy házban történt ez a beszélgetés. Tudom, hogy az a mendemonda járja, miszerint ez az egykori hóhér, az ítéletvégrehajtó háza volt, amit a szakértők cáfolnak ugyan, de a legenda mégis él. És a kívülállóban is elindít valamit, ami már a költő területe. Marosvásárhely tehát lassan kezd bemozdulni bennem, ha az ember megérint egy pontot, abból tovább lehet lépni. Ez is érdekes, na meg persze, az itteni írakkal, irodalomkedvelőkkel való találkozás.

– *Úgy képelem, hogy itt a Főtéren a Városháza és a Kultúrpalota a maga szecessziós pompájával szintén meglepheti az idegent, de a látvány egy délvidekiben otthonosság-érzést is kelthet, hiszen ezeknek az épületeknek Szabadkán vannak a társai. Vagy erőltetett ilyesmire gondolni?*

– Nem. Amikor először jártam itt, nekem is ez volt a benyomásom. Egyből Szabadkára gondoltam. Nem csak az ottani Városháza hasonló, van egy képzőművészeti rendeltetésű, gyönyörű szecessziós épület is, a Reichel Palota. Arról, meg az egész szabadkai szecesszióról megjelent egy pazar könyv, azzal kapcsolatban írtam egyszer régebb, hogy kisgyerekkoromban, amikor először mentem Szabadkára, abban a házban lenyűgözött egy hússzínű cserép, megérintettem a kerámialapot, olyan volt, mint egy élőlény. Akkor azt a várost is egy ilyen ponton keresztül érintettem meg. Nálam tehát ilyen párhuzamok is kialakulnak, ha a két helysége gondolok. Ez az izgalmas és szép a világljárásban, ezért jó így utazni. Nehezen vállaltam a jelenlegi kiruccanást, de örülök neki.

– *A beszélgetésre készülve, kerestem a csatlakozási pontokat, és még felfedeztem valamit. A vásárhelyi Kultúrpalota egyik legszebb ékesége a Tükörterem. Eszembe jutott, hogy Tolnai Ottó költészetében van egy érdekes metafora. Az egyik vers jelképes, metaforikus kapcsolatot teremt a tükörterem, a madarak és a kisebbségek között.*

– Igen, a flamingó egy ilyen téma, de mielőtt a kérdésre közvetlenül reagálnék, szokásom szerint most is eléggé el fogok kalandozni. Az egész úgy kezdődött, hogy hosszú évekkal ezelőtt hallottam egy öreg vadászról, aki állítólag a búcsúvadászatán flamingót lőtt. Mivel nálunk nincs flamingó, elkezdtem nyomozni, mi is történet, honnan indult el a mendemonda. Aztán rákaptam egy olyan hírre, hogy egyszer-kétszer mifelénk is találkozta ezzel a különleges madárral. Egy alkalommal felénk láttak egyet repülni, máskor meg Fiumében, az Adrián volt egy a világitótorony tövében. Néha arra téved az égből egy-egy önféjű vagy beteg példány. Ez a dolog annyira felkeltette a figyelmemet, hogy később Amerikában meg Franciaországban is foglalkoztatott. Az igazi nagy élményem Veszprém-ben volt, ahol komoly flamingóállomány van. Megismertettek a gondozónővel, aki arról mesélt, hogy mifelénk kifakulnak a flamingók, mert általában kis, vörös rákokat esznek, attól kapják a színüket. Ez valahogy úgy működik, mint egy üvegszerkezet, amelybe behatol a festékanyag,

Végtelen flamingó

és elszínezi. Európának ezen a részén hiányoznak a vörös rákok, viszont rájöttek, hogy ha törött pirospaprikával etetik a flamingókat, nem válnak szürkékké. Aztán a flamingókkal kapcsolatban írtam különböző dolgokat, és úgy éreztem, hogy kész a motívum, végeztem vele. De utóbb megírték nekem egy berlini ösztöndíjat, ott voltam egy évig. Berlin tele van vastag, rózsaszín csövekkel, mert sokat építkeznek, és azokon vezetik az áramot, furcsán kígyóznak, tekerőznek szerkeszt. Egyszer a fiam egyik barátja készült meglátogatni, és kérdezte, hogy találják meg. Mondtam, csak kövessék ezeket a rózsaszín csöveket. Akkor megint eszembe jutott ez a szép, egzotikus madár, és a csöveket elneveztem végtelen flamingóknak. Ebből kultuszt csináltam. Elkezdtem beszélni róla mindenkinek, írásban, előadásban, interjúban szóba hoztam a berlini végtelen flamingót. Aztán kaptam egy meghívót Japánba. Nagy József, akiről az elején beszéltem meg Döbriéék, a lányom és a férje, szóval néhányan, akik mozgásszínházzal foglalkoznak, összebarátkoztunk egy Tanaka nevű világhíres japán táncossal. Ő járt nálunk, majd meghívott a fiammal, aki filmes, kért, hogy tartsak Japánban egy előadást. A flamingó élményemet akartam elmesélni, és elhatároztam, hogy csináljak egy filmet. Először csak a csöveket akartam lefilmezni. Egy barátommal vaktában elindultunk a városban. Egyszer csak ráfutottunk egy nőre, turista volt, tiszta rózsaszín öltözékben. Még a cipője, harisnyája, masniája is rózsaszínű volt. Elkezdtük a kamerával követni, aztán egy kirakatban észrevettünk egy rózsaszín selyembugyogót, egy papírboltban meg egy csüngőt, amin kis flamingók lógtak. Anélkül, hogy bármit is előre megrendeztünk volna.

– *Olyan lehetett, mint egy performance...*

– Igen. A film elkészült, zenét kellett találni hozzá. A berlini tartózkodásom elején bemutatnak egy fiatal zenészt, keleti típus volt, akár japán is lehetett. Aztán naponta egy japán vagy kínai óvodászerűség mellett mentem el, néztem a gyönyörű kis arcokat, és arra gondoltam, hogy attól a japán fiútól kellene szereznem egy zenekazettát. Kíváncsi voltam, hogy milyen zenét kedvelhet, és egyáltalán, a japánok milyen zenét csinálnak. Beszéltem a főnöknővel, kértem, hogy beszéljen az érdekemben a japán fiatalemberrel. Megígérte, hogy segít, de telt az idő, és nem jelentkezett. Amikor éppen kész lett a filmem, akkor kaptam tőle egy kazettát. Otthon betettem a lejátszóba, a feleségem pedig a harmadik szobában egyszer csak fölkiáltott, hogy mi ez. Olyan, mint a flamingó. Tényleg valami különös, kotyogásszerű, félig elektronikus hanghatás volt, rendkívül passzolt a csövekhez. Elküldtem Pestre, hogy bevágják, azt hitték, hogy tényleg a flamingó hangja. Aztán elmentem Japánba, és levetítettük a filmet, a bevezetőben elmondtam, hogy egy fiatal japán ösztöndíjas társam zenéje. Amikor a nevét kiírták, hatalmas taps tört ki. A tolmáctól megtudtam, hogy ez a zenész ott nőtt fel náluk, a Tanaka művész telepén, később világhírű lett. A közönségből sokan jártak Berlinben, egy részüknek a flamingó volt izgalmas, másoknak a csövek. A fiamat viszont idegesíteni kezdte, hogy állandóan a flamingóról beszélek, rám szólt, hogy hagyjam abba. Ültünk a teázóban a színháznál, oda ült hozzánk egy nagyon kifosztott hölgy, hozzám fordult, és azt mondta, uram, én flamingó vagyok. Ne nekem, mondja a fiamnak, hártítottam el magamtól. A japán barátom felvilágosított, hogy a hölgy egy ottani milliomos felesége, akinek van egy ilyen kényszerképzete, és eljár a világba mindenhol, ahol flamingókat sejt. Zavaromban akkor azt mondtam a nőnek, hogy nem tudok segíteni rajta. Nem vagyok pszichológus, én a motívummal foglalkozom, nem emberi lényekkel. Hát ennyi a hosszúra sikeredett közbevetés. De hogy visszatérjek a kérdéshez, el kell mondanom, hogy a flamingó csak úgy tud szaporodni, ha nagy tömegben, biztonságban érzi magát. A berlini állatkertben sincs akkora populáció, hogy szaporodásra serkentse, de tükröket tesznek köréjük, és ezzel megsokszorozzák a számukat, illúziót keltenek. Letojnak, szaporodnak. Ez sugallta a gondolatot, hogy a kisebbséggel is ezt kellene csinálni, elhitetni velük, hogy sokan vannak. Ezt a tudatot kéne bennük, bennünk erősíteni. Berlinhez és a flamingó-mániához még hozzátár-



tozik, hogy március 15-én az ottani magyar közösségnek én tartottam az ünnepi beszédet, és abba is beleszóttam a végtelen flamingót. Majdnem botrány lett belőle. Akkor eszembe se jutott, hogy 1848-ban is volt egy Flamingó jelenség, Jókainak van erről írása. Jó felé tapogatóztam, a csövekről, a vezetékrendszerről, mint a kapcsolatteremtés eszközéről beszéltem, a tavasz áramlásáról, az új impulzusokról szóltam, de a hivatalosságok nem tartották helyénvalónak egy ilyen alkalmi szövegben az utalásaimat. Botrányszaga lett a dolognak. Két részre szakadt a berlini magyarság, volt, akinek tetszett és volt, aki nem értett egyet azzal, hogy megújítottam a 48-ról való beszédmodort. Aztán meglátogattam két unokánk, hat-hét évesek. Bementünk a Magyar Házba, összefutottunk az igazgatóval. Megkérdezte a gyerekeket, hogy tetszik Berlin. Egyszerre kiáltottak fel, hogy a végtelen flamingó tetszik, mert ahogy a csövek mellett arrafelé haladtunk az autóval, mutattam nekik, és nagyon élvezték. A szegény igazgató meg csak nézett döbbenet. Végül egész mítosza lett a flamingó ügynek. Most éppen pihentetem, alszik a motívum.

– *Úgy érzem, sok véletlenszerűség alakította ezeket a dolgokat. A sikerhez vezető úton is nagy szerepe lehet a véletlennek?*

– Persze. A nemrég díjazott *Költő disznózsíról* című könyvemmel kapcsolatban is elmondható ilyesmi. Én nem akartam elkészíteni ezt a kötetet, sokat szenvedtem vele, még dolgozni akartam rajta, nem adtam volna ki a kezemből, de nem engedték. Erősítettem, hogy nem tudom megcsinálni. Aztán mégis megcsináltam. Közben oda-vissza utazgattam Berlinbe, majd amikor megnéztem, a képek nem tetszettek. És egyszer csak jött a díj. Nem is tudtam milyen, csak mondták, hogy nagydíj. A könyvnek nagyobb sikere lett, mint ahogy gondoltam.

– *Érdekes, hogy ezt a nagydíjas művet egy hasonló elismerésben részesült író társ, Parti Nagy Lajos provokálta ki.*

– Igen, ő régen akart egy ilyen interjút készíteni velem, annyira kitarató volt, hogy nem tudtam neki ellenállni. Eljött hozzánk és tíz napig rendszeresen beszélgettünk. Nekem közben meg-megoldódik a nyelvem, sokat beszéltek, de hirtelen leblokkolok. Rossznak tartom, amit mondtam, legszívesebben visszavonnék mindent. De lassan rákényszerített, és elkezdtem dolgozni a könyvön. Nem mutatta, de ő is megjegyedt egy kicsit. Szerette volna már befejezni. Majdnem úgy lett, hogy a kérdések kimaradnak belőle, de most már én nem hagytam. Az előszóban próbált a regény felé elmozdítani. Ha még egy fél évet dolgozhattam volna rajta, akkor lehetett volna ilyesmi is, de sem a családom, sem a szerkesztők nem engedték. Szép volt a vele való beszélgetés, meg a ragaszkodása, ahogy ezt velem végigcsinálta. Hálás is vagyok neki, hálásabb, mint ahogy ez talán a könyvből kitűnik.

– *Egyébként az a benyomásom, hogy a szépirodalom Tolnai Ottó sem sajnálja az időt és energiát olyankor, amikor a képzőművészet kerül teretkére, és a művészeti írói éneje lép elő.*

– Nem, mert én ezt teljesen beépítettem a saját világomba, része lett az életemnek és az írásomnak. Regényes figurákat, olyan dolgokat szedek ki a képekből, amiket azután behelyezek prózába, versbe, aztán ismét visszahelyezem az eredeti közegébe. Addig mozgatom ezt az anyagot, amíg valami mássá lesz, mint születésekor. Most egy vidéki kis festővel foglalkozom, aki valójában földmérő volt, és közben festegetett. Ez nekem nagyon fontos: pontról pontra lemérni azt a földet, amelyen élek. Újraértelmezem a képeit, hozzá is írok, és nagy festőt csinálom belőle. Pedig nem volt az. Regényfigurává válik általam ez a földmérő. Én vagyok a figuránsa, az asszisztense. Az írás címe: *Ki itt a figuráns?* Megyek a festő után, aki munka közben néha fest és kiabál rám, veszekszik velem, hogy azt mond meg, hol állok, hol a talppontom, a nadír? A nadír meg egy másik verses kötetemnek a címe: *Szög a nadírban*. Eljutottam eddig, a zenit ellenpontjához. Hogy hol állok, hogy állhatok-e, van-e nekem egy talpalatnyi földem, ahol otthon vagyok? Ami nem vész el, ami valós? Ez a földmérő is állandóan azt akarja tudni

tőlem, a figuránstól, hogy hol áll. Mert addig nem tud elkezdni festeni, amíg ez nem tisztázódik benne. Ezt én találtam ki, illetve a lányával is beszélünk róla. Aztán elviszem az én világomba. Leccapok rá, és megeszem, aztán valami mássá változik. Ilyen értelemben ez tulajdonképpen nyersanyag. Persze másképp is tudok dolgokat megérinteni, materializálni. Például nagyon hatott rám a francia költészet. Ott a központi kategória az azúr, ami valami távoli, megfoghatatlan. A festményen viszont a két festék megérinthető. Elkezdtem tehát foglalkozni a tenger-festőkkel, egyrészt az Adria miatt, másrészt mert a francia tengerfestészet nagyon érdekes. Most ez a katalán festő barátom úgy festi a tengert, hogy nagyon pasztizán rácsapkodja a festéket, aztán megfordítja a vásznot, a festék pedig elkezdi csöpögni. Úgy szárad meg a festék, hogy olyan lesz, mint egy cseppkő-barlang, jól érzékelhetőek a hullámok meg a vízcseppek. Most épp az ő tengerképeivel foglalkozom. És másokkal is. Ezt az utat is azért vállaltam el most, meg Pécsre, Debrecenre, hogy összegyűljön annyi pénz, hogy megvehessék egy-két képet egy öreg festőtől, aki már nem él.

– *A festők, szobrászok hogyan fogadják ezt a fajta megközelítést? Hogy viszonyulnak ehhez a regényesített, költőesített átváltozáshoz?*

– Sokan szeretik, de vannak kritikusok, kívülállók, akik nem fogadják el ezt a módszert. Bár most talán már inkább. Sokat vagyok festők műtermében, ők jobbra azonosulnak az én szemléletemmel. Nagyon szeretem a horvát, szlovén, szerb festészetet, a montenegróinak egy részét, ez az én specialitásom. És természetesen a magyar festészetet. Ahogy a világban jártam, például New Yorkban, Rothkóval foglalkoztam. Azt éreztem, hogy nekem valahonnan ismerős ez a vattás dolog, és felfedeztem, hogy ha részleteket nagyítanak ki a Czöbélből, akkor az is olyan lenne. Czöbél mondta egyszer, hogy sokat köszönhet Kosztkának, aki parasztfestő volt, tanyán élt, Szentesen. Akkor az ő életével kezdtem foglalkozni, ő volt az, akit a felesége talicskán tolt be a kórházba. Így megy egyik téma a másikba, de azért mindig vigyázok, hogy egy nagy, Rothko kaliberű, világhírű festőhöz is legyen egy koordinátám. Valahogy összekötöm a nagyokat a kicsikkel, az ismeretlent az ismerttel, a lokálist, helyit a világgal. Ezek az ellenpontok nálam fontosak.

– *Így sajátos módon papírra, könyvbe kivetítve a művészeket és művészetüket, Tolnai Ottó egyféle társszerzővé, alkotótársává válik?*

– Igen. Van két ilyen könyvem, a Meztelen bohóc, ez egy gyűjtemény, illetve a Rohadt márvány, és egy-két kismonográfiám vajdasági festőkről. De most már megint elég nagy anyagom van. Kis, ismeretlen mesterekről próbálok bizonyítani, hogy nagyok.

– *Ez nem kockázatos?*

– Kockázatos, de izgalmas kaland.

HARTAY CSABA

Cseppólom

Nem éghet le itt semmi
Csak a nád meg a gaz
Eldózerolták a tanyákat rég

Ropogva lángoló árokpárt
A dudában hólé szörcsög
Cuppannak merülő lépteink

Gátat vet a víz tűznek
Indulásnak érkezésnek
Nyáladzó földeken

Sárba pottyan észrevétlen
A kint eltöltött idő
Ingája cseppólma

Súlytalan éjjelen
Traktorok horkannak
Fel bennünk

Elkésett idő

Negyed ötkor
Kivágódott az ablak
Lobogva dagadtak
Függöny-ballonok

A szél az oka mindennek
Visszaaludni nem tudok

Derengő keret
Sarkok nyitott ablak
A hófúvás odakint
Fekete-fehér színvak

Szorgos rombolással
Cserepet szed
Gallyat gyűjt
Hótorlaszt épít

A szél az oka mindennek
Ébrenlétbe repít

Hazaérni

A linóleum felpenderedik
Az íróasztal fiókjában
Régi bulvárlapok

Darazsmúmia az ablakban
Ártalmatlan sárga és fekete
Könnyedén elmorzsolom

Szépek a hétköznapiak is
Estére megszépül a hétfő
A halálnak örülni is lehet

A tárgyak természete ez
Az illeszkedést érteni kell
Érezni csak a nyugalmat

Nem itt kellene lennem
Hétfőgőn akarok élni
Évekig sétálgatni vasárnap

A pontatlanság szabadsága
Már nem elég nekem
Haza akarok érni végre

Haza az irodából
Haza a bulvárlapok közül
Fekete-fehér hírzárlatomba



SCHIFF JÚLIA

Vidéki hangverseny

mezei munkások, falusiak a hallgatóság, a frakkos csellista a kőkereszt előtt hajladozik, lélegzete sípol, ujjai bársonyos-lágyan pengetnek, és gyertyák lobognak, riadt denevérek suhannak ideiglenesen kisajátított birodalmukon, Zimmermann, Bartók és Bach zenéjén át, a szellem elmélyed, elfordul a világtól, minden visszatér a történelembe, elmerül az Árpád-korban, megdicsőül és átszellemlődik, a romos épület – egy egykori Isten házának – boltzata alatt az ablakfülkén át kiaszott fű és homály integet, az emberek – keresztények a katakombákban – támaszt keresnek abban, amit nélkülöznek: a közelségben, szemük csillog, egy diffúz látomástól talán, a tűnő csengés varázsából többet merítenének, mint amennyit az nyújthat nekik, lélegzetük láthatóvá válik, a kitörő nyári zivatar a befejező csattanó dobpergés, a hangok áttetszősége elhal, a mindennap kényszere feléled, egy mezei virágcsokor mond köszönetet.

Padlás

hétköznapi elraktározott igézete: orsó, dagasztótéknő, meg egy szinte még szilvalekvárszagú pohos üst, egy Madonna üvegek és zöld csempék mögött rejtett Mona Lisa-mosolya, a befalazott kürtő halma kebelforma-domború, a fában szű perceg, a fénykéve porszemcséket és régmúlt időt szítál – a szalmatetőn esővíz szivárgott keresztül és mi gyerekek kezünkben fazekakkal és tepsikkel surrantunk a gerendákon át, a szél önmagával fogócskázott, fűtyült a tetőszeleken és orgonáján improvizált, mielőtt elfújta szalmatetőnket. mi fejünkre húztuk pajzsunkat, a takarót, és hallgattuk, hogy odakint minden forgott és bukfcencet hányt, reggelre a telep őslények partra sodort csontvázaival telt meg a tisztára söpört tájon, úgy feküdt ott, csendesen, mintha még kiáltani se ért volna rá.

2001. szeptember 11.

az idő nem kedvezett nekünk. a Balaton mogorva képét vette fel, a nyár utolsó vendégei szandálban és sortban vacogtak ernyők alatt, a kerthelyiségek már bezártak, az Anna-bál is elmúlt, rég. őszirózsák, pusztulás, egykori szépség dekadenciája, a parkban a Rabindranath Tagore által ültetett fa, az olasz társvárosból egy művészi tárlatnyitó, Quasimodo-díjazás. befészkeltek magunkat a fordítóházba, múzeum-szobánkban fogadott a hajdani nagypolgáriság és az irodalmi bohème. de fura szerzet is vagyunk mi: mindenikünk elzárkózva ül szobájában és csökönyösen más-más kultúra más-más nyelvének szenteli magát. két hét alatt csak óvatos lépésekről árulkodott a recsegő parkett, csak a bolgár fordítót láttam éjjelente, amint a hátsó folyosón szorgalmasan az internetben szörfölt. ha computerem mellől az előkertbe pillantottam, láttam beszélgetni a magyar irodalom nagyjait. akkor is jöttek, ha ebédre nem volt más, csak lángos. mi is vártuk egy költőtársunkat, és örültünk az eszmecsereinek – még nem is sejtettük akkor, hogy a világ másik részén már repülőre szállt a sokszoros halál.

SZÖLLŐSI MÁTYÁS

Mutilatio

vágyad kendőzetlen élvezetében
magad hiányát mással pótolod
lenned kéne s nem más képzeletében
szüntetned meg a saját létjogod

Felvezetés

Már mint csak olvasónak írhatom meg,
hogy mit jelent e néhány fogalom,
s már mint csak *olvasható* adhatom le:
képeim zavara gondolatom,
s hogy írni kezdjek, ahhoz igazából
fényem izzása szükségeltetik,
de mint egy tárgy a téren túli tájból,
csened képeimből építkezik,
és az építkezés folyamatához
én, valójában én nyitok teret,
és nyújtok vágyaid gondolatához
múltad felé átkötő íveket.

S miféle undorító gondolat
jelenben írni jövőt múlt felé?

Látszat

Fájdalom kell igazán, nem az élet,
hogy életemet tudjam játszani.
Minden érzés, mi bentről fakad, étek
pusztulásnak, hogy hagyjon látszani.
S mert önmagamnak vagyok önmagam;
másoknak látszat, egyszerű tudat.
Nekik érzés mutatja meg: ha van
Vágy: mit kell, és még szükséges: tudat.
Kell ez az érzés, mint a fúrge fénynek
az anyag, melyen büszkén áthatol,
de milyen sors mutatja emberének,
hogy ész legyen a fény? – az öl, tarol! –
Fényem csendnek mutatja önmagam,
s már vágyban mozog, észben hontalan.

BÉKÉS MÁRTA

Duna-avatás

Az én nagyapám ott volt,
amikor átadták a folyót.
Persze még nagyon kisfiú volt.
A dédnagyapám felültette
az egyik lánchídi oroszlán hátára,
és ő onnan nézte az ünnepséget.
A hidakon borzasztó nagy volt a tolongás,
alig fértek fel az emberek.
A Gellért-hegy föl volt virágozva,
a többi hegyet még csak
akkor kezdték építeni.
Sokan tiltakoztak, mert az alagútra is
egy nagy hegyet terveztek.
A rakpartokról még hajnalban
elhordták a hirdetésekkel, plakátokkal
teliragasztott kerítéseket.
A meder aljára felfestett trágár szavakat
akkor már két napja sikálták,
végül feladták.
A Duna majd úgyis eltakarja.
És akkor jött a legnagyobb meglepetés!
A Margit híd és az Árpád híd közé
egy csodálatos szigetet építettek.
A 6-os éppen arra jár és így
könnyen meg lehet közelíteni.
Pontosan déli 12-kor a Citadellán
eldördültek az ágyúk,
és ünnepélyesen kinyitották
a csapokat.

Éjszaka

Szorgos szép nap után, ha a mester hívja az alkonyt,
ujjáról lehúzza a gyűszűt, ma már nem alkot,
gombostűit a bársony tűpárnába betűzi,
csillagjós kibetűzi: látszik az isteni szándék.

„Még nem kész, te bolond, fél munkám nem mutatom meg,
bárhogy is hajt az idő, még dolgoznék a világon,
mert ha lezárom, fölmerül újra egy újszerű ötlet,
tárgul a rend és én nem is értem egészen a dolgot.
Így hát nap nap után majd fejthetem újra a fércet;
inkább el sose készül, kontár mű ne szülessen.”

GITTAI ISTVÁN

Tücsökzene

Szent Iván-éji telihold
mégsem lehet a homlokod.
Arcod nem olyan sápatag.
Lemosható mi rátapad,
s mi kócolja lángos hajad,
az is jól kifésülhető,
míg macska jár a háztetőn.
Felfedező ujjaiddal,
hajadonos ajkaiddal
szenteljél nékem sok derűt.
Valahol légy, s ne mindenütt!
Imhol egy békés tücsökben.

Csók útja

Kontyodra, füled mögé,
füled mögül nyakadra,
nyakad ívétől odább,
föl derűs homlokodra,
szemöldökön, pillán át
orrod nyergére, alá
üde-mosolyos szádra,
két kebel-dombockádra,
érett málnaszemekre;
két hold völgyét követve
reá a déli tájra,
a hasi televényre,
be köldökgödröskédbe,
ahonnan enyhe lejtőn
sodortatva, libegve
az ösztön bűvös árján
el combjaid közébe.

Ajkam, ó, boldog
katicabogár.

Diózás

Szép szememért, csak úgy, kaptam
szatyornyi diót.
Lehuppantam a parki padra,
s törögetni, eszegetni kezdtem
az ízes csemegét.

Hamar elteltem vele,
hát kínálgatni kezdtem
markomból a dióbelet.

Népszerű lettem egycsapásra;
körülrajongtak, körülcsacsogtak
és nagyapónak szólítottak
az arra járó gyerekek.

Míg tartott a dióbél,
fénylett a délután.
Most este van, és csend van,
és pislákol a Hold.
Ilyen a dolgok rendje.

MOHAI V. LAJOS

Hommage

1.
Ő itt jutott el a halálig.
Én vajon hol, merre?
Marad-e kívánatos hely
számomra ezen kívül?

2.
A kert kihalt,
az ég kihalt,
az elhagyott
hang visszave-
rődik végképp.
Az elhagyott –

Zsugorodik,
a kert, az ég,
kihalt a kert,
kihalt az ég,
a helyén ha-
gyott üresség –

3.
Összebb húzódik a kert;
a nappali félsötétet
tovább sötétíti a
hamuszín ég kőlapja;
romlik a szem, halott tró-
pusokat vizionál.

Szélsöpörte avarban
nem képez még katarzist
a megfeketült alma –
kívül minden megcsúnyult,
a szürke szürke-csúf,
a csúf szürke, sötétszürke.

Holott a kert: véres dráma,
torz disszonancia –
meddig élet, meddig halál,
rajta kívül tudja-e más?
A remény: megértés.
A panasz: ki nem mondás.

4.
A táj kioltotta magát,
nem tud beszélni az arany-
esőbokr fuldoklásától,
sosemülő fájdalom foglya.

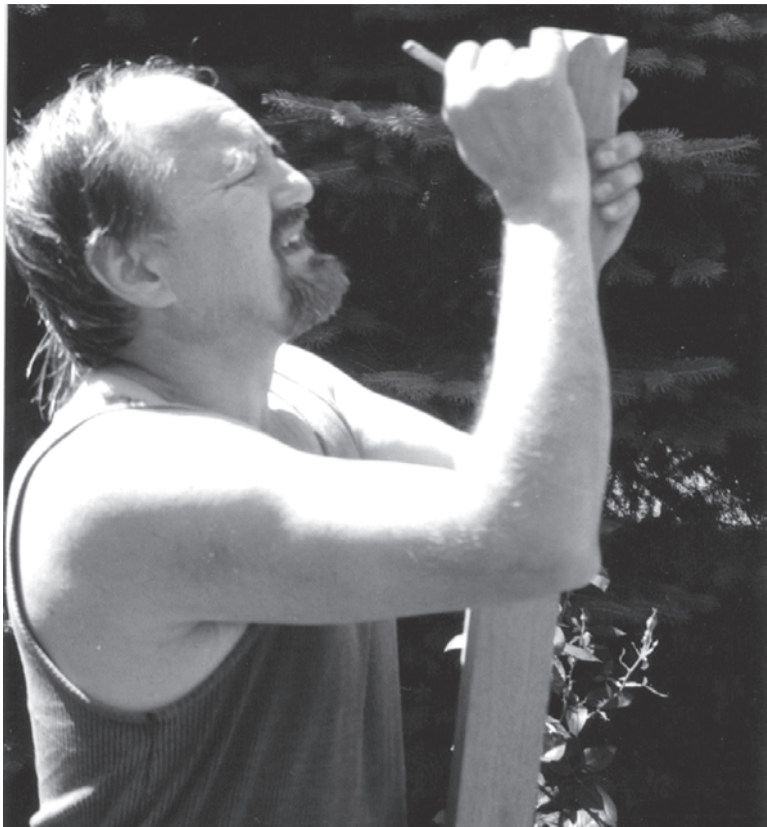
Kicsorbul rajt a szél éle,
a szárnycsapások ráfagynak
a görbületére, telik a
halálos magasság, megül a

halálos fáradtság; végre
leereszkedik súlyos szem-
héja, de amit hátrahagy,

sebhely: fuldokló arany-
esőbokr a mozdulatlan
és halál-utáni kertben –

5.
Miféle apokaliptika
zajlik az ezüstös kertben?





– Én elég korán elkerültem a szülőfalumból, mert a tanáraink kiderítették, hogy jó sportoló lehet belőlem. A tanító bácsink, aki tornatanár híján, a felső tagozatos diákokkal is foglalkozott, javaslatot tett a szüleimnek, hogy írassanak be valamilyen sport tagozatra. Tizenkét éves voltam, amikor kimentem a faluból. A brassói Poarta Scheii 39. szám alatt működő intézménybe kerültem, amely a *Liceul cu program Special de Educație Fizică* nevet viselte. Ebben az iskolában román nyelven tanítottak, bár a növendékek jelentős része akkoriban nem román anyanyelvű volt, hanem majdnem minden Romániában élő nemzetiséget képviselt. Engem e szerencsétlenség mellett az a szerencse ért, hogy – épp a közelmúltban számoltam össze – mintegy tíz különböző nációból valók voltak az osztálytársaim, illetve azok a gyerekek, akikkel egyazon bentlakásban éltem.

– Ez a nemzetiségi sokszínűség azt feltételezte, hogy viszonylag korán megtanultál jól románul, németül, esetleg valamelyik más nyelven is?

– Nem. Pontosabban: nem úgy, ahogyan kellett volna. A szándék megvolt, mert az én tájékozott és tisztán látó szüleim már a Brassóba való felvételzés előtti nyáron odaadtak egy román családhoz Szinajára, akiknek hasonló korú gyermekük volt. Három hónap alatt türethősen megtanultam a román nyelvet. A következő nyárra tervezték, hogy Schullerékhez megyek Segesvárra. De ők közben megkapták a kitelepelési engedélyt, és átköltöztek Németországba, úgyhogy a kapcsolat megszakadt. Én aztán így soha nem tanultam meg szénszül, azaz németül, mert a brassói kollégákkal a későbbiekben románul, ritkábban magyarul beszélgettünk, később pedig nem éltem olyan környezetben, ahol ezt meg tudtam volna tenni, akkor már kizárólagosan az angol volt a kapcsolat nyelve, mindegy volt, hogy Japánban, Koreában, Skandináviában vagy éppen Olaszországban járok-e vagy egybe. A többi nemzetiség kizárólag a románt használta a társalgás és a tanulás nyelveként. A cigányok – azt hiszem – még a saját környezetük nyelvjárását sem ismerték rendesen, velük is csak románul érintkezünk, s úgyszintén a lipovánokkal és a szerbekkel is.

– Meddig tartott ez az aktív sportolói korszakod?

– Egész az érettségig, sőt valamivel tovább, mert testnevelési főiskolára felvételiztem, tornatanár vagy edző szerettem volna lenni. Sajnos – vagy szerencsémre? – nem vettek fel. Megfogadtam, hogy emiatt nem megyek át a Kárpátokon Bukarestbe. Marosvásárhelyen és Kolozsváron felvételiztettem. Azt tapasztaltam, hogy a nálam sokkal gyengébbeket mind felvették, mert mind a két városban volt valami elvtelen versengés, valami felsőbbrendűségi magatartás a brassói iskolával szemben – egyébként pedig közismert tény, hogy ez a két belső erdélyi város is jelentős sportélettel rendelkezett. Ha akkor a román fővárosba megyek vizsgázni, simán bejutsok, és talán egészen másképp alakul az életem... Tehát, 1973-ban érettségiztem. Az iskolánk nemcsak a testnevelés terén volt erős, hanem egyéb tárgyakban is. Tulajdonképpen humán profilú osztályunk volt, ahol sokat adtak a nyelvi képzésre, latint és franciát tanultunk. Kevesen

hiszik el, hogy akkoriban a még latinul elhangzó misét tökéletesen érttem, a katolikus papokkal latinul tudtam társalogni.

– Mihez fogtál a sikertelen felvételizés után, amikor úgy éreztél, hogy nehezen indul a pályaválasztásod, a továbbtanulásod?

– Én kisgyermekkorom óta minden nyáron dolgoztam nagyapám és édesapám mellett. Ők, ha nem is gyakorolták abban az időben főfoglalkozásként az asztalosmesterséget, a faragást, a bútorkészítést és -festést, mindig voltak megrendeléseik. Besegítettem nekik az alapozásban, virágoztam, ereztem a búturokat... Folytattam mellettük a családi mesterségeket. Tudtam, hogy a hagyomány átvitele, átvétele megélhetést is jelent annak, aki ezt komolyan továbbviszi... Élesen emlékszem az akkori eseményekre, például arra a pillanatra, amikor a magyarok (is) bevonultak Csehszlovákiába, amikor Neil Armstrong a Holdra szállt, meg aztán arra is, hogy felélenkült a népművészet iránti érdeklődés az emberekből, 1969 és 1970 táján. Először magyarországi diákok és fiatal értelmiségiek jelentek meg nálunk, aztán érkeztek szép sorban a kolozsvári néprajzosok is. Ekkor már keresték a tárgyakat, nemcsak a régi darabokat, de az újakat is elkapkodták.

– Igen, ez egy liberálisabb korszak volt... Megalakult a Kriterion Könyvkiadó olyan hiánypótló alapművek jelenhetek meg – például – a néprajzi szakterületeken, mint Kallos Zoltán, ifjabb Kós Károly és Faragó József könyvei, amelyek évtizedek óta hiányoztak a boltokból és a közgyűjteményekből. A gyökerek keresésének a reneszánsza volt, a huszonegyedik órában történő értékelés. Sikertől önállósítási magatartás, amilyen családi kisvállalkozásban dolgozhattatok, mint például a korondi fazekas családok?

– Mi folyamatosan készítettünk faragott és festett búturokat, templomi berendezéseket. A bölcsőtől a kopjafáig mindent. Nem szakadt meg a folytonosság, de léggé hirtelen és váratlanul jött az, hogy divatosak lettünk. Édesapám a bányavállalatnál dolgozott. Lakatos és hivatásos dekoratív volt, díszítőmunkás, akinek az utolsó feladatát, hogy elkészítse és felújítsa a különböző munkavédelmi szempontból fontos kiírásokat. Olyan táblákat készített, amelyeken azt írta, hogy: *Belépni tilos!* vagy: *Vigyázat omlásveszély!*, esetleg: *Tilos a dohányzás!*, meg úgy emlékszem, hogy az akkor nagyon fontosnak és szükségesnek tartott *lozinkákat* is ő pingálta a falakra, meg azt, hogy: *Éljen a Román Kommunista Párt!* Nyugdíjas állás volt, végül is, fűtött műhelyben dolgozott, így maradt ideje és energiája, hogy második műszakban otthon folytassa a *rendes* munkáját... Ezekben az években a *Kovácsna Megyei Múzeum* is erőteljesebben érdeklődött a vargyasi népművészet iránt. Az igazi nagygyűjtemény azonban maga *Király Károly* volt, aki

kitalálta és bevezette azt, hogy a mezőgazdasági órákból le kell csípni, sőt: a téli hónapokban teljesen ki kell iktatni ezeket, és a gyermekeknek meg kell mutatni azokat a kézműves-hagyományokat, amelyek a falvakban még megvannak. Nagybaconban elkezdtek kosarat fonni, Felsőrákoson szőni és varrni. Nálunk Vargyason az akkor már nyolcvan körüli nagyapámat kérték fel a bútorfestés oktatására. Annyira sikeres volt az előadás-sorozata, hogy a felnőttek számára is tanfolyamokat kellett tartani. Ugyanakkor édesapám azt a megbízást kapta, hogy mutassa be és tanítsa a faragás és az asztalosmesterség alapjait. Hatodik, hetedik és nyolcadik osztályos gyerekekkel kellett ilyen foglalkozásokat végeztetni. Édesapámtól én vettem át ezt a feladatot, amelyet 1984-ben aztán Gábor öcsémnek adtam tovább.

– Méretarányos makettek készültek, amelyekre ráfestették a díszítőmotívumokat?

– Nem. Ez egy későbbi találmány, a rendszer-változás után agyalták ki a mindenre hajlandó kézműves oktatók a nyári táborokban szervezett

és Marosvásárhelyen huzamosabb ideig, kevesebbet Kolozsváron, de Brassóba is visszajártam.

– Nem volt bajod a hatóságokkal, hogy ennyit mozogsz, utazgatsz az országban?

– Mindig volt munkahelyem. Többnyire a vargyasi iskolához kötődtem, igazoltan tudtam onnan eltávozni, mert a családtagok helyettesítettek.

– Szokványos dolog volt nálatok, hogy a bútorkészítést csak másod- vagy mellékfoglalkozásként gyakoroljátok?

– Igen. Nagyapám, dédnagyapám, az oldalági Sütők is mind gazdaemberek voltak, mindennel foglalkoztak, amivel egy falusi embernek foglalkoznia kell. Szántottak, vetettek, gyümölcsöt termesztettek, állatokat tartottak, erdei munkákra jártak, meszet, szenet égettek, ha kellett. Ősztől kezdődően, inkább csak akkor, miután betakarodtak, tavaszig, február végéig, március elejéig gyakorolták az asztalosmesterséget. Nagyapámról tudom, hogy koporsókat is készített – mindig volt nála tartalék, csak le kellett festeni, rá kellett írni

A látható üzenet

– Beszélgetés Sütő Levente Lehel bútorkészítő mester-faragóval –

kézműves foglalkozásokon... Először is: *mi megmutattuk a gyermekeknek a deszkát*, pontosabban azt, hogy milyen a jó alapanyag. Azután következtek a mesterség alapfogásai, a gyalulás, a fűrészelés, majd mintákat rajzoltunk, ez után jött a faragás. A helyi iskolában megvannak ennek a korszaknak a tárgyi emlékei, az udvaron levő kútfédél, van ugyanott egy székelőkapu, meg több kopjafa is. Az apróbb tárgyak azonban elkallódtak, mert rendszeresen kijártak a megyei és a bukaresti elvtársak, és sokat elvittek magukkal. Ceaușescu születésnapja előtt – például – rendszerint mindig jött néhány autó, azokba bepakolták a szebb darabokat, és úgy elvitték,

az elhunyt nevét –, és alkalomadtán, ha újraszámolták a házakat, ugyancsak ő volt az, aki elkészítette a bádogtáblákat és ráfestette mindegyikre a számjegyeket. Azt mindenki tudta rólunk, hogy értünk az asztalosmesterséghez, a faragáshoz, de leginkább festő-emberekként éltünk a falu és a környék köztudatában, hogy ecsetünk van és alkalmas, könnyű kezünk, s képesek vagyunk olyan dolgokat teljesíteni, amit más nem. Közismertséget, közkeletveltséget jelentett az ilyenfajta népszerűség, illetve még azt, hogy minden hír eljutott hozzánk a környékről. Édesapámról meg elterjedt, hogy mindent meg tud javítani, kiváló ragasztói, titkos receptjei vannak... Az öregasszonyok rendszeresen odahordták az eltörött szemüveg-kereteket. A titokzatos ragasztó pedig nem más volt, mint acetonban feloldott pingponglabda, ezzel ragasztotta a filmszalagokat is, mert közben a mozigépszéket is elvállalta, s az évek során – a vetítések alatt – faragott legalább százötven sulykot. Ezek közül pár darab mai napig megvan, bár a legtöbbet – úgy 1974 körül – elvitték a népművészeti boltokba...

– Gondolom, ezeket ki is fizették, ahogy jobb helyeken szokás...

– Igen. Alakult volt erre egy szövetség, abból a célból, hogy népművészeti termékekkel lássa el a turistákat; Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Kovásznán, Kézdivásárhelyen nyíltak ilyen boltok. Egyik-másik még ma is működik.

– Térjünk vissza a család történetéhez... Mikorra tehető a vargyasi Sütő bútorfestő-dinasztia létrejötte?

– A család a Székelykeresztúr melletti Fiaftfalváról származik. A első vargyasi feljegyzés 1602-ből való. Korábban a báró Dániel család jobbágyaiként kerülhettek ide az ősök, valamilyen örökség révén, illetve azon egyszerű oknál fogva, hogy az akkori elődök is gyakorolhattak egy olyan mesterséget, amelyre szüksége volt az itteni uraságnak; akár cserével, áthelyezéssel, valami módon, amit négyszáz év távlatából már nem tudunk kideríteni. A báró Dániel és a Sütő család között a kapcsolat mindvégig fennmaradt. Nagyapám még az ötvenes években is bejárt a kastélyba, nem is annyira alkalmazottként, hanem inkább azért, hogy segítsen, mert egészen nyomorúságos helyzetben éltek, míg nem 1958-ban ki nem lakoltatták onnan őket.

Sőt: néhány tárgyat, pár könyvet, két-három festményt meg is mentett számukra az államosítás elől – nem sokat, mert azt nem lehetett –, amelyeket aztán titokban eljuttatott a kijelölt helyekre. A bárói családdal megszakadt a falubeliek mindennapos viszonya, mert marosvásárhelyi kényszerlakhelyre kerültek, aztán Magyarországra, Németországba mentek. Csak egyetlen kapcsolat maradt, azok a ritka pillanatok, amikor valamelyik családtagjukat temették a Vargyason lévő kriptába... Van a birtokomban egy festéktörő kőtábla, zúzókkaal együtt, amelynek egyik felére az 1568-os, a másik oldalára az 1746-os évszám van bevésve. Az első Sütő János, a második I. Sütő István kézjegyé.

Folytatása a 19. oldalon



hogy egyet sem láttunk viszont. Nemhogy kifizették volna, meg sem köszönték! Az is biztos, hogy nem ajándék lett belőlük, és a rezidenciák leltárát sem gyarapították... A hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején aztán már magánházakhoz is bementek, hozzánk is. Valószínűleg féltünk ezektől a fővárosi rendszámot viselő hivatali autóktól, a Bálaláru, az Agache meg az egyéb nevű rosszlelkű elvtársaktól...

– A sikertelen felvételizés után mihez kezdte?

– Tanítottam az iskolában, pontosabban csak a kézműves foglalkozást vállaltam, többször, több évben is. Emellett pedig több városban éltem hosszabb-rövidebb időszakokat. Temesváron

Folytatás a 18. oldalról

A 18. századból már több bútor és templomi bútorzat maradt fenn, többek között az oklándi unitárius templom mennyezetén lévő festett táblák, aztán a 19. század elejétől kezdve szinte teljes a családi legendárium. Legérdekesebb egyéniség ebből az időből II. Sütő István, aki Gábor Áron asztalosaként dolgozott a szabadságharc idején. Az első világháború hőseinek neveit őrző emlékművön hat Sütő nevet lehet megszámolni, a másodiké pedig hármát. Ezek mind rokonaink voltak, többnyire család nélküli fiatal emberek, így nem maradtak utódaik; emiatt nagyon megfoghatatlanok a Sütők Vargyason. Ismertem idősebb és ifjabb Sütő Albertet, ők jó asztalosok voltak, de már rég meghaltak, és Sütő László sem él, van vagy öt éve annak, hogy meghalt... Némi vigaszt az jelent, hogy Gábor öcsémnek három fia van, akik továbbviszik a nevet és a családi hagyományt. Sajnos, kevesen vagyunk, és úgy alakult, hogy nekem se lettek gyermekeim, mert addig ügyeskedtem, hogy *ténylegesen* még nem nősültem meg...

– Sütő András írja egy helyen, hogy az ő családja – legalábbis apai ágon – ugyancsak vargyasi származású. Ez így igaz?

– Igen. A *Rigó és apostol* című könyvében ír erről részletesen, de különböző interjúkban is emlegeti. Egyetem hallgató koromban Csilléry Klára tanárnómmal kiderítettük, hogy helytálló az állítás. Valamilyen rokonság van a családjaik között, mert rábukkantunk arra, hogy a 18. században egy Kemény báró Vargyasról vitt asztalost Pusztakamarásra. Valószínűsíthető, hogy örökség vagy csere révén, ahogyan annak idején Fiafalváról vitte át Erdővidékre a Dániel báró a mi őseinket.

– Mi történt a Dániel-kastélyal a rendszerváltozás után?

– Ez már napjaink története. A romániai restitúciós törvény alapján a leszármazottak *in integrum* visszakapták. Az önkormányzat kiköltözött belőle, és nem sokkal ezután vásároló is jelentkezett: az *Esztergom Városi Önkormányzat*. A kastély jó állapotban van, lakható ebben a pillanatban is. Úgy értesültem, hogy az új gazda elsősorban gyermekek üdültetésére, a régiók közötti kapcsolatok ápolására kívánja hasznosítani, amelynek nyilvánvalóan lesz némi helyi hozadéka is, ami néhány állandó munkahely létrejöttében, az idegenforgalom növekedésében fog megnyilvánulni. Ennek az ügyletnek annak ellenére is örvendek, hogy nem helyi vállalkozás vagy alapítvány vette át az épületet, ha már az örökösökben nem mutatkozott hajlandóság az új-rakezdéshez és a folytatáshoz. Érdekes, hogy a kastélyban volt egy házasságkötő terem, amelynek a bútorzatát édesapám tervezte. Ez egy nagy fiókos asztalból áll, amely előtt két kontyos-szék helyezkedik el – a kontyok egymás felé fordítva jelzik, hogy a házassalándók között béke van –, a násznép pedig padokon és székeken helyezkedve el figyelhet a szertartást. Ezt a rendkívülien szép berendezést a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején készítették. Édesapám vezetésével magam is részt vettem a munkában, de az egészben az volt a legérdekesebb, hogy más falubeli emberek is dolgoztak velünk, azok, akiket még nagyapám, vagy a még előtte járók tanítottak, így sikerült a több évszázados hagyomány javát belevinni ezekbe a reprezentatív jellegű bútorokba.

– Mi következett a nyolcvanas években?

– Akkortájt zajlottak a nagy kihallgatások. Benne voltam 1981 nyarán a Szent Anna-tónál lezajlott zendülésben. Valójában ott sem voltam, csak valaki azt állította, hogy látott. Mi volt ez? Párszázan táborozhattak ott akkor, környékbeli és magyarországi fiatalok. Valaki felhívta a magyar zászlót, s közben zajlott a táborozás mellett gitározás, az éneklés. Ez egy nemzetközi vadkemping volt, olyan, amilyen a korábbi években is. Egyúttal lazán kötődő társaságok bukkantak fel, de arra kiválóan alkalmasnak bizonyult, hogy ismerkedjenek egymással. Az elvtársak minket is kézre vettek, vargyasiakat, akik egy kicsit másképp öltözködtek, másképp viselkedtünk, hosszabb volt a hajunk, és holmi dekadens zenét hallgattunk, ha volt rá időnk. A kihallgatások során egy bizonyos Negrea hadnagy – lehet, hogy ez csak a konspirációs neve volt, nem tudhatom, de ez most nem is érdekes – megígérte, hogy kidobát a tanügyből. Nemcsak odahaza gyomroztak, hanem állandóan hívogattak minket Sepsiszentgyörgyre is. Mindenféle „deklarációkat” írtattak, félelemben tartottak néhányunkat, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy besúgókká váljunk. Lehet, hogy sikerült valakiket beszervezniük. Ha az érintetteket nézzük – ott volt a Szent Anna-tónál az akkori környékbeli fiatalság java, sőt a bátrabb értelmiségiek is, szinte mindannyian, akik számítottak – költők, újságírók,

zenészek, képzőművészek –, biztos, hogy sokan emiatt tört ketté a karrierje, vagy változott meg radikálisan az élete. Házkutatások voltak Baróton, Udvarhelyen meg Szentgyörgyön. Nem mertük és nem is tudtuk tartani egymással a kapcsolatot. Én azt mondom, hogy érdemes lenne egy negyedszázad múltán valakinek foglalkoznia ezzel a témával. Jó szakdolgozatot lehetne írni belőle! A családban úgy egyezkedtünk, hogy jobb lesz, ha én lelépek. Szervezni kezdtük a legális kitelepedésemet. Férjhez jöttem Magyarországra. Ebben – nyilván csak formálisan – egy móri baráti társaság segített. 1984. július 21-én délben szálltam le a vonatról Budapesten, másnapra már a deszkáim és a szerszámaim is megérkeztek, persze úgy, hogy engem még visszahívtak a határra, hogy legyek ott, amikor átnézik a vagonomat. Egy kicsit gyanús lehettem a magyar hatóságok szemében, mert akkor történt Szentgyörgyön Mihály vitéz szobrának a robantási kísérlete. Alaposan átvizsgálták mindent, hogy megbizonyosodjanak arról, nem hoztam-e magammal veszélyes fegyvereket. A *hozományomat* egy angyalföldi evangélikus templom pincéjében tároltam. Én magam egy csepeli fiatal házaspár kisebbik szobájában húzódtam meg. Egy évig laktam náluk, miközben teljesítettem az előre felvállalt megrendeléseket. Sokan ismertek, a családi hagyományok és a kapcsolatok révén jó nevem volt a szakmában. Bicskával faragtam, mert nem volt lehetőségem műhelyt bérelni. Nem volt könnyű a helyzetem, hiszen közben haza is kellett járnom. Volt nekem akkoriban menyasszonynak számító barátom, akinek kinti *völegényt* szereztem, s ki kellett hoznom őt is. Szóval: ezek a sűrű hazajárások felemésztették a fáradságos munkával megkeresett bevételeimet. Körülbelül egy év múlva, talán 1985 augusztusában jelezte egyik jó ismerősöm, Szentesi Miklós, hogy Nótincsen meg lehet pályázni a Scitovszky-kúriát. Ez sikerült. Négy évig laktam abban a gyönyörű épületben, egy két és fél hektáros arborétum közepén. Az volt a tervem, hogy létrehozok ott egy népművészeti alkotóközpontot, fazekasok, fafaragók, bútorfestők számára, képzéssel a fiatalok számára, turisztikai lehetőségekkel, csak hogy az történt, hogy a helybeli polgármester 1989-ben (!) disszidált Ausztráliába, és a következő adminisztráció már nem újította meg a szerződést. Ez a terv kútba esett. Szentendrére kerültem – nem véletlenül, hiszen akkor már igencsak jól körvonalazódott az ottani *Szabadtéri Néprajzi Múzeum*, szerettem annak a közelében lenni, és itt lakott, még élt az imént említett Csilléry Klára néprajzkutató, aki folyton biztatott, hogy végezzem el az egyetemet. Szokás szerint: az első próbálkozásom nem sikerült, de ezúttal nem a kevés meghirdetett hely vagy a kontraszelektió miatt, valami adminisztrációs tévedés miatt, későbbre vittem a kért papírok egy részét, de ettől függetlenül azt javasolták, hogy járjak be az előadásokra. Közben áthallgattam a *Képzőművészeti Főiskolára* is, ott inkább a környezetkultúra nevű stúdium érdekelt. Így telt el hat egyetemi félév... Egyébként, ekkor ült vissza a román nyelven végzett középiskola: baj volt a magyar helyesírással, irodalomtudásomban meg nagy fehér foltok terpeszkedtek! Lassan, jól megkésve, de azért haladtam a tudományok rögös útján. A rendszerváltozás környékén, a néprajzi képzés vége felé meg jött egy kanyar. A diákok egy része levált a tanszékekről. Tanári biztatásra kezdeményeztük a *kulturális antropológia* meghonosítását az oktatásban, az *Eötvös Lóránd Tudományegyetem* keretein belül. Úgyhogy én azt a szakot is elvégeztem. Tíz évig tartott ez a késői diákélet. Persze, párhuzamosan egyebek is történtek. Például: 1990-ben elmentem Japánba. Részen tanulmányút volt, részben pedig megbízásaim voltak. Ez anyagilag is jól jött, mert miközben Magyarországon albérltettem laktam, a Japánból hazahozott pénzből vettem egy kőházat a szülőfalumban. A ház pont szemben van az 1773-ban épült Sütő-portállal, ideális helyen...

– Mi következett az egyetemi évek után?

– Semmi különös. Visszaálltam a gyalupad mellé! Nem hétvégeken és éjszaka dolgoztam, ahogyan azelőtt, ahogy a rendes emberek szoktak, reggel hétkor kezdtem a munkát... Közben nemcsak az egyetemen tanultam. El kell mondanom, hogy nagy hatással volt rám egy dániai utam, amikor ott kint egy magyar étterem bútorzatát kellett megterveznem és elkészítenem –

nemcsak székek és asztalok, hanem minden került oda, ami kell, fali tékák, szekrények, karospadok, bölcös (!), és még rongyszőnyeg is. Közben utazgattam, Svédországban is többször megfordultam, megismerkedtem a múzeumi gyűjteményekkel, de ennél sokkal többet jelentett, hogy élesben tanulmányozhattam a kinti életet, azt, amit mi a *szabad Európának* hittünk... 1992-ben visszahívtak Japánba, ahol egy körülbelül kétszáz-kétszázötven éves *szamuráj ház* felújítását, szakszerű rehabilitálását bízták rám. Téli fából készült építmény volt, mely egy középtengely körül helyezkedett el. Kaput készítettem, cégtáblát hozzá, fából, hiszen ebben kapott aztán székhelyet az ottani *Körösí Csoma Sándor Társaság*. Sikerült autóstoppal bejárnom a Japán-szigeteket, kétszer másztam meg a Fudzsimamát. Körülbelül ötezer kilométert utaztam. Lementem Shimomozakiba, ahonnan áthajóztam Dél-Koreába, Pusan kikötőjébe... Érdekes volt számomra, rendkívüli élményt jelentett, hogy miután júniusban Pesten vizsgáztam sámanizmusból, Koreában igazi sámánok között élhettem tíz napot, megismerkedtem életmódjukkal, részt vehettem a szertartásaikon. Ez többet jelentett mindenféle szakirodalomnál!

Az ilyen nagy utazások után mindig eluralkodott rajtam egyfajta depresszió. Mindig úgy vizsgáztalódtam meg, hogy hazamentem Erdővidékre!

Szóval: visszaálltam a gyalupad mellé. Senki nem kérdezte tőlem soha, hogy etnográfus vagyok-e? Az sem érdekelt az embereket, hogy



kultúrantropológus vagyok-e vagy bútortervező? Az volt a lényeg, hogy – például – egy tölgyfeszék szépen nézzen ki, legyen jól hevederezve, jó csapok legyenek benne, legyen tartós, ha már a természet olyan sokáig nevelte azt a fát. El kell mondanom, hogy az ilyen *apróságok* sokkal inkább érdeklik a nyugat-európai kuncsaftot, mint a szériabútorhoz szokott magyart! Mivel többnyire egyedül dolgozom, sokat kell foglalkoznom az önmenedzseléssel is. Népművészeti vásárokat, hazai és nemzetközi bútorkiállításokat járok. Nehéz, sokrétű feladat, de szívesen végzem.

– Hogyan élsz? Mennyit tartózkodsz Magyarországon, és mennyit odahaza?

– Sokat vagyok otthon. Ha megnézem a nap-táramat, minden hónapban legalább 10-12 napot Erdővidéken vagyok, de gyakran járok Sepsiszentgyörgyre, Udvarhelyre, Marosvásárhelyre, Kolozsvárra. Amióta kitelepedtem, volt olyan esztendő is, hogy csak két hónapot fordultam elő Budakeszin, ahol most immár életvitelszerűen kellene élnem. Én csak így tudok létezni.

– Az 1990-es rendszerváltozás után – itt is, ott is – igencsak megnőtt ismét az érdeklődés a népművészet iránt. Egyfajta reneszánszról is beszélhetünk, ami nemcsak a falu iránti érdeklődésben, hanem a képzésben nyilvánult meg. Szinte meg sem lehet számolni a népművészeti alkotótáborokat, a nyári és az évközi népfőiskolai kezdeményezéseket... Részt veszel te ebben a folyamatban?

– Az oktatásnak egy sajátos és igencsak rugalmas válfaját művelem. Ha látom azt, hogy valakit nagyon érdekel az a szakterület, amellyel én foglalkozom, azaz a bútorkészítés és a bútorfestés, ha látom, hogy *tényleg csinálná is* az illető, akkor én azt az embert *kézreveszem*, és megmutatom neki az alapvető fogásokat. Van néhány ilyen tanítványom. Az nincs inyemre, hogy bizonyos könyveknek, egyfajta szakirodalomnak az indokoltnál nagyobb a hatása. Nem szeretem azt a folyamatot, hogy a vargyasi festett bútor motívumait másolják. Kánonnak tekintik a különböző néprajztudósok által begyűjtött, lerajzolt, leírt vagy lefényképezett mintákat és a formákat. Nem a szakmai féltékenység beszél most belőlem. A folklorista és a kultúrantropológus szól inkább. Sokkal szebb, sokkal több, jobb lenne, ha ezek a bútorformák és a festett motívumok helyhez és emberhez kötődnének, úgy, ahogyan a 17., a 18. és a 19. században is volt, hogy egyedi alkotások jöjjenek létre, hogy el lehessen mondani azt, hogy Dávid Mózesnek ilyen a kapuja, hogy Kovács Józsefnek olyan a kazettás mennyezete. A jellegzetes vonások maradnak ki, amelyek egyedivé, műalkotás-jellegűvé teszik az egyes darabokat. A helyi és az egyéni jelleget kellene hozzáadni minden tárgyhöz, a lelket, a pillanatot, a hangulatot, amely alkotást megismételhetetlenül teszi. Én ilyen ma nem látok! És ez zavar. Annak – valóban – van egy komoly funkciója, hogy bizonyos civil szervezetek kialakították a pályázati technikáikat, be rendezkedtek arra, hogy megszervezzék a népművészeti táborokat, de ez mind kevés. A lényeg elvész. A kéz egyik évről a másikra, egyik táborról a másikra, elfelejti a mozdulatokat. Ez a típusú képzés még akkor sem igazi, ha valaki két, három, esetleg öt vagy tíz éven át jár vissza egy helyre, akkor sem, ha papírt ad, hogy x vagy y elvégezte a tanfolyamot...

– Ha végigmész Körösőfy vagy Korond fűtőházán, mi jut eszedbe? Mit látsz, ha megállsz a bódék között?

– Én azonnal Abdára gondolok. A nyolcvanas évek közepén, végén ez az Ausztria közelében, közvetlenül a Nyugat kapujában fekvő község mutatott hasonló képet. A Bécs felé tartó sógorok ott vásárolták meg akkoriban az elfelejtett szuveníreket, a fokhagymát, a paprikát, a fakanalat, a faragványokat, a vásári giccsot.

– Az én megfigyelésem szerint a csúcs a kínai léptetőmotorral működő szekély népi motívumokkal díszített, furnérlémezből készült falióra...

– Ilyen is van. Nyilván. Én azonban azt is megfigyeltem, hogy nem rugonfalvi vagy siménfalvi fonatokból készülnek a kosarak és a kerti bútorok, hanem thaiföldi importból származnak. Bizonyára az a jobb és az olcsóbb! Van egyébként samuráj kard és svájci bicika is.

– Mit lehet, mit kell tenni az ilyen jelenségek ellen?

– Nem tudom. Az igény mindig megvolt az emberekben, hogy céhbe vagy egyfajta kartellbe tömörülve védjék a saját érdekeiket, de ilyen népi szinten ez sosem sikerült. A népi kultúra és az a fajta életmód, ami az egykori Székelyföldet is jellemezte, meghalt, eltűnt. Aminek tanúi lehetünk, az már csupán egyfajta végjáték. Lehet, hogy azok, akik a mesterséges életben tartással, a képzéssel foglalkoznak, helyesen gondolkodnak. A saját szempontjuk szerint mindenképp, mert ez *is üzlet*, akárcsak a műtől mellé kitelepedett családi bővírtásítás. Lehet, hogy azok is elégedettek, akik ezt a rendszert, mint kormányzati tisztségviselők működtetik – mind itt, mind Romániában –, hiszen a keretösszegeket vagy azok egy jelentősebb részét valóban a meghirdetett célokra használják. Az a legnagyobb baj – és én most az egész Kárpát-medencéről beszélek –, hogy abban a pillanatban, amikor csatlakoztunk, vagy éppen csatlakozóban vagyunk az Unióhoz, nem sikerült feldolgoznunk a múltunkat, és nem tudtuk karakterisztikusan megfogalmazni önmagunkat, hogy ezek vagyunk mi, magyarok. Nincsen egy jól meghatározható *image*, nincs egy olyan *esszencia*, amelynek alapján felismernek, mint ahogyan az olaszokat, a spanyolokat vagy az íreket szokták. A tárgyi népművészet terén én a magányos alkotókban hiszek, azokban, akik több száz éves származékot használva, családi és nemzeti tapasztalatok birtokában nyúlnak vissza a múltba és onnan valóságossá álmognak néhány elképzelést, hogy átjöhessen ebbe a késői korbá az őskor üzenete... SIMÓ MÁRTON

Garaczi László – kell-e mondani – sokszínű alkotó: novellákat, tárcákat ír, drámáit annak idején elismeréssel fogadta a honi irodalomértés, Lemúr-regényeit a legjobban sikerült műveiként tartják számon, de forgatókönyvíróként is ismert, sőt mint ilyen, szemínáriumot is vezetett a József Attila Kör irodalmi taborában. Ezek az alkotói erények egyszerre mutatkoznak meg a *Gyarmati nő* című legutóbbi, tavaly megjelent kötetében is – a novella- és tárcáiról a legtöbb darab feszessége, (sokszor csupán látszólagos, megtévesztő) zártsága; a dráma- és forgatókönyvírói a plasztikus szcenírozás, a „felskiccelés” tökéletessége; a regényírói a Lemúr-regények utánözhatatlan, ál-nosztalgikus atmoszférája, és a nem egy történetben megjelenő, a regények tovább-írásaként is értelmezhető jelenettöredék, olykor a regényekből áttemelt részlet mutatja – ezek után azon sincs mit csodálkozni, hogy a „könyv fotóit is a szerző készítette”.

Talán a bevezető szavakból is kitetszik, hogy a *Gyarmati nő* – Garaczi László eddigi műveivel hasonlóan – nem könnyen meghatározható stílusú és műfajú könyv. Novellák, tárcák, rajzok? Ami biztos (vagy ez se): kispórágyűjtemény. A kötet alaposan megdolgoztatja azokat az olvasókat, akik bedőltek a kortárs prózátörékeket felvigyázó kritikai észrevételeknek, s készpénznek vették, hogy az elmúlt évek vitathatatlan eredményei (többek között Háy János, Darvasi László, Cserna-Szabó András művei juthatnak eszünkbe) nyomán prózairodalmunk a történet(mesélés) felé fordult. Könnyű, de a definíció képlekenysége miatt nagyon igazságtalan is volna a „posztmodern” jelzővel illetni a *Gyarmati nőt* – ez talán a nyelv és a szövegekben ábrázolt történetekre vagy inkább történetekre vonatkozatható töredezettség, szétforgácsolttság miatt tűnik érvényesnek. Az asszociatív, mégis gyakran keretes szövegeket eredményező technika (legpregnansabb példája az *Intés az oszlókhöz*), az abszurd elemek gyakori jelenléte, a kirajzolódó történetvonal szinte azonnali szét-szalazása ugyancsak túllép a novella egyébként is megtépzott klasszikus műfaji keretein, s bár a felvillanó képek és hangulatok sokasága a legtöbb szöveget a tárca műfajához közelíti, ennek érvényét a szövegek nem egyenletesen rövid terjedelme kérdőjelezi meg. A *Gyarmati nő* szö-

Kis- és egyéb világok

„A posztmodernről mostanában egy kolléga jut eszembe”
(Garaczi)

vegszerűen magán viseli a *Plasztik* nyomait, nem feledkeznek el, ugyancsak szövegszerűen, a *Nincs alvás!*-ról, a Lemúr-regények (elsősorban a *Pompásan buszozunk*) kontextusáról már volt szó – így, egyben leginkább azonban a *Nevetnek az angyalok* című, 2002-es, alcíme szerint *47 bagatell* tartalmazó Garaczi-könyvre emlékeztem – annak a záró ciklusában azonban művészeti esszéket is olvashattunk, amik, például, ebben a könyvben nincsenek.

A *Gyarmati nő* legfőbb baja az, hogy csupán alapvetően koherens. Ez az alapvetés az a – jellegzetesen „garaczi” – redukált nyelv, amely rövid, kopogós, mégis színes, helyenként egészen lírai mondatokkal dolgozik, s amelynek leg-

főbb erénye épp a fentebb már emlegetett plaszticitás. Ez a fajta nyelv tud olyan „látható” mondatokat, mint amilyen a *Körbezuhanás*ban, az autókerek kiszúrása után („A kocs sziszegve alvására ül.”) vagy amilyen a *Dobokban* olvasható: „Pulzál a levegő, a házak reszketnek, hullámzik a járda”. Talán csak az ilyen nyelv eredményezhet szétesett/szétforgácsolt retorikájú és dinamikájú szövegekben olyan mondatokat (a szakirodalom ezeket ún. ébresztő mondatoknak nevezi), amelyek a filozófus szerzőt mutatják, s amelyek nem egyszer abszurd és többnyire paradox lényegükből és hanyag (váratlan) odatevességükből fakadóan újbóli fokozottabb elmélyülést és figyelmet hívnak elő az olvasóból: „Míndez ötven éve történt, úgy érte, hogy húsz előre, harminc visszafelé.” (*Vérszem és párnarázás*).

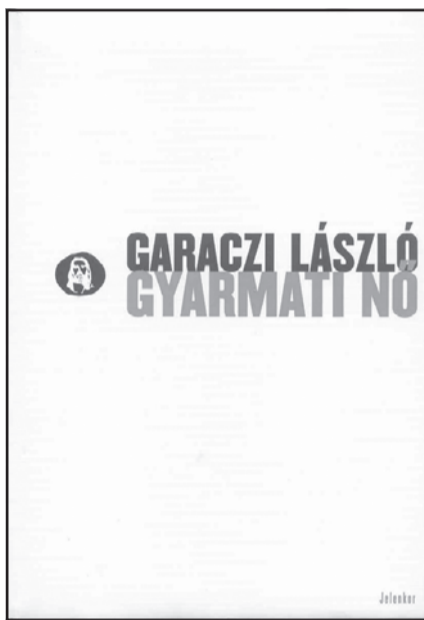
Koherencia hiányán ugyanakkor nem pusztán az egyes szövegek egymásra utaltságának hiányát értem, sőt, a *Gyarmati nő* lapjain intratextussal is találkozhatunk, de a több szövegben fellelhető motívumok, szövegegyezések és utalások dacára a könyv – ha, épp ezek miatt, azzal az olvasói elvárással látunk hozzá, amely egyben akarja látni a szövegeket – nem tűnik igazán egyenletesnek, aminek az is lehet az oka, hogy túlságosan hosszú. Nincs az a nemhogy novella-, de tárcakötet (hacsak nem összefoglaló, pályabemutató jellegű), amely 51 kispórázát elbírna. Ha van is, biztosan nem olyan, amelynek az alapvetően és megszokottan négy-ötoldalnyi kispórázái között kettő (*Plasztik*, *Körbezuhanás*) irgalmatlan, már-már kisregény hosszúságú, miközben nagyjából azokkal a poétikai fogásokkal, módszerekkel él, amelyekkel a rövidebb darabok.

A *Gyarmati nő* nem kevés, bibliai allúziókkal élő szövegének látens profetizmusával („Mindent látok, és mindent megengedek” – *Átkozott, Körbezuhanás*) összhangban áll a játékos hátsó borító, amelyre a kötet címét adó, a megnevezés

– „definíció” – problematikusságát tematizáló kispórázban olvasható utalás. A borító egy fekete-fehér foltot ábrázol, „amelyből” az instrukció végrehajtását követően („Nézz erősen a négy pontra középen [...] hunyd le a szemed, pislogj – na, mit látsz?”) Jézus alakja jelenik meg a szemlélő előtt, majd gyorsan el is illan, amit az elbeszélő is kudarcként él meg, érzékeltetve egyúttal a történészek behelyettesítő, közvetítő szerepének, a lehetséges világok valódiságának illúzióját: „Igen, felismertem, ő volt az, a Helyettes Szentvedő, de rajtam nem segíthetett.”. A borító illuzórikus Krisztus-alakja és az idézett szövegrészlet azért is izgalmas, mert a kettő éppen úgy értelmezi egymást, ahogy a kötetben az apró képek a szövegeket, vagy amiképp párhuzam vonható a szövegek szikár mondatai mögött (között) megbúvó, pontos és világos látásról tanúskodó megállapítások és a képek élessége, pontossága között.

Garaczi szövegvilágának látványosan önfellexív gesztusai úgyszintén „posztmodern” – sőt egy alább idézendő elegáns oldalvágással épp a posztmodern irodalmi kánont érintő és azon ironizáló (poszt-posztmodern?) – játékszabályok szerint működnek, mint például a kötet legszebb, a többi szövegtől retorikailag elütő novellájának végén: „Mit csinál most, e pillanatban a halál? Itt van a papíron? Leselkedik az ajtónál? Kedves gyerekek! A halál kivétel a szépirodalomból és bevezetés a pépirodalomba?” (*Szmrty vagy amit akartok*). A legradikálisabban azonban a *Történet vége* valósítja meg az önmagára utalást, melyben „[a]z alkotó így kiált fel: meghalt (!) a történet, éljen (!) a történet!”, hogy a szöveg végén a következő önironikus passzus megfogalmazására vegye rá szerzőjét, illetve rajta keresztül narrátorát: „Elhibáztuk volna a dolgot, ha eztán magunkat mutatjuk be, amint ülünk a szobában és a *Történet végét* írjuk”. A dolgok logikája szerint: megtörtént.

KISS LÁSZLÓ



Garaczi László: *Gyarmati nő*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2005

Az ágas-bogas Bodor-recepciót áttekinteni embert próbáló feladat. Scheibner Tamás és Vánera Gábor közös szerkesztői szövegeinek eredményeként vehettük kezünkbe 2005 végén a Dayka Társaság harmadik kötetét *Tapasztalatcsere* címmel. Együtt olvashatók itt 18 év legjobbnak, leginkább jellemzőnek bizonyult kritikai és irodalomtörténeti írásai, és mellettük szerencsére jut hely négy kiváló, most debütáló tanulmánynak is.

Esszé- és tanulmánykötetnek hajlamos lenne az olvasó tanácstalanul nekilátni, ha oly jeles találmányok, mint az előszó és utószó nem kaulauzolnák. A szerkesztők előszava nevezi meg a szándékot, amely mentén a kezünkben tartott kötet megszületett, Radnóti Sándor utószava pedig egyszerre értelmezi a szándékot magát és annak eredményét. A *Tapasztalatcsere* célja a recepción belüli dialógusok felmutatása, egyes nézőpontok és ítéletek póré egymás mellé tétele. A szövegek között kialakuló – hol egyetértő, hol vitázó – párbeszéd nem tesz mást, mint bizonyítja azt az elméletet, hogy Bodor regényei és novellái kapcsán szinte minden beszédmód megtalálja a maga felfedeznivalóját. Az utóhang ezt a sokféleséget (de legalább kétféleséget: kritikus és irodalomtudósi perspektívát) a Bodor-művekből eredezteti, azokból a nézőpontváltásokból, amelyek „erős értelmezéseket hívnak elő, majd elbizonytalanítva azokat, minimalizálják az értelmezést.” Az elbizonytalanítás (netán elbizonytalanítás?) a kötet szövegeinek közös nevezője, szervezőelve, hiszen a diskurzusok tételeinek találkozása hol kioltja, hol megerősíti a Bodor-életművel kapcsolatos elméleteket.

A recepció számvetése kétszeresen is jelen van a *Tapasztalatcsere*-ben: a kötet célja ez az utómodern enumeráció, ahol teljes fegyverzetben sorakozhat fel kritikai apparátus és irodalomtörténet, -tudomány, másfelől az írások jó része maga is megteszi a recepció értékelését. A szövegeket összetartó bonyolult utalásrendszer megadja azt a vezérfonalat, amely mentén a szerkesztés, és így olvasás is megtörténik. Az utalások hálójában egyes szövegek többszörösen kapcsolódnak össze: Angyalosi Gergely, Bán Zoltán Attila, Bengi László, Márton László, Si-

Kelepce kalandvágyóknak

mon Attila és Szirák Péter írásai adják a kötet gerincét, az ő szövegeik a Bodor-művek után a *Tapasztalatcsere* legfontosabb szereplői. Ellenükben vagy mellettük – tehát hozzájuk képest vizsgálódnak mások, így jelölve ki az értelmezés csomópontjait.

Mivel négy kivételével már megjelent írások újraközléséről van szó, a könyv érdekessége egyrészt a válogatás szempontjainak érvényesülése, másrészt a kiválasztott szövegek egymásmellettiségének újdonsága. Az egymást következtesen megidéző szövegek azonos borító alatt olvashatóak, így a köztük lévő utalásrendszer eddig ismeretlen gazdagsággal elevenedik meg. A következetesen végigvitt kötetformáló elvek: a kötetben belüli hivatkozások és a szövegek egymás közvetlen megszólítását lehetővé tevő elrendezése izgalmas és meglehetősen szövevényes rendszert mutat meg. Ahogy a *Tapasztalatcsere* hátsó borítójának ajánlója fogalmaz, a kötet olyan térképet ad a bodori tájhoz (a metaforikushoz is), melynek minden lágy lankájához és szépívű hegygerincéhez a naivak kételyét és az aggályoskodók magabiztosságát kívánja. És a barangolás feltételül szabott kétség bizony meg is fogan, hiszen a kötet erénye egyben benne foglalt megkísértés is: a szövegek nézőpontja és ellenpontja olyannyira szemléletes, hogy egy idő után el sem hinnénk, nem egyedüliek. A *Tapasztalatcsere* kiválasztja a maga életművét, *Az Eufrátesz Babilonnal*, *Vissza a fülesbagolyhoz*, *Sinistra körzet*, *Az érsek látogatása* és *A börtön szaga* válnak a kötet főszereplőivé.

A *Sinistra körzet* kétségtelen középpontként irányítja a kötet írásait, különös módon még a válogatás nyitókritikáját is, amely a regény megírása előtt született. Balassa Péter *Bodor Ádám novelláiról* című 1985-ös írása így végződik: „Lezárásként legyen elég most az, hogy nem jut eszünkbe: írta majd ez után regényt.” A regény megíródik, és – a *Tapasztalatcsere* alapján kijelenthető – nincs a bodori pályán olyan mű, amelynek értelmezésében ne játszana közre a *Sin-*

nistra körzet. A kritikák és elemzések akármelyik szöveget választják apóropóul, végül a *Sinistráról* szólnak, és ezzel a kötet kijelöli valódi tárgyát: a Bodor-szövegek interpretációja, akár poétikai, mimetikus vagy ideológiai, nem tud szabadulni a *Sinistra körzet* hatásától. Margócsy István *A veszélyezett világ* című, a *Vissza a fülesbagolyhoz* írásait értelmező tanulmánya „Sinistra fojtóan nagyszerű pillanataként” jellemzi ezt a pályafelfogást, Szilágyi Zsófia a kritikákat-tanulmányokat záró írásában pedig így sommázza a tapasztaltakat: „A Bodor-olvasás ugyanis egyértelműen a Sinistra körzet köré szerveződik”.

A *Tapasztalatcsere* lényege a sokoldalúság illúziójába öltözött koncentrikusság. Különböző értésmódokat állít egymás mellé, így téve lehetővé



Scheibner Tamás – Vánera Gábor (szerk.): *Tapasztalatcsere. Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005

azok ütközését, ám állást nem foglal valamely iskola felfogása mellett vagy ellen. A nézőpontok súlyozásából, egy-egy vélemény hol nyílt, hol búvópatakszerű felbukkanásából lehet következtetni arra, hogy a kötet markáns alaphangjaként működő Márton László-i és Bán Zoltán András-i látásmódok közti különbséghez való viszonyulás hogyan befolyásolja az egyes írásokat. „Az elemzők nem tudnak elszakadni mindazoktól a sztereotípiáktól, amelyeket az Erdélyből kivándorolt író műveiről szólva emlegetni illik” – nevezi meg Demény Péter először itt megjelenő írásában a kötet szövegeit egybefogó, és gyakran a sematikusság felé vivő azonosságot. Ezek a sztereotípiák azonban ismétlődésükben is mutatnak valamit a bodori prózavilág megértésfolyamatából. Hogy ez a valami időnként bosszantó egy helyben járásnak bizonyul, árulkodó módon mutatja be a Bodor-recepciót, melynek összefoglalása minden bizonnyal nagy segítség az előrelépés az életmű értékelésében.

A *Tapasztalatcsere* különböző hangjai azt sugják, kritika és irodalomtudomány nagy egymásra találásának, de legalábbis eszmecseréjének lehetünk tanúi, mikor átböngésszük ezeket az oldalakat. Ez a beszélgetés azonban nem kétszereplős. Az állandóan jelen lévő szerkesztők – ha más nem, lábjegyzeteikkel – nem hagyják elfeledni, hogy a kötetnek ők is közreműködői, akik nem csupán kívülről szemlélik a diskurzus fordulatait, de tevékenyen részt is vesznek alakításában. Állandó és deklarált jelenlétük, minden oldalon fellelhető kéznyomuk a válogatás elbizonytalanító technikájának része; a relativitás folytonos megerősítése a kötet olyan technikája, mely jókedvűen zárójelbe teszi az itt szereplő szövegek kizárólagosságát. A kalandvágyóknak ígért csapda tehát nem pusztá fenyegetés. Nyílt lapokkal játszik a *Tapasztalatcsere*, ám rafináltan nyílt lapokkal.

KOCSIS LILLA



A Handke-kisregény (*A kapus félelme a tizenegyesnél*) zárójelene, amelyben a kapus mozdulatlanul áll, és a tizenegyes végrehajtója egyenesen a keze közé lövi a labdát – anélkül, hogy tudnám, mit akar mondani –, eszembe jut néha. A kapus félelme, akinek annyi esélye van megfogni a labdát, mint szalmaszállal kinyitni egy ajtót. Mennyi esélyem van felfogni, hogy miről beszél? Mit jelent ez a hasonlat? Nem értem-e félre? Mire gondol? Merről támad? Bizonytalan vagyok, megértettem-e a kapus bizonytalanságát, ezért eszembe jut néha a regény, arra készlet, hogy gondoljak rá.

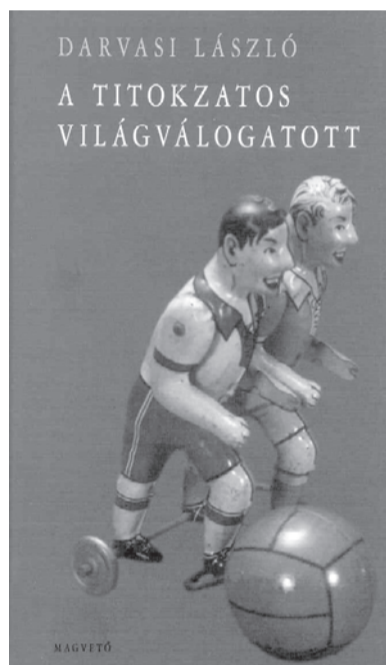
Darvasi László és Esterházy Péter könyvheti futballos könyveiben is van utalás a Handke-regényre. Újra fölidézem Josef Bloch alakját, akiről nem a foci ugrik be, és hogy egykor kapus volt, hanem hogy elutazik egy határ menti helységbe, a határról pedig eszembe jut Szókratész, Nadas Péter és Ingeborg Bachmann, azután mások is. Josef Blochot idegesíteni kezdik a szavak, a szavak és a tárgyak erőszakossága, ahogy rárontanak, egyszerre mindent tréfának vél, és undorodik a megfigyeléseitől. A határon valahogy mindenki különösen beszél. Halálesetek és csendőrök. Gyilkos-e az egykori kapus? A határon a kapus megfogja a labdát. Hogyan fogja mindezt Darvasi és Esterházy feldolgozni? Milyen szövegművészetbe helyezik, hogyan értelmezik, erre vagyok kíváncsi.

Eloolvasom a két címet, *Utazás a tizenhatos mélyére*, *A titokzatos világválogatott*, és Freud kanapéja jut eszembe: most utazzunk a tizenhatos mélyére, lássunk titkokat és félelmeket. Elképelem magamban, mi lesz a vége, ha ez a kanapé inog. Talán egy vadregényes utazás? Az *Utazás...* borítója egy montázs, de nem kellemtelen. Középtájon egy ember mutogat, nem igazi, de talán híres, mindenesetre, amikor a tizenharmadik oldalon annak leírását olvashatom, hogy miként indult meg Albert Flórián a pályán: „kezét, karját, főként a balt, akár egy szárnyat megemelte”, akkor erre a figurára gondolok. A meze régi fazonú, vízszintes csíkokkal díszített, de igazából csak azért gondolom, hogy ez egy mez, mert előtte hever egy futball-labda („igazi”), amely nélkül lehetséges, hogy egy menekülő fegyencet látnék (Gyilkos-e az egykori kapus?). Nincs rajta cipő, és mögötte, vagyis fölötté egy kapufa. A cipők alul találhatóak, többször is, ismétlés a csapat anyja, s úgy illeszkednek egymáshoz, hogy távolról mintha valóban egy csapat rajzolódna ki, premier planban. A borító jobb szélén Botticelli *Primavera* című reneszánsz kori festményéből láthatunk részletet, és arra gondolok, hogy a reneszánsz ’újászületést’ jelent, a primavera pedig ’tavaszt’, és hogy tavasszal a természet, úgy mondják, újászületik. Ha kinyitom a könyvet, és fedőlappal fölfelé fordítom, akkor némi fantáziával egy futballpálya jelenik meg előttem, ahol a bal kapuban a fiatal Esterházy Péter áll, a kezét nézem, a jobb oldalon pedig az említett festményből az az alak, akit eddig nőnek néztem, és akkor legyen ez egy férfi-nő meccs, de ha tovább nézem őket, akkor hasonlítanak egymásra („kis jószándékkal és nyelvérzékkel minden hasonlíthat mindenhez” – erről a mondatrészről, úgy tervezem, még fogok szólni). A háttér karamell, a „tizenhatos” szó bordó színű, és mindezt Esterházy Gitta tervezte Esterházy Marcell fotójának felhasználásával. A *titokzatos...* védőborítóján két futballista férfi enyhén előredőlve nevet, bábok, nem tudom, látják-e azt az aránytalanul nagy labdát maguk előtt, vagy inkább egymásra figyelnek, látszólag jól megvannak így együtt, de/noha a mezük színe eltér.

Mindkét könyv öt részből áll, Darvasi ezt egy Előszóval (*Ismeretlen közép-európai játékos levele a kiadóhoz*) és egy Prologussal keretezi. Nála az öt rész öt íráscsoport, ahol az egyes írások nem direkt módon kapcsolódnak egymáshoz, de nem is függetlenek egymástól. Az öt csoportból – melyek egy-egy konkrét szöveg címerül kapták nevüket (*Az én világválogatottam; A másik berni csoda; Nők, szép csatárok; A göllővő neve; A játék értelme*) – az utolsóban konkrétan is történik Peter Handke regényére utalás, nem nehéz rátalálni, az *Egy örült kapus beadványa* című írásban. A kapus, ahelyett, hogy futkározza, beáll egy ketrebe bohócnak. Színe a fekete, mitológiai előképei Ikarosz, Kharon és leginkább Sziszfusz. A kapus örült, de nem bolond. A kapus a csapat legmagányosabb játékosa. Esterházy könyve látszólag összeáll, talánunk öt számmal ellátott



részt és fejezetcímeket – hol belesimulva a szövegbe, hol elválasztva attól –, tartalomjegyzék nincs. A fülszöveg, amelybe biztosan sok futballista és futballozó, akiből az idő múlásával egyre inkább szurkolók lesznek, akaratlanul is belebotlott az interneten, a következőképp értelmezi a regényt: „Egy hajdantól kisfutballista végigjárja a régi meccsek helyszíneit, a Csillaghegytől Hartháig, az 54-es berni döntőtől a 2005-ös megye kettőtől (nyugati csoport). Közben fölkerül az egybe, majd megjárva a poklot (az öregedő futballista keservei), megmarad, jobb híján szurkolónak. Mellesleg politikai rendszerek omlanak össze. (Fejlődésregény?) Hősünk nem más, mint az Író, aki új könyvében a világról, »mindenről« szól, kiindulópontja azonban mindig »a világ legszebb, legvarázsosabb mértani alakzata, egy speciális téglalap, vonalakkal, zölddel, igen, egy



Darvasi László: *A titokzatos világválogatott*, Magvető Kiadó, Budapest, 2006

futballpálya». Szóval az 1-es számú első személyű elbeszélő házi feladatot kap egy német magazintól, hogy utazzon Németországba, írja meg a benyomásait, és a speciális téglalap ekkor hasít belé, mint egy lassú villám. Ez lesz a szempont. Utazás a tizenhatos mélyére. S az egykori futballistára átragadnak Josef Bloch tünetei. Például azzal traktálja az öccsét, hogy ne a csatárokat figyelje, hanem a kapust (Handke hozzászól: „Nagyon nehéz dolog elfordítani szemünket a csatároktól meg a labdától, és csak a kapust figyelni – mondta Bloch. – El kell szakadni a labdától, ami egészen természetellenes dolog. [...] Mástól nem a kapust csak akkor veszik észre, amikor már kapura megy a labda. [...] Nevetséges látvány, ahogy a kapus így labda nélkül, de a labdát várva, ide-oda szaladgál”).

Hogy a könyvek a „mindenről” szólnak, és hogy a futball lehetne mindennek a metaforája? Háború. A háborúval például Darvasi is egy lapon említi a labdarúgást, a *Világ legnagyobb gólja* című írásában, amelyet a lengyel Jan Michna szerzett, és aki most is a lövészárokból lapul, amikor harmadik napja tart a nagy német offenzíva, recsegnak a lengyel védelmi vonalak, a Wehrmacht hadosztályai akadálytalanul haladnak előre. Esterházy már az első oldalon harcol, „elképelem miniszterelnök nagyapámat, ahogy elviharzik a szélben, háromszöggel Ferenc József császárral, majd a kifutó II. Vilmos fölött a hálóba emel, a gonosz Clemenceau persze lest ítélt, lefújja az egész világháborút, és megkötik a rémes Párizs melletti békediktátumot”.

Nők. A futball és a nők kapcsolatának Darvasi egy egész kis blokkot szentel, mert az édesanyák bármire képesek azért, hogy a fiukból ne legyen

Oldalháló

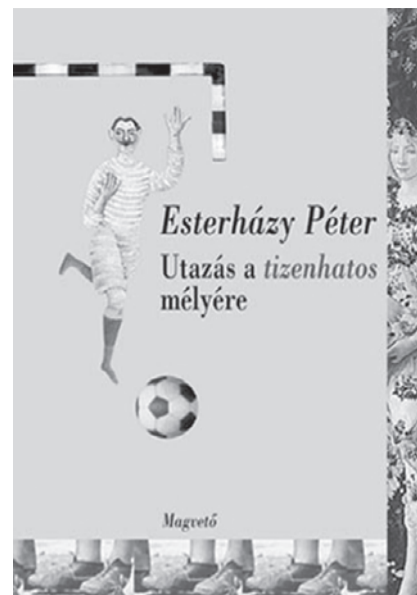
Darvasi és Esterházy a labdarúgás kapcsán a „mindenről”

labdarúgó (ki beszél?), magyar nő nélkül viszont a magyar futball feltámasztása hamvába holt ügy, mert a nő ápol, betakar, kitöröl. Ha egy magyar nő helyet cserélne a magyar férfival a sportéletben? „Bazd meg, Julika, tegyed már azt a kurva labdát!” Megy haza este a nő a csapatvacsoráról, kissé spiccesen, de jókedvűen, megmarkolja a konyhában kavarázó férfi tomporát, és tarkóját összelehelve azt sutogja, úgy kívánlak, apuskám, mint egy állat. Egyébként nóból csak kapus lehet. Azt szeretném megkérdezni, hogy mit jelent az, hogy a harmadik évezred kezdetén a csatárok azért szépek, mert a focit ma már nőknek is árulják? Esterházynál az öregedő futballista – aki a határon áll, ennyiben művész (tehát biztosan kapus volt és gyilkolt) – egy hisztérikus, szép, viharos múltú vénkisasszony. Színész nő.

„Mi színészek vagyunk, és jól tudjuk, hogy bármelyik pillanatban ránk omolhat a színpad. Gondolhatod, hogy csak játék ez az egész, de aztán majd az első sérülés, egy könnyebben font izomrost, vagy az a halk recsenés sprint közben. Nocsak. Lassan megállsz, és aztán lassan, de folyamatosan összeomlasz.” Ezeket a hajlékony mondatokat már Darvasitól idéztem, pontosabban az idős közép-európai centerhalftól, s nem tudom, hány ember tudja szó szerint érteni Shakespeare-t akkor, amikor arról beszél, hogy színház az egész világ. Hogy a stadion mint színház, az sima ügy; hogy a nézők is játékosok, sőt, némely színházban aktívak, erről is sokan hallottak már és arról is, hogy a labda nem bőr és a gyepe sem igazi, de hogy a reklámtáblák nem valódiak, azt hányan gondolják, a kispad nem kispad és az eső is álarc? „A foci lehetett a normalitásom maszkja” – írja Esterházy. A foci mögé rejtőzni vagy a mondatok mögé.

Nyelv. A labdarúgás és a nyelv kapcsolata az, amelyre olvasás közben talán a leginkább figyeltem, Luxemburgban rendeztek is ezzel a címmel konferenciát, a konferenciáról Darvasi könyvének 163–164. oldalán olvashatunk rövid összefoglalót, a témákat bizonytalan szakközlő figyelmébe is ajánlom, néhányat idézek: „»A csel és a rím strukturális hasonlósága«; »Jelzők a hordágyon«; »Műalkotás-e a gól, s ha igen, egyetlen műnek tekinthető-e a játékos összes gólja, vagy egy gól önmagában nem lehet mű, csak akkor, ha egyúttal végeredmény is?«”. Néhány aforizma-füzetbe illő mondat Esterházytól: „Szurkolónak lenni költői létet jelent”; „Ember tervez, intertextualitás végez”. Hidegkuti játékaról: „Igen tanulságos egy írómber számára. Nem a kéznél lévő köztul, a rendelkezésre állók közül a legjobbat kiválasztani, hanem a legjobbat megteremteni: új teret.” Talán ezért történetelt meg, hogy mind az *Utazás...*, mind *A titokzatos...* olyan fényben világítja meg az 1954-es berni döntőt, amelyben eddig még nem láttuk, olyan oldalait mutatják meg, melyeket eddig nem ismertünk, felszínre hozzák a benne rejlő lehetőségeket, és azután újra lehet gondolni, hogy ez a világ a létező világok legjobbika-e. Hogy „kell-e egyáltalán az életrajz? És lehet-e kizárólag a pályán lévő figyelembe venni? Vagyis hogyan olvassuk Puskást?” Esterházy a 84. oldalon a meccsnézésről mint olvasásról egy nagyon szép leírást ad, pontosabban tanácsot, olyan hangnemben, ahogy Darvasinál az idős közép-európai centerhalft beszél a fiatal csatárnak: „Gyere vissza, csibe, ülj le, ne rohanj!”. Ezekről a mondatokról félredobban a szívem.

Ha Darvasi könyvét most venném először kézbe, először a *Miért éppen a labdarúgás?* című írást olvasnám el, később visszalapoznék ide, s másnap itt nyílna ki a könyv. Darvasiról *A posztmodern edző* jut eszembe, akinek a nevét nem tudjuk, vagyis *A posztmodern edző*ről Darvasi, akinek viszont ismerjük a nevét, és akinek a mérközéseit élvezet nézni. Ennek ellenére néha képtelenség visszaemlékezni a játékra, amit rendezett, az egyes lépések, az



Esterházy Péter: *Utazás a tizenhatos mélyére*, Magvető Kiadó, Budapest, 2006

anekdoták néha követhetetlenül követik egymást. Pedig nem gyorsak, inkább kiszámíthatatlanok. Ezt leginkább az előzőt követő első írásában éreztem, de ez nem jelenti azt, hogy máshol egyértelműbb lenne, vagy hogy Esterházy beszámíthatóbb lenne, s kevésbé kellene szemmel tartani.

Párhuzamosan írok a két könyvről, ráadásul úgy, mintha össze lehetne mosni őket, mintha ugyanarról szólnának, pedig külön-külön sem könnyen meghatározhatók. Eredetileg nem szerettem volna összehasonlítani őket, végül mégsem voltam képes arra, hogy miközben az egyiket olvasom, ne gondoljak a másikra. Esterházy és Darvasi a labdarúgás kapcsán a „mindenről” szólnak, háborúról, nemekről, színházról, a nyelvről, de hogy sportban az ország vagy sportban az élet, ez Esterházy szerint annyira nem igaz, hogy olykor tényleg így van. Az élet megnyerhetetlen. „Kis jószándékkal és nyelvérzékkel minden hasonlíthat mindenhez”, ezt a részt idéztem már, ezúttal azonban a jószándékra és a nyelvérzékre helyezném a hangsúlyt, amelyek lehetővé teszik például az írást azáltal, hogy kicszelezzük vagy csak nem veszik észre a különbségeket, netán szemel hunynak fölöttük. „Hiba volna a futballban túl széles metaforát látni” (EP). S *mintha* Darvasi Igor Hlebnyikovja is ezért veszítené el azt a cédulát, amelyre a játék értelmét fölírta, és a mellkasára tűzte. Végül csak a szívbe szúrt gombostű marad – a játék értelme elveszett, és bizonytalanság maradt a nyomában. A kapus félelme tizenegyesnél? Be lehet állni a kapuba, erről lehet könyvet írni, s e könyvről kritikát, de lehet-e biztos bármelyik abban, hogy nem téved? Ha úgy értem, hogy Darvasi, Esterházy és Handke erről a bizonytalanságról beszélnek, tévedek-e?

Darvasi előszavában az ismeretlen közép-európai játékos elmeséli a kiadónak, hogy amikor elesett az ellenfél tizenhatosán belül, és a büntetőt ő rúgta, mielőtt lehetett volna, odament hozzá a kapus, és suttogni kezdett. Arra kérte a csatárt, szemében könny, hogy ne löjjön gólt, hiszen már anélkül is győzött a csapata, neki viszont az élete függ ettől. „Remélem, ebből a könyvből kiderül, hogyan döntöttem, és hogy mit gondolok én a sport lényegéről”. „Köny”. Megnyugtató lenne és szép, ha a „köny”-ből mint egy ember könnyéből lehetne az érzelmeire, lehetne egy másik ember érzelmeire következtetni. Ennél beszédesebb a „köny” mint könyv, de hogy segítségével meg lehet-e biztonsággal tippelni, hogy betárolt-e a csatár, ha egyáltalán lőtt, miközben a játék értelme elveszett, erre nem tudok válaszolni.

Levezetésképpen futkározás helyett egy játékot ajánlok: felsorolom Darvasi válogatottjának tagjait, s a kedves olvasó állítsa fel saját csapatát olyan összeállításban, amelyről azt gondolja, hogy az adott körülmények között talpon tud maradni anélkül, hogy másokon átgázolna. Íme: Kapus: Nő. Jobbhátvéd: Leves. Középhátvéd: Szeretet. Balhátvéd: Zene. Beállós: Tavasz föld. Jobb középpályás: Bor. Irányító középpályás: Mondat. Baloldali középpályás: Kávész. Jobboldali csatár: Férfibarátság. Center: Gyermek. Baloldali csatár: Álom. Továbbá a cserepadon: Isten, Szerelmeskedés, Szabadság, Séta, Alkonyat, Nevetés, Sírás.

A mikor először olvastam a könyvet, éreztem, hogy az utolsó sor (recenzió címe) nagyon fontos, talán kulcs lehet az értelmezéshez. Am kezdjük mégiscsak az elején! Mi az, hogy „előbeszéd”? A kötet két lehetséges magyarázatot is fölkinál: egyrészt ez a tengerlyébe állított hosszúvers címe, melyben a szerző a Halállal beszélget, így az „élet” s az „élő” szavak ellentétükben ragadhatók meg; másrészt Kemény versnyelve a korábbiakhoz képest még letisztultabb, egyszerűbb, élőbeszédszerűbb. Ezen kívül a misztikus, helyenként ködös magánmitológia felől a költő a nagy közösségi mítoszok felé fordult.

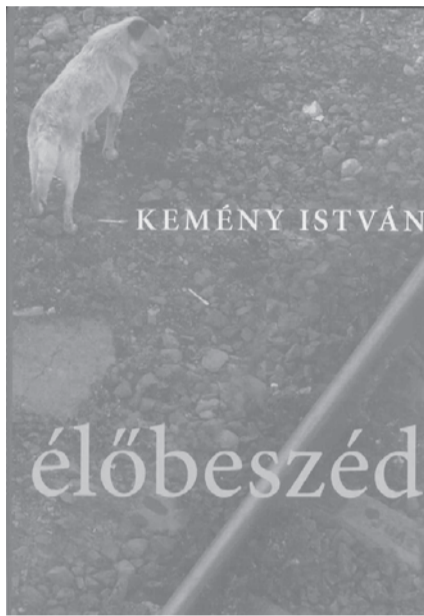
A könyv dupla keretbe van ágyazva, pontosabban fogalmazva, van egy nagyon fontos és kihangsúlyozott keretes szerkezet, mely elé beékelődik a prologus, melynek elemei a záró versben is felbukkannak. Így tehát a *Kesztyűvel* kezdődik a könyv, mely Kemény-klasszikusnak nevezhető léthelyzettel indul, s máris az élő és élettelen, a felelősség és felelőtlenség etikai problémáit veti föl kérlelhetetlen pontossággal, ám a vers záró sora mintegy útjára indítja a könyvet, s az egyik alapkérdést is fölveti: „de mégse lehet mindent / a véletlenre fogni”. Helyben vagyunk: ok és okozat mégiscsak létezik, nem pusztán véletlenek között bolyongunk – csak hogy mi az ok, és mi az okozat? Hamarosan kiderül.

A második kötetindító verset, a *Kétszerkettőt* egészben idézem, hiszen vizsgálódásunk egyik fő tárgya lesz: „Kétszer kettő, az négy. / Ha sosem mondd el – elfelejtik. / Ha túl sokszor mondd: nem hiszik el.” A kétszerkettő-dilemma körülbelül akkora közhely, mint a tyúk-tojás paradoxon, és valóság-nemvalóság, racionalitás és irracionális szembeállítására szoktuk használni. Érzésem szerint Kemény nagyon belefafalt: az igazság kimondásának lehetőségére kérdez rá – és még persze sok minden másra is, ahogy az egy jó szöveghez illik. A könyv visszatérő gondolata, hogy az emberek elfelejtik, amit korábban tudtak; hogy a legegyszerűbb igazságok is odaveszhetnek, ha nem mondjuk ki őket. Viszont a túl sokszor hangoztatott igazság könnyen az ál-igazságok (vagyis a hazugságok) sorsára juthat, hiszen azokat szokták vég nélkül ismételtetni. Viszont hol húzza meg a határt sok és kevés között az ember? A már emlegetett kötetzárólatban,

„És gúnyolódni tilos”

egy fantasztikus vers végén Kemény megismétli a Kétszerkettő szövegét, azzal a módosítással, hogy egyes szám első személybe helyezi: vagyis a felelősséget magára vállalja. És ott van az a bizonyos utolsó sor is – de erről majd csak egy kicsit később.

A kétszerkettő dilemmája még egyszer fölvetődik az *Egy megmaradt házasság* című szövegben. Torokszoritóan őszinte vallomás férfi és nő kapcsolatáról, melyben a nő, és ha szabad így fogalmaznunk, a női princípium oldja meg a problémát. A férfi (mellesleg a kutya látványa indítja el a gondolatfolyamot) a kétszerkettő dilemmázik, s a nő nemcsak nem neveti ki a feltett kérdésért, hanem meg is válaszolja: négy. Vagyis a probléma nem probléma, csak mi találtuk ki a férfiagunkkal. Igen ám, de ott szerepel még egy fontos kitétel: „bízol bennem” – vagyis a kérdés



Kemény István: *Élőbeszéd*, Magvető Kiadó, Budapest, 2006

föltevőjének személye, a kérdés címzettjéhez fűződő viszonya elengedhetetlenül fontos a kérdés megválaszolásához. Mindez azért lényeges, mert a könyvben beszélő Én maga is sokszor öndefiníciós nehézségekkel küzd. Az *És nem évszakban*: „nekem semmi közöm a jellememhez”, valamint a *Sanzon* refrénje: „Hogy mondjam meg neki, hogy nem vagyok én?” Az Én-kérdés előtt azonban egy másik fontos szereplő: a kutya.

Keménynél sokszor felbukkan az általában a hűséget, ragaszkodást jelképező állat. Az *Egy tragédiában* a kutya heroikus küzdelmét látjuk, ahogy magánál többé: emberré akar válni. Ebből a szemszögből nézve lehet, hogy az ember küzdelme sem más, mint lehetetlen vállalkozás: saját erején felül próbál teljesíteni. Mi más is lehetne a kutya küzdelmének vége: „Harcra kelt, küzdött, / és elbukott.” Így szinte minden, a könyvben felvetett morális kérdés a fő témakör: a bukás, a bűn felé mutat. De előtte nézzük csak meg azt a bizonyos Én-t!

A *semmieset* című nagyvers mondhatni előzménye, társzövege az *Indulás*, mely sajátos élményt közvetít: mi történik, ha a lélek a testben marad, de az origó kiszáll, a testen kívülre kerül? Mi lehet ez az origó? A válasz egyszerűbb, ha más néven nevezzük: tulajdonképpen ez az „Én”. Természetesen menekülésével nem megy semmire, csak kínzó kérdéseket vet fel: ha az origó arrébb helyeződik, akkor magával ránt-e mindent? Hiszen ő a kiindulási pont. Vagy tényleg kívül lehet-e helyezni magunkon (a világon), s akkor korábbi pozíciója lesz a relatív-origó? Az én origóm (Énem) egyben a világ középpontja is? Nem válaszolhatunk, miként a vers sem, de a kérdés nagyon is érthető, s tűnődésre késztet.

Az előbb említett *A semmieset* parabolája számomra inkább csak jól megoldott szövegnek tűnik, az előző rövid versben több a találat, úgyhogy inkább rátérek az egyik legjellemzőbb szövegre: a *Fel és alá az érdligeti állomásonra*. A vége ismét egy hatalmas koan: „Nem sajnálok, és nem vetek meg, / célt akarok és könnyű lelket, / ha együtt nem megy, jó úgy, ahogy van: / zengő

érc fölött, személyvagonban. / De nem tudom.” A keresztény és keleti hagyomány szintézise itt és most: ennyire pontos, sallang nélküli leírással ritkán találkozunk – és persze az egész vers egy hatalmas, nagy ívű alkotás.

Az *Élőbeszéd* szintén csontig rágott toposzból indul ki: az élő és a Halál párbeszéde, a bűnös és áldozat kapcsolatának definiálására tett kísérlet. Érzésem szerint sok újat nem mond a szöveg; csupán a zárólat miatt érdekes: ebben a Halál távoztával előbújik az Élet (nincs nevével nevezve), az elbeszélőbe visszamászik, s onnantól nem az elbeszélő cselekszik, hanem az Élet *cselekedeti*, (nyelvtanilag fantasztikus megoldás: csupa műveltető igével).

Ki más is lehetne a bűn kérdésének „reklám-arc”, mint Káin? Kemény alaposan körbejárja a kérdést, az emberi gyarlóság szinte minden neméről külön verset ír, mégis az elő-vers, a *Több ismeretlenes álom* a leg szeniálisabb. Két füst száll az ég felé: két testvér áldoz az Úrnak, de az egyik füst szála vékonyabb – tudjuk, emiatt követik el az első gyilkosságot. Az idő fogalmának megjelenése, s mindez rögtön a bűnhöz kapcsolva a második versszakban: páratlan megoldás – inntól indul az emberiség szünet nélküli háborúja, vagyis a történet, a történelem. Ráadásul azóta nincs is kapcsolatunk az éggel (Istennel), mert a füst immár vertikális: repülő kondenzcsíkja csak.

Mit tehet az ember? Hogyan oldja föl magában az Én és a világ, a bűnös és áldozat, a felejtés és küzdelem konfliktusát? Kemény erre is válaszol a *Célszerű romokban*: először szájalom fogja el, aztán fölteszi a kérdést: miért most élek? Aztán hagyja pusztulni, ami menthetetlen, és végül igyekszik menteni a még menthetőt. Ennek a négy stációnak szomorú és szép, mégis reménykeltő lenyomata ez a könyv.

Hogy miért tilos gúnyolódni? Hát ezért.

KIRÁLY LEVENTE



Simonyi Imre (1920–1980) költészetének eddig egyetlen (kis)monográfiusaként már *Simonyi Imre pályaképe* című könyvemben (2003), illetve a 2004-ben megtartott gyulai Simonyi-konferencián is szóvá tettem (vö. *Bárka* 2004/4), hogy pazarlón bánunk nemzeti kulturális értékeinkkel, s ideje volna végre egy Simonyi-összes, sőt kritikai kiadás megjelenítésének. Örömmel vittem hát kézbe (már pult alól!) az Ünnepi Könyvhéten Simonyi *Szemközt s háttal*, *Válogatott versek és prózai írások* című új kötetét. Azaz tizenegy évvel a legutóbb megjelent karcsú Simonyi-válogatás után (*A költő törvénye*, 1995) ismét egy *válogatást* tarthatunk a kezünkben, az Irodalmi Jelen Könyvek sorozat darabjaként, mely némi hazai támogatással, de Aradon jelent meg. Ez is jelzi, hogy Simonyi költészetét összekötő kapocs lehet a határon inneni és túli magyarság között, miként ezt tanúsította az is, hogy *Az öröm hiányzott* kötet, *A szerző válogatása életművéből* 1994-ben budapesti–ungvári közös kiadás volt.

A *Szemközt s háttal* gusztusosra sikerült, jó papíron nyomtatott, jól kézbe vehető és forgatható, koncepciózusan összeállított kötet. Krasznahorkai Géza, a kötet szerkesztője merészen belenyúlt a *Különvéleménybe* (1986), az eddig legteljesebb Simonyi-válogatásba, melyet már réges-rég hiába keresünk az antikváriumokban is. Sorrendeket változtatott, elhagyta a mottókat, tematikai átcsoportosításokat, átsorolásokat végzett stb. Olykor egész ciklusokat elhagyott (pl. *Évszám-szonettek*), olykor zárt ciklusokat is megnyesegített (pl. *A forgácsok*). Vajon ezek után érdemes volt-e megtartani az eredeti kötet-címeket (a költő az utolsó általa készített válogatásban elhagyta ezeket!), s nem lett volna célszerűbb időrendi és egyszersmind tematikai csoportosításban felsorakoztatni az újraközlésre méltónak tartott verseket? Simonyi eredeti cikluscímei is használhatóbbak lennének egy ilyen szűkre szabott válogatathoz, mint a kötet címe. Megjegyzem, hogy az általam többször is oda-vissza elolvasott Simonyi-kötetekben olykor odafirkantottam a versek mellé: „ez gyengébb”, s ez mindannyiszor találkozik Krasznahorkai válogatási értékítéletével. Csakhogy – s itt vegyül az örömnkbe az első öröm – ő olyan szigorúan rostált, hogy a *Különvélemény*hez képest mintegy száznyolcvannal (!) kevesebb versnek, Az

Üröm(ök) az örömben

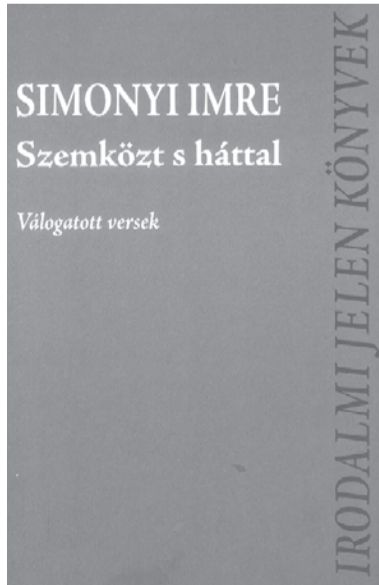
*öröm hiányozt*hoz képest pedig mintegy ötven (!) esetben más költeménynek engedett bebocsátást, jóllehet ezeket maga a költő válogatta annak idején.

A válogatás tartalmilag nézve – talán a jónál is jobb vers címszavával – elsősorban a vaskosabb vagy direktbb történeti és politikai utalásokat vagy akár a „rút” hétköznapihoz kötődő valóságkeleket rostálta meg, s végül is Simonyi költészetéből a „költőibb”, elvontabb tematikát preferálta, azaz az egészet bizonyos esztétizálás, a „parnasse” felé toltta el, ha Simonyinál egyáltalán szó lehet ilyesméről. Feltűnően elvékonyította például a „félelem” (*Bezárkóztam és nagyon félelem*) és a többszörös „vakság” (*Vakablak: vakvilágra*) motívumait, illetve a költő kiábrándultságait, rezignáltságát, betegségéből is fakadó depresszióját (*A kijáratot keresem, H úr-versek*). Ezért is ritkultak meg a kötetben műfajilag az alkalmibb versek, a glosszák, bökversek, bagatellek, écák is, vagyis veszték el Simonyi költészetének bizonyos jellegzetességei, csak rá jellemző karakterisztikumai.

Ami a kötet szöveggondozását és tipográfiaját illeti, örömnk sajnos itt sem felhőtlen. Örvedes újdonság például a *címek betűrendes mutatója*, érthetetlen hiba viszont, hogy azonos címek esetében nem adja meg az azonosítást megkönnyítő kezdősorokat. Pontatlanul idéz címekeket itt és a Tartalomjegyzékben is (pl. „mért” vagy „miért”, „füttyürzés” vagy „füttyörzés”), írásjeleket nem elhagy, hanem feleslegesen betesz (pl. gondolatjeleket), viszont többször nem veszi észre, hogy kötőjelek helyett gondolatjeleket kellene használni (pl. *Ősz*). Nem jelöli szögletes zárójellel a kényszerű sortöréseket, önkényesen nyit vagy zár s von össze sorokat, a sorok tördelése olykor nem követi híven a korábbi köteteket (vagy az eredetit?), úgyhogy a versképek összekuszálódnak (pl. *Leckemondás, Egy kis történelem*), mert nem következetes a „kijebbezés” és „beljebbezés”, a balra, jobbra vagy középre zárás. Holott mindezekre éppen azért kellene gondosan ügyelni, mert Simonyi verseit tudvalevőleg nagyon nehéz „tördelni”. Nem is szólva arról a formában tükröződő tartalmi kérdésről,

hogy a költő éppen a verskép „mozgalmasságával” fejezte ki az általa különösen fontosnak tartott és bravúrosan művelt poétikai és retorikai *hangsúlyokat!*

Mindezt kárpolitáhat bennünket Simonyi verseinek a prózáival, az *Ember Gedeon jegyzeteiből* (1989) nagy részével való kiegészülése. S ez igaz, még akkor is, ha a kötet anyagának beemelése nem szerencés a kötet cím ismételt megnevezése miatt. Az első rész a Heuréka-történet, melyhez nem ártott volna némi magyarázatot fűzni az olvasók számára, s melyben a *Heurékai forgácsok* című naplószerű írásból az utolsó passzusok valami okból sajnos lemaradtak. A második rész pedig Simonyi korábbi és későbbi újságcikkeiből ad szintén megszürt válogatást. Mindenesetre ez a *Különvélemény*hez képest újdonság, többlet! Az olvasó csak azt hiányolhatja, hogy miért nem került be a kötetbe



Simonyi Imre: *Szemközt s háttal*, Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2006

Simonyi egyik leghíresebb és egykor leghírhedtebbnek tartott írása, a *Két pogány közt – egy hazáért!* (*Gyulai Hírlap*, 1956. november 18.). Ez igazán meglepetés lett volna még azoknak is, akik egyébként behatóbban foglalkoznak Simonyival, ugyanis a cikk nehezen hozzáférhető.

Vagyis a *Szemközt s háttal* a versek tekintetében végül is nem többet, hanem inkább kevesebbet ad, mint a korábbi kötetek, kiegészül viszont a költő prózai írásai jelentős hányadával! Mégis örülnünk kell neki, hogy megszületett, s a fiatalabb nemzedékek is lapozgathatják idehaza és külföldön. Külön öröm, hogy a kötet végén elolvashatjuk Alföldy Jenő igen magas és elegáns tanulmányát Simonyi markáns személyiségéről és egyedi, megkerülhetetlen életművéről. Attól az újabb szerkesztésbeli figyelmetlenségtől persze eltekintve, hogy az általa említett művek közül némelyik éppenséggel kimaradt a válogatásból (pl. *Triptichon, Nem e-világból való*). Alföldy ezúttal is a lírai költői egyéniségre, a gondosan ápolat költői minőségre, a régi, protestáló költőtől örökölt „igehirdető” magatartásra, a magyar patriotizmusra, a szabadelvű, citoyen életvitelre, a funkcionáriusok és nyárspolgárok világának megvetésére, s mindennek (és egyebeknek) a legváltozatosabb műfajokban való megjelenítésére teszi a hangsúlyt. Így áll elénk a sorsnak nem behódoló, hanem azt egyenesen provokáló hazafi, nemzeti, ellenzéki, úriember és hőszerelemes költő.

Hanem ezek után már csak Simonyi Imre egy testesebb kötetben elérő egész életművének, *Összes műveinek* kritikai kiadása következhet, igényes filológiai, szövegkritikai munkával, az összes változat megjelenítésével, esetleg lapangó Simonyi-írásk felkutatásával, jegyzeteléssel, életrajzzal, mutatókkal, gondos tipográfiai megjelenítéssel stb. stb. Remélem, hogy még megérem egy ilyen kiadvány megjelenését!

CSIBRA ISTVÁN

A kötet címevel a Szekfű Gyula által szerkesztett, 1939-ban megjelent, eszméletleni jelentőségű, klasszikussá vált gyűjteményre utal, és 14 elismert szerző-alkotó tanulmányát (illetve Korniss Péter fotóit) kínálja. Szerkesztőként Romsics Ignác és Szegedy-Maszák Mihály nevét olvashatjuk, minden bizonnyal azonban a kötet előszavát író és a kiadást lehetővé tevő Habsburg Intézetet vezető Gerő András is közéjük sorolható.

„A szellem legelső kötelessége az önismeret.” – zárta az egykori kötetet Szekfű Gyula. A feladat kevésbé fenyegető körülmények közepette sok szempontból ma is hasonló. 1939-ben a magyar értelmiségi (és politikai) elit érezte és tudta, hogy kritikus évek előtt áll. Most nyilvánvalóan más történelmi helyzetben élünk: a világ nagy törésvonalai nem Európát osztják meg, a világpolitikai tömbök ütközési zónái tőlünk távol esnek. Ormos Mária szerint „nincs miért bujdosnia, mert senki sem üldözi, még ha sok magyar nem is tud egyelőre megbirkózni üldözési mániájával”.

Valóban minden ennyire rendben lenne? Valóban csak bizonyos belső determinációkkal kellene megbirkózunk? Igaz volna, hogy alapjában véve a 20. század történelmével összefüggő tudati deformációk korrekciója lenne a magyar szellemi élet feladata? S hogy igazi fenyegetettség csak a tényleges üldözöttség?

Hogy erre válaszolhassunk, először arra kell gondolnunk, hogy amikor a címben megjelenő kérdést Berzsenyi a 19. század elején, a nemzeti ébredés idején fölvetette, a nemzethalál-víziók nem konkrét veszélyek fenyegetése nyomán születtek. Nem üldözési mániából, hanem szorongásból. E víziók nem voltak megalapozottak, de nem is voltak alaptalanok. A magyarság viszonylag kedvező anyagi körülmények között élt, nem fenyegette a török, vagy a napóleoni háborúk, Európa a nagy megosztottság után megnyugodott. A magyarságot csak a birodalmi keretek közt felsejülő fellendüléssel járó önfeladati kilitásai bizonytalánították el. Mai állapotával összevetve lényegesen jobb kondícióban volt: legjobbjai mégis veszélyt éreztek. Igen, a magyarság fennmaradását egy nagy európai átalakulás, egy nagy, átfogó, befolyásolhatatlan folyamat valóban veszélyeztetheti. Nem egyéneiben, nem fizikai létében, hanem nyelvi-kulturális identitásának megőrzésében. Ezt a fenyegetettséget ma is kár volna tagadni: egész Európa valami hasonló érez, az Európai Unió létrehozását és bővítését is ez a szorongás kényszerítette ki. A könyvben azonban nem sok szó esik arról, hogy ezúttal

A szerző két friss kötettel is dicsekedhet. Az egyik, amellyel kevésbé, tavalyi keltezésű: a *Néze a láthatatlant* vegyes, társadalmi-politikai és kulturális-művészeti témákat taglaló, minden bizonnyal megrendelésre készült, így rendszeresen közölt publicisztikák gyűjteménye, a másik, az ideje megjelenésű, a szerzésére csak a címben szellemeskedő *Határ. Ok nélkül* pedig zömmel irodalmi kritikák, esszék és tanulmányok válogatása.

Ahány nyelv, annyi madár – írja a publicisztikakötet egyik szösszenete élére, s nyilvánvaló, nem csak a seregélyekre, sárgarigókra, ölyvekre vagy szajkókra gondol, noha úgy tetszik, tudósa az ornitológia hangtanának. A cikkcím azonban emlékeztetbe idézi a (romániai) kisebbségi-nemzetiségi magyarság „nyelvháználattal” jogaiért szót emelő Sütő András hasonló madártani példázatát is: minden madár úgy énekel, ahogy csőre áll, nem utolsósorban a regényeihez-drámáihoz köthető, egykor sokat idézett, illetve vitatott kifejezést is: a sajátosság méltóságát.

A Határ. Ok nélkül talán legkülönlegesebb írása, a Csiki Lászlónak nem annyira az alkotóművésze, mint inkább az írói-emberi egyénisége előtt tisztelgő *A sajátosság természetessége és a méltóság sajátossága* is nyilván erre céloz, eléggé rejtetten ahhoz, hogy azt lehessen gondolni, értékszemléleti oka van a nyílt utalás, az egyenes utalás elmaradásának. Nincs pedig: Ablonczy László példás tárgyismerettel, természetes érzékenységgel megírt „szép és fontos” monográfiáját (*Nehéz álom – Sütő András 75 éve*) aligha méltathatná egyébként, berzenkedve ugyan a túlzó kritikálansága miatt, elismerve ugyanakkor, hogy a hetvenes-nyolcvanas években nem is volt egészen alaptalan a Sütő-alkotásokat kritizálókat „nemzetellenességgel” vádolni. Ennyiből is kitetszhet: azok közé tartozik, akik pirulás nélkül mérik egy-egy alkotás kor- és nagyszerűségét a megmunkálásukon, a „megalkotottságukon” túl a nemzeti-nemzetiségi küldetésükkel is. Az irodalom önelvűségével kapcsolatos véleményét nem a kánon kaptafájához igazítja tehát, hanem elfogulatlanul kitérít. Elvet minden szélsőséget, dogmatikus

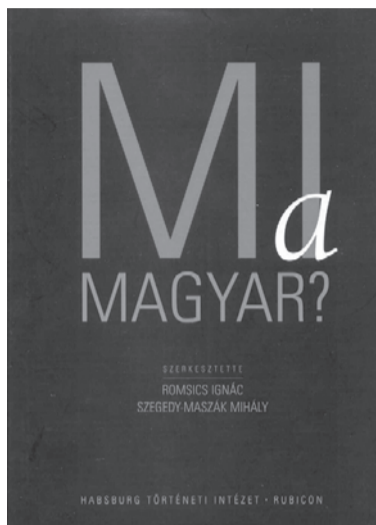
Mi a magyar?

nem csupán a magyarság sorsának kérdése vehető fel, hanem magának a nemzet paradigmájának (amelybe a magyar nemzet kérdésköre is tartozik) a jövőjéről kellene valamit mondani.

A kötet írásai kétségkívül színvonalasak, talán csak Fejtő Ferenc terjedelmes publicisztikája lóg ki belőle. Hangnemük, problémalátásuk különböző: vannak benne alapos, tanulságos szaktanulmányok (Bálint Csanád, Marosi Ernő, Somfai László tollából), írói-tudósi vallomások (Esterházy Péter, Grendel Lajos, Kányádi Sándor, Kornai János, Végel László), szaktudósok esszéi (Andrásfalvy Bertalan, Ormos Mária, Romsics Ignác, Szegedy-Maszák Mihály írásai), s Korniss Péter fotósorozata. Az egyes írások közt időnként ugyan föl lehet fedezni némi összefüggést, de a kötet címében feltett kérdés megválaszolásának esélye inkább csak véletlenszerűen villan fel. A szerzők túlnyomó többsége nem vet számot azzal, hogy korszakhatáron élünk, s ezért elképzeléseit egyoldalúan a múltból, és nem a jelen, a szakadás korának szükségleteit, feladatait szem előtt tartva fogalmazza meg. Ezért csak abban fedezhető fel valamiféle közös megegyezés, hogy a magyarság sohasem volt homogén, elfogadta magát sokszínűnek, ezért nyitott maradt, és magától értetődő természetességgel fogadott be más nyelvű, kultúrájú csoportokat. Így gazdagodva is meg tudta őrizni nyelvét, kulturális identitását, képes volt arra, hogy érteljes hatásokat is magába építsen. Ez az összetettség ma is jellemzi, ezért a magyarság definiálása nem egyszerű feladat.

Ezzel tehát sokra nem megyünk – annak ellenére, hogy az írások szükségszerűen igen sok fontosat elmondanak a magyar múltról és jelenről, bár ezek az információk nem feltétlenül újak, bizonyára nem árt őket elismételni. Kiemelhető Romsics Ignác nemzeti történelmi periodizációja, imponáló Somfai László tömör és mégis átfogó igényű tanulmánya Bartók zenéjének kozmikus nyitottsága, más népek zenéjének hatásai mellett is megőrzött magyarságáról. Távrolról erre rimel Grendel Lajos mélyen átélt és végiggondolt írása, melyben a magyar identitás mindennapi vállalásának és az egyetemes szellemi nyitottságnak természetességéről szól, ami abból a pusztá tényből is levezethető, hogy „magyarnak lenni nem világnézet, nem vallás, hanem állapot”. (Ehhez legfeljebb annyit tehetnénk hozzá, hogy ennek az állapotnak vállalása is.)

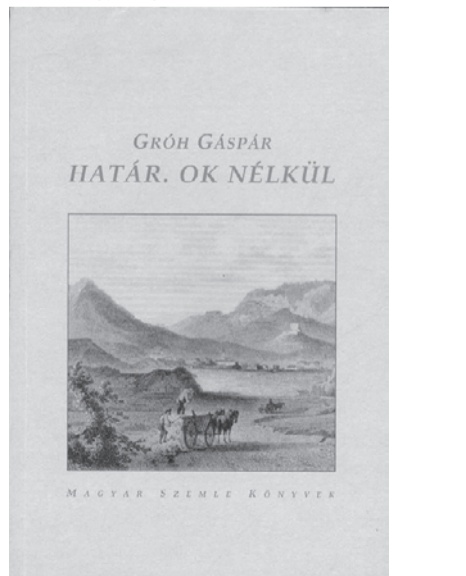
A kötet legfontosabb írása Szegedy-Maszák Mihály tanulmánya. „Nem tudom, mit is jelent majd magyarnak lenni, ha az ország egyre jobban beleilleszkedik az európai államközösségbe” – írja. Válasz-kísérletekre azonban van mód, hiszen az értelmiségi gondolkodás természete szerint igazából a végső, megválaszolhatatlan kérdésekre való válaszkeresés. Szegedy-Maszák a maga szakmai tapasztalatainak jegyében a mai vi-



Mi a magyar? (szerkesztette: Romsics Ignác és Szegedy-Maszák Mihály), Habsburg Történelmi Intézet – Rubicon Kiadó, Budapest, 2005 lát, de legalábbis Európa problematikájának keretei között próbálja definiálni a magyarság jelenét, perspektíváit. Ezt nem efemer politikai jelenségek indokolatlan túlértékelésével, hanem a magyar kultúra egészére és az egyetemes összefüggésekre figyelve teszi. Ezért érzékeli a kis nemzetek – így a magyar – esélyeinek paradoxonját, s azt is: egyáltalán nem biztos, hogy lesz lehetőség(ü)n(k) a választásra. Ha Európa erőteljesen egységesül, az természetesen erodálja a magyar és a magyarhoz hasonló méretű nemzeti kultúrákat, de Európa versenyképességét növeli. Ha ez az egységesülési folyamat nem elég dinamikus, akkor egész Európa versenyképessége csökken, és ezzel a kisebb közösségek kultúrája még kiszolgáltatottabb lesz Észak-Amerikának. Szegedy-Maszák úgy véli: a kettő közül az első variáció a kisebb rossz.

A sajátosság természetessége

elvet. Ezért idézheti, saját irodalom-felfogása, művészet(eszme)jének jellemzésül is Németh László egykori vallomását Hornyik Miklós interjúkötetéből: „a magyar író, népe elárultságát és gyámolatlanságát látva, nem szorosan irodalmi feladatokat is vállalt... Ezt ma sokan, Újvidéken is, hibának tekintik; ahogy egyikük mondta: magyarságuk volt a botlasztó kő íróink útjában”. Az ő szemében viszont az a hiba, sőt, bűn, amit a szocializmus (művészet)politikája követett el, nevezetesen, hogy elpusztította, kiirtotta a „nemzet iránt elkötelezett európai gondolkodást”. Szembehelyezkedett a kis nemzetek irodalmának elvi törvényével, amely a „két irányú, teljes nyitottság” parancsa volna, „a civilizált Nyugat és saját népük mély rétegei iránt”. Ehelyett azt sulykolta – miként erről a Cs. Szabó László hazatalálásán töprengő *A száműzött levelei* szól – „hogy megszűnt a „kis népek hivatása”, nem



Gróh Gáspár: *Határ. Ok nélkül*, Magyar Szemle Könyvek, Budapest 2006

csoda hát, ha mára már a hivatásra is anakronizmus hivatkozni.

Gróh Gáspár, persze, magától értetődően választ olyan szerzőket, akik mind a régebbi időkben, mind az újabbakban – ahogy ezt a Kányádi Sándorról írottak hatásosan kiemelik – az „*anakronisztikus korszerűség*” hívei, mondhatni elkötelezettjei. A romániai magyar irodalom indulásáról vagy a kisebbségi ideológiákról felfogott transzszilvanizmus eszméiről és gyakorlatáról is így szól. Így Kós Károly és Áprily Lajos, Reményik Sándor és Kuncz Aladár, Dsida Jenő és Tamási Áron műveiről, művészetéről, felülnézetből szemlélve inkább őket, mint sem az apró részletekhez közel hajolva. Gondolatmenetét meghatározza a nemzeti-nemzetiségi sorskérdésekkel való szembenézés igénye akkor is, amikor a cseh-szlovákiai magyar írók jelesebbjei közül Duba Gyula regényeit, Gál Sándor novelláit, aztán, újra és újra nekirugaskodva, Grendel Lajos kötetét veszi górcső alá, vagy éppen az érzékeny és csapongó szellemű Tözsér Árpádot látatja a népi-urbánus ellentét csapdahelyzetéből kikapaszkodott alkotó helyzetében. Érdekes és tanulságos annak latolgatása, hogy a Magyarországra áttelepedett két kitűnő költő, Tóth László és Varga Imre személytelen, azaz objektív, erős atmoszférájú lírája vajon miért nem lett esélyes az itteni „költői versengésben”. Ugyancsak az ő költészetük, illetve emberi-alkotói helyzetük fogalmaztatja meg a másutt, másokkal kapcsolatban is felmerülő gondolatot, mely szerint nemzetiséginek lenni pusztá véletlen, kisebbséginek azonban vállalás is, például a többséggel, többségekkel szemben, „felfokozott érzelmi és tudati állapot”. Ezért is fogadhatja megértéssel, Barak László válogatott verseinek kiábrándult hangulatát érzékelve, ha valaki ebben a mai, „lélektelen-szellem-morálban proletarizálódott” világban igyekszik alkalmazkodni a „kánon elvárásaihoz”. Kevés efféle ítélő szava van ugyan, a legkeményebb szavakkal mégis bizonyosan Huszár Sán-

Egy biztos: a világ radikális átalakulásával alapvetően új helyzetbe kerülünk, amit tovább nehezít, hogy még azt sem tudhatjuk pontosan, mihez kell alkalmazkodnunk. Szegedy-Maszák az e feladat háttérében érzékelhető újabb történelmi megszakításra hívja fel a figyelmet. Ez a szakadás száz év során már a harmadik lesz (Trianon és 1945 után). A folyamatosság helyreállítására aligha van esély. Ezért a feladat: a nemzeti identitás újrafogalmazása.

A kötet akaratlanul jelzi: ezen a téren nagyon rosszul állunk. Arról sem tudunk igazán sokat, hogy mi ma a magyar, de arról alig van elképzelésünk, hogy milyen legyen. Ez a könyv elsősorban hiányaival jelöl ki feladatokat: általa is kapunk valami képet arról, milyen a *magyar helyzet*. Ennek értelmezésében egyébként még mindig Bibó István segíthet a legtöbbet, hiszen arról, hogy mi a magyar, az elmúlt bő fél évszázadban ő készítette a legátfogóbb elemzéseket. A magyar történelemről alkotott képek egyik legfontosabb tétele a társadalmi struktúra torlódására vonatkozik.

Nos, ami néhányszor felvetődik a kötet szövegében, de amiről igazán határozottan csak Szegedy-Maszák szól, éppen a mai feladatok torlódottsága. Az, hogy a mai magyar gondolkodásnak nemcsak a 20. század örökségeként itt maradt megoldatlan kérdésekkel (állam és nemzet határainak különbözősége, a társadalmi szerkezet töredezettsége, a szegénység és katasztrófális demográfiai helyzet, az európai kulturális közösségtől való folyamatos távolodásból fakadó zavar, a nemzeti identitás és az ahhoz való viszony kérdése stb.), kellene szembenézni, hanem azzal is, hogy maga a világ van átalakulóban. Ez az átalakulás pedig olyan adaptációs problémákat hív elő, amelyek megoldása akkor is rendkívüli feladat, ha amúgy egy minden szempontból rendezett, kiegyensúlyozott, biztos identitású közösségnek kell megoldania.

Lehet, hogy túlságosan nagy elvárás, ha e feladat megoldásának perspektívájából nézzük ezt a könyvet, amikor úgy véljük: mint egész, rész-értékei ellenére is kudarc. Csak akkor nem az, ha kordokumentumnak tekintjük: éppen ezzel a sikerületlenséggel jelzi, hogy milyen súlyos időket élünk, és éppen legfontosabb stratégiai kérdéseit illetően milyen zavarodott, iránytalanul a magyar szellemi élet. **GRÓH GÁSPÁR**



dort illeti, „megtévesztett irodalmár”-nak nevezve s ironizálva azon, vajh kényszeríthet-e akár a legdurvább diktatúra is valakit arra, hogy főszerkesztő legyen. A többiek sem feszenghetnek ugyan, hogy érdemtelenül, a rosszra, a gyengébbre érzéketlenül magasztalná őket, hisz, akár a Lászlóffy-testvérekről, Aladáról és Csabáról értekeznek, akár a „kortalan aktualitású” Gion Nándorról, felrója nekik is, mintként Dubának, Grendelnek is felróta, amit egysíkúnak, felszínesebbnek talált. A kudarcot csakúgy néven nevezi, mintha „nagyszerű” valami – s ez utóbbi esetben sem muszáj egyetérteni vele, például amikor Gion *Ez a nap a miénk* dicsértetik. Am akkor sem föltétlenül, amikor – a kötet nemcsak terjedelmét tekintve kiemelkedő két tanulmányában – Szilágyi István klasszikus regényeit (*Kő hull apadó kúba, Hollóidő*) méltatja. Az igen finom, érzékeny meglátások, a páratlan filológiai bravúrok, termékeny összevetések, az összességében nagyon alapos elemzés mellett ugyanis aligha nyom bármennyit is a latban, ha e regények világához – mintha a kánontól vezetettve – a személyiség kátfaj elnyomásának, a szabadság orwelli hiányának vagy a magára maradt ember beckett-i abszurditásának képét, illetve hangulatát társítja. Itt, ebben az esetben is érvényes lehet a Csiki Lászlótól kölcsönzött gondolat a sajátosság természetességéről. S arról, amire a kötet egésze bizonyos, hogy Gróh Gáspár szemlélete olyan irodalmat – ha úgy tetszik, ironizál: paradigmát – mutat, amelyben az eltérő ízlések, különböző alkotó magatartások nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. És az „egyetemes rokonság” csak az élesen különböző karakterek mögött mutatkozik, mutatkozhat meg. **MÁRKUS BÉLA**



A fősvény – és a rongybábu

Csiszár Imre Molière-vígjátékot rendezett a kassai Thália Színházban

Ha fősvény, akkor Harpagon. A kassai Thália Színházban is elsősorban rá figyel, őt szánja, sajnálja, és leginkább tán' viszolyog tőle a közönség, de a többi szereplő is bőven túlszár a szokásos vígjátéki figurákon. Ezen a színpadon – és színpadon kívül – mértéket veszve burjánzik a hamisság, az álnokság, a hazugság, az aljasság, a piszok. Hiába váránk, hogy majd jön a feloldozás, és győz a tiszta szerelem. A mesés megoldást hozó atya olyan émélyítő rózsaszínben képviseli a másságot (azt!), hogy zavarunkban azt se tudjuk: sírjunk-e vagy nevesünk?!

Csiszár Imre, A fősvény című Molière-vígjáték rendezője lényegében ragaszkodott az Illyés Gyula által lefordított szöveghez, ennek ellenére aligha képzelhette a szerző vagy a fordító ilyennek ezt a világot. A dráma „papírsírjából történő feltámasztása” során a rendező szabadjára engedte fantáziáját, és olyan figurákkal népesítette be a színpadot, akikről, ha nem a drámaíró szavait mondanák, aligha gondolnánk – első ránézésre –, hogy Molière-hősök.

A címszereplő apa leginkább egy teljesen lepusztult hajléktalanra emlékeztet, aki ráadásul valami vándorcirkusz mellett kukázhatott. Gyermekait nyugodtan letagadhatná: egészen más „kultúrkörből” ismertek az ilyen zöldtarajjas, punkfrizurás fiúk, vagy fides-fodros minibe öltözött cicák. Az apa és fia által egyaránt óhajtott Marianna megint más stílus képvisel: mintha valamelyik operettből vagy formációs táncversenyről érkezett volna ide. A bevezetőben már emlegetett, eltűntnek hitt atya is olyan elegáns, hogy akár bonviván is lehetne, de az ilyen nőnek sminkelt, legyezős, fülbevalós, csipkés uraknak nincs megfelelő szerepkör az operettekben. Ebben a sokszínűségben az alkalmazottak megjelenésében fedezhető fel némi hasonlóság. Valamennyien szakadtak, mocskosak, de az ő esetükben hiába keresnénk mai megfelelőseket:

ezek a ruhák a vásári komédiások cselédjelmezei.

A díszletek sem segítenek a kor- és helymeghatározásban. A néhány bútordarab jelzésértéke is minimális, a szekrény csak arra kell, hogy mögé lehessen bújni, az ajtó, hogy legyen min bejönni és kimenni. Bár ezek is majdnem fölöslegessé teszik a nézőtér fölötti szintén szabad járását, és ha ágy nélkül is ágyba bújnak a fiatalok, akkor akár a koszlott cihájú dunna nélkül is hentesreghetnének. De lám, gramofon van a színpadon! Ez csak azért kell, hogy a szerelem megvallásakor felcsendülhessen a '70-es évek szívdöglesztő slágere, a „Zsötém” – gramofonból! A többi zene viszont már csak úgy jön – ahogy kell: poénra. Van itt minden: induló, magyar nóta, olasz dal, sanzon. Az imádott Mariannának a Ma-

rina, Marina... szól, a lassan megőrülő atyának pedig bejuttatják az „En apukám egy olyan híres bohóc...” dallamát.

Ha mindenáron stílusegységet keresnénk díszletben (*tervező: Haščák József*), jelmezből (*tervező: Szőke Anita*) és a zenében, akkor ennek a világnak a kaotikusságát, groteskségét kellene megfogalmaznunk. Mondhatnánk: a mi világunk, bár szó sincs direkt aktualizálásról. (Igaz, a házasságszerző Fruzsina mond valamit arról, hogy ő bizony a koalíciót és a nemzeti oldalt is össze tudná békíteni, de a magyarországi választási acsarkodásra utaló poén a szlovákiai Kassán nem igazán jön be.)

Ez az előadás nem engedi az önfeledt nevetést. Ha Harpagonra nézünk, hol zavartan kuncogunk, hol elnézően mosolygunk. Nem lehet könnyedén



A kassai Thália Színház nézőtere megtelt. Dankó Pista ma is népszerű, sokan kedvelik a nótákat, a meséket meg pláne. Mondhatnánk erre a zsúfoltságra, rendjén van ez így, ha úgy lenne rendjén, hogy egy kultúrházi helyiségben, az ipari iskola földszinti színháztermében tartja nagyszínházi előadásait a kassai magyar társulat.

De most ne siránkozzunk! Ez a szórakozás ideje! Értékeljük inkább, hogy az első sor közepén kaptunk helyet. Pontosabban az első sor előtti pótstéksorban, ahonnan leginkább csak a szereplők cipője látható. Lám, Mucsi Jóska félretaposott, foszladozó lakkcipője pontosan mutatja, milyen messze is van itt egymástól vágy és valóság. *Dudás Péter* – mert ő játssza a népszínművekből és egyéb nyári haknikból ismert kedélyeskedő cigányprímást, mellesleg ő tartja össze az előadást – minden poénja bejön, muszáj nevetnünk a leginkább önmagát kigúnyoló, sokat próbált, sok megaláztatást túlélt muzsikussá

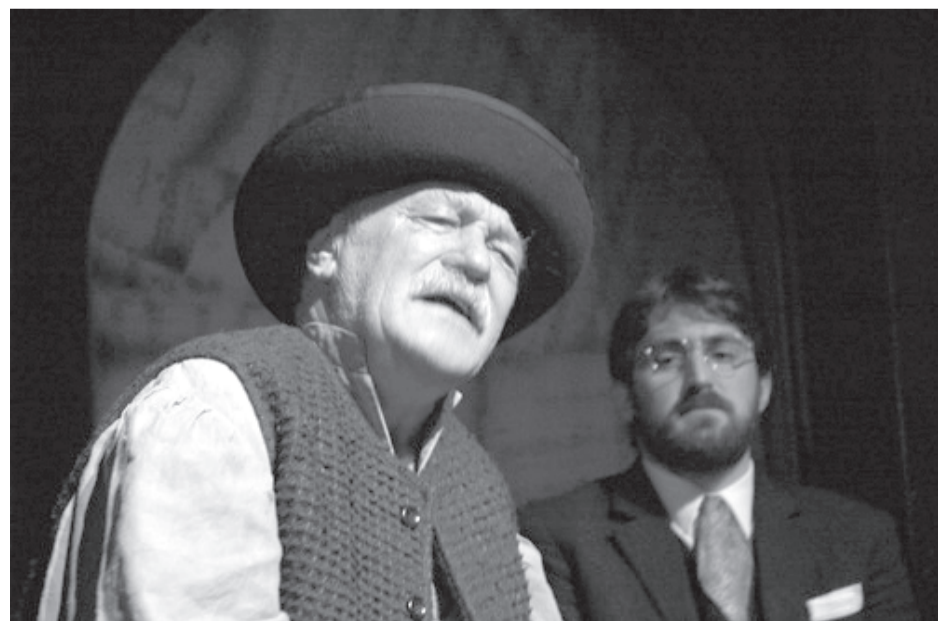
morán. Bár ismert típusról van szó, mégis ő az, aki legkegyetlenebbül szembesít a kérdéssel: van-e esélye az embernek szegényen, ráadásul cigányként, hogy megéljen a tehetségéből?!

Ugyanezt a gondolatot viszi tovább Joó Ferenc festőművész. Ő ugyan a többséghez tartozik, neve is van, jó neve, de pénz nélkül, kapcsolatok híján neki sem adatik meg a művészi kiteljesedés. A festőt alakító *Bocsárszky Attila* meg is küzd rendesen a dilemmával: odaadhatja-e egyetlen és szeretett lányát a pénzért, és a nagy mű lehetőségéért. De nem ez a legnagyobb baja, hanem a kora. Bár már *ifj. Bocsárszky Attila* is játszik – mint pincér – a darabban, most valahogy nem sikerül atyává „öregednie” a színésznek.

Erőltethetnénk tovább a válaszkérését a művészsors, a kisebbségi lét, a kitaszítottság

Dankó Pista meséje

nagy kérdéseire, még választ is találhatnánk a darabban – mesés választ. Mert itt van például az önértetes Dankó Pista, aki nem hajlandó a kávéházban, mások kénye-kedve szerint muzsikálni. Ő már csak az önálló, független és szabad művészetnek élne. (Szegény!) A sors fintora, hogy ebben az előadásban a színésznek muszáj énekelnie. Mert ismerjük el, eme szerény daljáték leginkább csak ürügy arra, hogy felcsendüljenek a népszerű nóták: Eltörtött a hegedűm..., Egy cica, két cica... Most van a nap lemenőbe... – és a többi. És íme, az előadás legnagyobb rejtélye: ha már vendéget hívtak erre a szerepre, miért az oly' gyenge hangú, folyamatosan bakizó *Straub Péter* lett a kiválasztott. (Az eredeti szereposztás szerint Maneses István volt Dankó Pista.)



kacagni azon, ha az egyébként dúsgazdag ember szavaival szegénynek próbálja hazudni magát – nehogy gyanút fogjon a környezete –, mert a személyiség torzulása a külsején, a megjelenésén is látszik. A szakadt, foltos ruha, a madzaggal felkötött gatyá még alkalmas lenne holmi származás hazugság takargatására, de súlyosabb belső zavart mutatnak a mocskos kezek, a bűdös zoknis vagy a taknyos zsebkendő jelenetek. Már nem játék ez, nem a környezetnek szóló alakoskodás, hanem súlyos, visszafordíthatatlannak tűnő kóros elváltozás. Persze ettől még vígjáték marad a vígjáték. *Bocsárszky Attila* dicséretére legyen mondva, hogy ügyesen kihasználja a helyzetkomikum adta lehetőségeket. De mindig képes a mértéktartásra is. A szerephez képest fiatal színész el tudja hitetni: ilyen származású figurává válhat, akít megzavar a pénz.

A két Harpagon-gyerek, Cleante (*Jászberényi Gábor*) és Eliz (*Nagy Kornélia*) megjelenése ugyan szokatlannak tűnik, nagyon maiak ezek a fiatalok, viszont nemcsak Molière, hanem az ő érdemük is, hogy a XVII. századi szerző mondatait úgy mondják, mintha itt és most jutott volna eszükbe. Sajátjukként élik a szerepet. Hogy ez a könnyed természetesség komoly teljesítmény, akkor értékeljük igazán, amikor színre lép Valér (*Flórián Róbert Szabolcs*), és mint valami kötelező iskolai memoritert, felmondja a szöveget. Legyinthetnénk, kis szerep! Persze Harpagonéhoz képest bárkié az lehetne, de itt – ahogy ez már közhelyhez illően igaz – mindenki lehetőséget kap, hogy megmutassa: nincs kis szerep.

Az előadás egyik kiemelkedő jelenete például, amikor találkoznak és megvívják egymással szellemi párviadalkat Harpagon és a házasságszerző Fruzsina (*Cs. Tóth Erzsébet*), de külön figyelmet érdemel az is, amikor a színész nő a rögtönzött lakomán magáévá teszi a banánt. Anzelm úr (*Dudás Péter*) bevonulása szintén paradés magánszám, bármelyik transzvesztita-műsorban főszerep lehetne. Sőt, még a színlapon utolsóként szereplő csendbízott (*Pólos Árpád*) számára is megadatik, hogy „Pólosként” mutatkozzon be.

Csiszár Imre és a kassai társulat abban a stílusban teremtette újra az évszázados vígjátékot, amelyben talán – mint színházi ember – Molière ma játszott, játszotta volna.

Folytatása a 25. oldalon

Egyébként még ez a nyilvánvaló és igen sajnálatos hiányosság sem zavarja különösebben a közönséget. Ha már szórakozni jött, akkor szórakozik is! A cigányok húzzák a nótát, becsülettel teszi a dolgát *Balogh Gyula* és zenekara. Itt van Blaha Lujza, nyíltszíni tapsot kap *Cs. Tóth Erzsébet*. Hasonlóan fogadják a szintén méltán népszerű *Várady Béla* színrelépését, és valóban szívhez szóló az öreg halászmester nótája. Szépen énekel a Joó Ilnokát alakító *Germán Livia*, az első előtti sorból az is jól látszik: bánatában valódi könnyekkel sír. Mondhatnánk, tragikus sors ez, mert megfelelő társ híján tényleg nagyon egyedül van ezen a színpadon.

Nehéz lenne megmondani, hogy az eredeti, *Dékány András* és *Baróti Géza* által jegyzett darab gyengesége, vagy a rendező, *Moravetz Levente* engedékenysége miatt jelennek meg a színpadon a sablon után vágott figurák.

Folytatása a 25. oldalon



Folytatás a 24. oldalról

S hogy végül az elejéről se feledkezzünk meg: az előadás ismeretében válik világossá, hogy már az első jelenetben Harpagon

rongybábuval előadott némajátékával elmond mindent. Kegyetlen vélemény ez nemcsak a fősvénységről, hanem erről az egész elvadult világról.



Folytatás a 24. oldalról

A polgármestert alakító Pólos Árpád vagy a fiát játszó Petrik Szilárd pontosan hozza, amit az üres fejú helyi hatalmasságokról tart a végtelenségig leegyszerűsített közvélekedés. A Tömörkény István író, újságíró, könyvtárigazgató – ha tetszik, értelmiségi – szerepében színre lépő Flórián Róbert Szabolcs némileg ámyalhatná ezt a figurát, de nem tud élni a lehetőséggel. Viszont kedvükre komédiáznak a maguk kis szerelmi háromszögében a fiatalok: Nagy Kornélia, Zetyák György és Illés Oszkár.

Bényi Miklós stilizált díszletei, kinagyított kottái között Molnár Gabriella korabeli jelmezeiben jelennek meg a színészek. Az előadás egyik legnagyobb poénja, amikor az állandóan a bandát kereső primás az előadás végén megtalálja az oldal-erkélyen muzsikáló zenészeket. Lám, a színpad szükösége miatt is születhetnek szellemes megoldások. Az persze már egy másik kérdés, hogy a vendégjátékok alkalmával hová te-szik a zenészeket azokban a kultúrházakban, ahol nincs erkély.

Ezzel a darabbal különösen sokat tájolt a színház. Bejárták már vele a felvidéki településeket Nagykapostól Tarnalján át Rozsnyóig és tovább. Komáromban a 2005/2006-os évadban bérletes előadás volt, Kassán szintén műsoron tartják, és rendszeresen játsszák Magyarországon is. Különösen népszerű város- és falunapokon, szabadtéren, nyári játékokon.

A színház által kiadott rövid ajánlás szerint megkésett főhajtásnak szánták ezt a bemutatót Dankó Pista halálának századik évfordulójára – jellem: a százkettediken... Korábbi nyilatkozatokban szó esett még a „helyi kötődésről”, mi-szerint Kassán is muzsikált a népszerű nótaszerző, ráadásul a közeli, Gömör megyei Radnót szülőtte Pósa Lajos, aki több Dankó-nóta szövegírója. De ezeknek a magyarázkodásoknak



Fotók: Kassai Thália Színház

semmi jelentősége, kicsit erőltetett és fölösleges is ez az utólagos ideológiateremtés.

A magyar nóta népszerű. Dankó Pista legendás élettörténete közismert. Viszonylag kevés szereplővel eljátszható a darab. Szinte biztos a siker. A közönség a színészekkel dúdolja a nótákat, és lelkesen tapsol, amikor győz a tiszta érzélem. Hja, kérem: itt esélye sincs a hamisságnak, bennünket nem lehet megvenni, és mi sem akarunk másokat megvesztegetni, nekünk nincsenek előítéleteink, mi nem kérünk jogtalan előnyöket, mi ragszkodunk az elveinkhez... Mi szeretjük a meséket, különösen azt, ha rólunk – és csak szépeket – mesélnek!

FILIP GABRIELLA



Színház, hasonmás, esszé

Georges Banu *Színházunk*, a *Cseresznyés-kertjéről* és Mihai Măniuțiu *Aktus és utánczás* című könyvéről is elmondható, hogy nem több és nem kevesebb, mint kötetnyi hosszúságú, nagylélegzetű esszé a színházról, sőt – esszészínház. Banu, aki nemzetközi híru színháztörténész és -kritikus, a *Cseresznyés-kert*et helyezi a XX. század színházának homlokzatára, Csehov szövegén és a különböző rendezéseken keresztül a múlt század fontosabb színházi irányvonalaira is rávilágítva. Măniuțiu a színészlőr ír, de érezni, hogy e könyv több, mint egyszerű színészmesterségi traktátus, hiszen a háttérben jól kiolvashatóan jelen van a rendezőként, de prózaíróként és elméleti szakemberként is ismert és elismert szerző néhány olyan gondolata, mely a különböző művészeti megnyilvánulások szintjén egyaránt jelen van.

A fentiekben nem véletlenül illetem a nagylélegzetű esszé jelzővel e két könyvet, hiszen, aki belelapoz e két kötetbe, ugyanazt a levegőt szívja be, az erős színházszagot, amit csak az előadások előtt, adás előtt lehet megkapni, megérezni, valahol a próbák egy adott pillanatában.

Mint minden színházzal kapcsolatos tárgy, úgy e két könyv is szorosan kötődik a titokhoz, mely a játékkal, a maszkkal, a fel- és megidézéssel szoros kapcsolatban áll. Csak-hogy adott egy fontos különbség a két szerző színházhoz való viszonyulásában.

Banu a színházat, és benne a *Cseresznyés-kert*et olyan kulturális kód(rendszer)ként értelmezi, mely elsősorban az emlékezésnek, a felidézésnek a módszere. A színház tehát egy olyan rendszer, melynek segítségével a jelen és a múlt bizonyos történéseire, szellemi rezdüléseire, akcióira, eseményeire is reflektálhatunk. Különböző hipotézisekkel, lehetőségekkel játszhatunk el, mint olvasók, akik a szerzők kísérleteit kívánják továbbgondolni, értelmezni. Măniuțiu azonban nem gépezetként látja a színházat és benne a színészt, számára az emlékezés, sőt maga az emlék is a testen belül van, tehát folyamatosan megidéződik, aktus tehát, de olyan aktus, mely éppen a múltbeli és a jelenvaló közötti kapcsolat egyik válfajának, az utánczásnak (vagy más néven – a konvenciónak) köszönheti jelenvalóságát, az újra és újra felszínre törő belső energiákat.

A színház az egész világ, aki a színházról beszél, az egész világról, és annak összes szintjéről beszél, hiszen a színház, minden esetben az adott színházi jelet, jelenséget, előadást létrehozók világlátását tükrözi, akár csak az esszé, ami, ha igazán önmagát adja, jóval több, mint eszmefuttatás – az ön-álló és mégis összefüggő gondolatok színpadává válik, olyan színpaddá, melyen a kombinációk, a kapcsolások, a felfedtet és eltakart összefüggések játékaának köszönhetően, valami új, de mégis teljesen a régi-ben, a hagyományban gyökerező kulturális tény jön létre. Ilyen értelemben lehet színház az esszé is.

A két kötet több szálon is kapcsolódik egymáshoz. Túl azon, hogy mindkettő idén jelent meg a kolozsvári Koinónia kiadónál, az is összeköti őket, hogy mindkettő a színház hasznáról szól, a színház segítségével megtehető útról, a színházban, a színház általi létezésről, sőt Măniuțiu még a színház általi megváltásról, megtisztulásról is beszél, megállapítva, hogy a színész: „arra törekszik, hogy megtisztuljon és felszabaduljon a „létrejött” alól, a létrejövés érdekében”. Másszóval: megszabaduljon a színházról – a színházért. Măniuțiu könyve egyértelműen Artaud és Grotowski égővén keletkezett, abban a térben, ahol az aktus megpróbálta visszanyerni régi, vagyis szent jelentőségét. Igaz ugyan, hogy a szerző odafigyel más hangokra is, például Derridának a reprezentáció bezáródásáról írt szövegére, mégis a két

fenti név marad a meghatározó. Artaud és Grotowski nem csupán színházesztétikai elveivel van jelen, de a mondat szerkezet, a stílus, a beszédmód szintjén is kivehető a hatásuk. A színészetéről traktátust, esszét író, megfontolt szerző tolla alól minduntalan kiszabadulnak az avantgarde színházának és a modern szellemi örökségének egzaltált, helyenként prófétai mondatai, „kirohanásai”, harcias kiáltványok elejére illő megállapításai, mint például ez: „A színház a zendülések iskolája”; vagy ez a másik: „A színház álma, hogy megtanítsa az embert: maradjon meg sok-félének, ne mondjon le hasonmásairól, testítse meg, mindig és mindig szülje újra őket”. E két idézet az *Utópia és remény* című utolsó előtti fejezetből származik. Itt érdemes megállni egy fontos adatnál: a kötetnyi esszé 1989-ben jelent meg először, egy diktatúrában, ahol más rendezők is tollat ragadtak (például Tompa Gábor), amikor a könyv, a könyv megírása is színházi, heroikus gesztus volt. Ezért, amikor Măniuțiu sorait olvasom, úgy érzem: vannak pillanatok, amikor maga a könyv is színházzá, legalább bis a színház hasonmásává válik. A drámai szövegre támaszkodó, igen gyakran abból kiinduló színház, nagy háborúságok és veszélyek idején újból felveszi a kapcsolatot a könyvvel, e néha túlságosan is mélyen alvó hasonmással.

A veszélyérzet, és az ezzel szembeni reakció határozza meg Georges Banu könyvét, a *Színházunk*, a *Cseresznyés-kert*et is. Mi is ez a veszélyérzet? Banu úgy látja, úgy érzi, hogy a színház háttérbe szorult, elveszítette korábbi pozícióit, funkcióit, jelentőségét, akár csak a *Cseresznyés-kert*. Kijelentéseinek háttérben érezni egyfajta nosztalgiát, az elmúlás látványa okozta rezignációt, de a könyv egészét nézve nem ez a meghatározó. Banu ugyanis a csodák palotájába kalauzolja az olvasóközönséget, az emlékezés színházának tükrötermébe, ahol minden tükröben más és más jellemvonások bukkannak elő, villannak fel a tükrök elé helyezett tárgyon, ami nem más, mint a *Cseresznyés-kert*.

Míg Măniuțiu a színházi tér álmáról, és annak megvalósíthatóságáról beszél, addig Banu így ír (a *Cseresznyés-kert* kapcsán): „a tér többé nem oltalmaz már – szétmállóban van”. Ha a tér bomlik is, a tükrök még élnek. A néző tükröződik a színészen és viszont, a színdarab a rendezésben, a rendezés a kritikus szemében tükröződik vissza, a színház egésze az emlékezés egészében és minden egyes tükröződés újabb és újabb értelmezési lehetőségeket hív életre. Ha a rendezés esszé a darabról, akkor Banu az esszéről ír esszét. Ám túl esszéírói kvalitásain Banu elsősorban színháztörténész, aki szereti leellenőrizni, vajon igaz-e, amit mond? Nem ő adja meg a kulcsot a *Cseresznyés-kert*hez, hanem a megidézett rendezések összessége, melyek között Brook, Strehler, Efrosz és mások mellett Banu Harag György híres marosvásárhelyi rendezéséről is szót ejt. Miközben érzékenyen és mélyrehatóan világítja meg Csehov darabjának számos apró részletét, amely egy-egy rendezőnek köszönhetően egészen más megvilágításba került. Felhívja a figyelmet a gyermekhalál drámai funkciójára épp úgy, mint arra a lehetőségre: a darabban azért nincs orvos, mert a világ menthetetlen. Banu határháton tekint a *Cseresznyés-kert*re, a XX. század Hamletjének, és rávilágít arra a tényre is, hogy Csehov többször is utal, rájátszik a Hamletre. A két szöveg közötti kapcsolat különösen fontos a *Színházunk*, a *Cseresznyés-kert*ben, hiszen, Banu szerint a huszadik század elején is kiközölkent az idő, és a fizikailag is létező igazi *Cseresznyés-kert*/Színház „benső” *Cseresznyés-kert*t vált, pont ugyanúgy, ahogyan Măniuțiu-nál is elsősorban a színész belső útját jelöli a homályba burkolt folyosón megtett út.

KARÁCSONYI ZSOLT

A kisvárdai fesztivál (szakmai) közönsége két, jól elkülöníthető részből áll. A lelkes csapat egyik fele a már jó ideje, évről évre ide zárandóklókból tevődik össze. A másik rész először jár a Nyíregyháza-túli vidéken. Őket talán a kíváncsiság hajtja, talán csábító részleteket hallottak a programról, vagy egyáltalán: a kevés magyarországi bemutatók miatt nem ismerik elég jól a határon túli magyar alkotóműhelyeket. A két réteg békésen megfér egymás mellett, és egy-két nap után a hajnalba nyúló sorsátrás beszélgetések során meglepő egységbe kovacsolódnak. Ilyenkor aztán bőven nyílik alkalom a pécsi seregszemlével való összehasonlító elemzésre, melyből rendre – s ne higgyük, hogy pusztán az udvariasság mondatja ezt a beszélgetésben résztvevőkkel – Kisvárdára kerül ki győztesen.

Hogy miért? Lehetetlen nem észrevenni, hogy a szabolcsi kisváros életében milyen rangos esemény a fesztivál. Tíz napra ünneplőbe öltözik a város, zöldségestől pincérig, újságostól taxifőrig mindenki a tenyerén hordozza az itt „vendégszereplő” színházi népeket. A közel két évtizedes múltira visszatekintő esemény ez idő tájt a város életének egyik, ha nem a legjelentősebb színfoltja. Amikor a fesztiválról beszélünk, semmiképpen sem szabad tehát szó nélkül elmenni a helyiek rokonszerve, segítőkészsége és fővárosi-nagyvárosi szemmel nézve mindenképpen meglepő, sőt időnként zavarba ejtő erőfeszítései mellett, melyek mind egyetlen célt szolgálnak. Azt tudniillik, hogy aki idejön, jól érezze magát. És hogy visszatérjen jövőre is.

Anélkül, hogy külön hangsúlyoznánk, még egy dologhoz szintén nem fér kétség: a még oly megtisztelő odafigyelés fabatkát sem érne, ha nem párosulna színvonalas programmal. Ilyen szempontból az idei kisvárdai fesztivál – a tavalyival összevetve – kibebbajta csalódást okozott. Különböző okokból, de egyaránt lemondta a szereplést két jelentős társulat: sem a komáromiak, sem a kolozsváriak nem voltak jelen (utóbbiak közül más együttesek munkáiban való részvételük okán szerencsére itt volt például Tompa Gábor vagy Bogdán Zsolt). A fesztivált megelőző hónapokban a rendezvény egész létjogosultságát megkérdőjelező vita alakult ki egy romániai magyar hetilapban (és folytatódott egy pódiumbeszélgetés keretében a fesztiválon is), ennek egyik „eredménye” lett a csíkszeredaiak versenyprogramon kívüli indulása (ez azért különösen fájdalmas, mert az általuk hozott, Keresztes Attila rendezte, a szokottnál jóval groteszkebbre és mégis visszafogottabbra hangolt *Szerelem* című előadás bizonyosan a díjra esélyesek között szerepelt volna). Csalódottságom annak is szólt, hogy az idén Kisvárdán látott közel harminc előadás között nem találtam olyan, nagyszerű és megrendítő élményt, mint amilyet a tavalyi, Mănuțiu-féle kolozsvári Woyzeck, vagy Bocsaárdi László sepsiszentgyörgyi Othellója jelentett. Ha a hasonló, megvilágosító erejű találkozásokkal idén adós is maradt a fesztivál, fenséges színházi pillanatokból, kiugró színészi teljesítményekből nem volt hiány.

Brecht és Csehov nyomán

Barabás Olga meg Vidnyánszky Attila színházát szótáramban atmoszférikus teátrumként határozom meg. Ritkán látni olyan munkákat, amelyekben a vizualitás és a verbális elemek ilyen fantasztikus egyensúlyban állnának. Pontosítok: nem a szó szoros értelmében vett egyensúly ez, a két (egyébként sem igen elkülöníthető, ám gyakran mégis elkülönülő) réteg inkább szét-szalazhatatlan elegyet alkot színpadi vízióikban.

Vidnyánszky-nál a szervezett káosz időről időre kristálytisztá csúcspontokra fut ki. Ilyenkor ha pillanatokra is, de megnyugtató módon tisztul ki a számtalan kéz végtelen számú, egymást felülíró ecsetvonásával megfestett tabló. A pár éve a zsámbéki erdőben a beregszászi társulat által bemutatott *Három nővér* új verzióját most a Művészetek Háza léghűtés nélküli színpadán kuporogva és izzadva tekinthette meg a közönség. A két és fél óras, szünet nélküli megtartott előadásnak legalább annyi köze van Csehovhoz, mint a rendező Vidnyánszkyhoz és a társulat tagjaihoz. A beregszásziak előadásait nézve folyton rácsodálkozok a néző az együttgondolkodás és -dolgozás kivételesen magas színvonalára. A színpadot borító kacsatok (rég, ócska könyvek, alácsüngő kötélpályák, egy hinta, farönkök, a kötelező számovár, terítők és így tovább – mind rendetlen rendben) egytől egyig jelentéssé válnak a füledt este végére. A Prozorov-házon for-



gószerűként végigsöprő Natasa (Szűcs Nelli rendkívül szuggesztív alakítása) rendrakási mániáját Andrej igyekszik megfékezni, amikor végső elkeseredésében a könyveit, majd egy cserép várágot is odaszögel a színpadhoz. A házat elhagyó Versinyint (Tóth László) is hasonlóképp próbálja maradásra bírni Mása (Orosz Ibolya). Az elillanó boldogság megragadásának újabb ragyogó képe Irina ünneplése. A szereplők üvegtálcákkal megpakolt fehér abroszt emelnek a magasba, s körbetáncolják vele a színpadot. A vágyott fővárost a színpad fenékfalán kockacukrokból kirakott moszkvai városkép jeleníti meg: végül Andrej falja fel és öklendezi vissza a hol édes, hol keserű vágyálom darabkái.

Ha Vidnyánszky-nál a zürzavarból születik a csoda, Barabás Olgánál éppen fordítva: a *Válahol Szecsuanban* címen bemutatott Brecht-átírat áttetsző szépségű, ragyogó konstrukció. A kiszámítottág azonban korántsem oltja ki az érzelmeiket. A színlap által névtelenségben hagyott dramaturg kivételesen nagyívű munkát végzett. Alig másfél óra alatt játsszák le ezt a szinte felismerhetetlenségig ártírt, átszerkesztett, mégis mélyen ismerős Brechtet, melyből (eddig) fontos (nak tűnő) jelenetek, szereplők tűntek el nyomtalanul. És tegyük hozzá: a hiány érzése nélkül. A Szecsuanba látogató, jóember után kutató istenek is eltűntek: motívummá válik, ahogy a főszereplő reménykedve pásztázza az égboltot a transzcendens erők nyomait kutatva. A megmaradt, sokszor több karaktert megjelenítő hét szereplő egyforma erővel létezik a színpadon: B. Fülöp Erzsébet az alázatos Sen Te és a flegma Sui Ta szerepét a rögzült klisék messzemenőig történő mellőzésével formálja meg. Méltó partnere a többek között a pilóta ridog anyját és kéjenc szeretőjét is megjelenítő Tompa Klára. Lukácsy Ildikó drappszínű, világos selyemleplei és -függönyei, a néhány, jól megválasztott kellék mind hozzájárul az előadás erőteljes képi világának megerősítéséhez.

Legalább ilyen határozott elképzelésekkel rendelkezett Andreea Vulpe rendező, amikor szintén marosvásárhelyiekkel színre vitte Csehov *Cseresznyés kertjét*. Az első felvonásban helyszíneként szereplő gyerekszoba itt az egész, koherens színpadi világ metaforájává válik. Az egyékes látvány- és gondolatvilág kidolgozásában Iuliana Vilan díszlet-jelmeztervező volt Vulpe segítségére. A mesészerű létezés felerősítik az olyan, a valódi és fiktív világ között létező mediátoralakok, mint B. Fülöp Erzsébet nevelőnője,

Élmény határok nélkül

Határon Túli Magyar Színházak XVIII. Fesztiválja, Kisvárdá



vagy Véress Albert Firsz inasa. (A szintén a versenyprogramban szereplő harmadik Csehov-darab, a Radoslav Milenković rendezte *Sirály* messze elmaradt a másik kettő színvonalától. A minden ízében konvencionális, meglehetősen pasztellszínűre sikeredett színrevitel csupán jelentős szereposztási baklövéssekkel hívta fel magára a szakmai figyelmet.)

Kortárs magyarok

Ha nem is oly sokat, de ötven-száz évet kell most ugranunk Brecht és a Csehovok után, hogy a fesztivál másik, körvonalazódó tematikus blokkjához érjünk. A kortárs magyar szerzők művei idén jelentős számban képviseltették magukat Kisvárdán. Spiró György éppen tíz éve írott (az újabb 56-os évforduló kapcsán megint aktuális/abb) *Kvartett* jének előadásával a kassai társulat próbálkozott – kevés sikerrel. Az önmagában is megálló szöveget olcsó, a textusról idegenül leváló poénnokkal dúsították fel, s a színészi játék is jócskán hagyott maga után kíváncsivalót (nem beszélve arról az érthetetlen körülményről, hogy a panellakás konyhájában játszódó történetet nagyszínpadon prezentálták). Visky András író-dramaturg műve, a *Szökés* a marosvásárhelyi társulatnál keresté a helyét. Itt, a Spiróval ellentétben nem a játékokkal, hanem az alapanyagall akad problémá. A B. Fülöp Erzsébet és Bogdán Zsolt által hol szívszorítóan, hol kacagtatóan, de mindvégig magabiztos könnyedséggel megformált két börtönlakó/bohóc körül izzott ugyan a levegő, ám mégis hiányérzettel távoztunk a nézőtérrel. Hetvenöt

percben, fullasztó hőségben szabadságról, szökésről, szerelemről bölcselkedő allegóriát nézni – számomra – legalábbis megterhelő volt.

Egyértelműbb volt a fogadtatása Háy János két darabjának. A beregszásziak által a tavaly novemberi ősbemutató óta Budapesten rendszeresen játszott *A Pityu bácsi fia* című előadást Bérczes László állította színpadra. Sárkány Sándor gyümölcsös-ladák-ból mesterien összerakott (nak ható) minimáldíszlete, a Főris Csaba tervezte fények mind a kimagasló színészi játékot szolgálják. *AHárom nővérben* Trill Zsolt által hangsúlyossá tett Szoljonij alakja után a színész most a falu és Pest (!) között ingázó/ingadozó Pityut jeleníti meg. A falun *már*, Pesten *még* nem mozog otthonosan: bizonytalan mozdulatai egy letűnt korszak és egy jellegzetes embertípus keserű jegyeit viselik magukon. Az első pillantásra tán együgyűségében is idillinek tűnő, ám a darab végén mégis tragédiát okozó (?) vidéki létet megtestesítő házaspár Tóth László és Szűcs Nelli megformálásában válik emlékezetessé. Pesti látogatásuk, a burleszkbe forduló közös családi metrózás vagy Pityu panelodújának „bejárása” egyensúlyoz finoman a reális és a groteszk határán. A Várszínhádon előadott másik Háy-dráma, a szatmárnémetiek bemutatta *A Senák kapcsán* többen beszéltek arról, hogy a budapesti Nemzeti Színház pályázatára benyújtott dráma Lendvai Zoltán rendező és a társulat kezében végre ért tolmácsolókra talált. Ha ezt el is fogadjuk, megjegyzendő, hogy a színpad méreteiből adódóan sem nyílt mindig lehetőség bizonyos jellembeli árnyalatok megragadására. A tézesítés témája ma nemigen rízhát meg senkit, ám a címszerepet alakító Bessenyei Istvánnak sikerült egy, az adott koron felülemelkedő, sátni figurát a színre állítania. Rák Jani szerepében Nagy Orbán már kissé erőtlenebb volt, s a közönség viharos tetszést mutató reakciói is szerepet játszhattak abban, hogy az anyósi játszó Méhes Katival folytatott szócsatáinak mélyebb üzenete rendre elsikkadt.

Zenés játékként hirdeti magát a Szabadkai Népszínház Záróra című előadása. A Mezei Zoltán, Pálfi Ervin, Szőke Attila és Brestyánszki Boros Rozália által jegyzett, Mezei Zoltán rendezte darabot nézve akkor is világos, hogy hosszan érlelt, örömből, s nem bemutatókényszer miatt készült előadásról van szó, ha mindez nem hangzik el a másnapi szakmai beszélgetésen. A tökéletes atmoszférát teremtő díszlet (Kreszánkó Viktória), a színész-zenész kvartett által előadott számok mind segítik a néhány mondatban elmesélve nem éppen felcsigázó történetesekét. Legyen elég annyi, hogy megfelelő mennyiségben és minőségben kapunk itt másfél óra alatt szerelmet és csaltságot, maffiás kapcsolatokat és rejtélyes pisztolylovást. G. Erdélyi Hermina lecsúszott, mocskból is kiragyogó Isabelle-je az este egyik legizgalmasabb alakítása.

A tabló szándékosan nem teljes: említésre méltó lenne még Faragó Edit megszenvedett, érett alakítása az újvidéki Pogánytáncban; a nagy jövő előtt álló Elor Emina bármelyik színpadra lépése (négy szerepben is láthattuk idén); a székelyudvarhelyiek helyenként varázslatos atmoszférájú Anna Karenina-átírata, benne is a Karenint új fénytörésben megmutató Gáspár Tibor színpadi jelenléte; Kovács Frigyes reznált, bölcs Szorinja a Sirályban; a gergyó-szentmiklósi Barabás Árpád komikus vénáját és kortárs táncosi erényeit is megmutató két szerepe; a sepsiszentgyörgyi Váta Loránd és Pálffy Tibor két, *Godot-ra váró*, szokatlan árnyaltsággal kidolgozott hőse, s mellettük Péter Hilda megalázottságában megrendítő Lucky-ja; a szintén szentgyörgyi Mátray Lászlónak asszonya szerelmét próbára tevő Vaska Gellértje Tamási színdarabjában, vagy éppen Bicskei Zsuzsanna vallomásos, katartikus szólótáncstje. Miattuk volt érdemes idén is eljönni.

JÁSZAY TAMÁS

Díjazottak

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Életmű-díja: Ábrahám Irén (Újvidéki Színház), Csíky Ibolya (Nagyvárad Állami Színház Szigligeti Társulata).

Az Oktatási és Kulturális Minisztérium díja: A sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház részére a *Godot-ra várva* című előadásért.

Az Illyés Közalapítvány díja: a Szabadkai Népszínház Magyar Társulata részére a *Záróra* című előadásért.

Az Illyés Közalapítvány díja: a marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem Akadémia Műhelye részére a *Válahol Szecsuanban* című előadásért.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye díja: a marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata részére a *Cseresznyés kert* című előadás bemutatásáért.

Kisvárdá város díja: Andreea Vulpe rendező és Iuliana Vilan díszlet- és jelmeztervező részére a marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata által bemutatott *Cseresznyés kert* című előadás létrehozásában nyújtott példaértékű együttműködésükért.

A legígéretesebb fiatal színész számára alapított Teplánszky-díj: Véress Albert.

Kisvárdá város közönségdíja: az Újvidéki Színház részére a *Pogánytánc* című előadásért.

Dr. Oláh Albert, Kisvárdá város polgármesterének díja: Barabás Olga a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem Akadémiai Műhelye által bemutatott *Válahol Szecsuanban* című előadás szöveggönyvének megalakításáért.

Dr. Nagy Szilárd, Kisvárdá város alpolgármesterének díja: Trill Zsolt részére (Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház).

A Kisvárdai Várszínház és Művészetek Háza díja: B. Fülöp Erzsébet (Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem Akadémiai Műhelye), Tompa Klára (Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata), Faragó Edit (Újvidéki Színház), Elor Emina (Újvidéki Színház) Bakos Árpád (Szabadkai Népszínház Magyar Társulata), Nagy Orbán (Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulata), Szalma Hajnalka (Székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház).

A Kisvárdai Lapok szerkesztőségének díja: B. Fülöp Erzsébet (Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata).



Egy hatás alatt álló néző

5. Transilvania Nemzetközi Filmfesztivál (TIFF), június 2–11., Kolozsvár

Megtartotta az eklektikához vonzó jó szókását Mihai Chirilov filmkritikus, a Transilvania Nemzetközi Filmfesztivál korábbi művészeti igazgatója, tavaly nyártól igazgatója. A 2001 tavasza óta minden év tavaszán Kolozsváron megszervezett fesztivál kulcsemberé kurátorként a legkülönfélébb filmes műfajokhoz vonzódik, és saját bevallása szerint szabadúszóként a világ másik felére is hajlandó elmenni egy izgalmasnak tűnő fesztivál kedvéért, és onnan Kolozsvárra szállítani a javát. A június 2–11. között lezajlott ötödik fesztivál a filmes felhozatal tekintve mintha visszakanyarodott volna az első két kiadás elképzeléseire, ami a néző benyomása szerint arról szól, hogyan lehet „trendivé” tenni a fesztivált anélkül, hogy a beavogatott filmek maguk két-három világosan elkülöníthető vonulathoz tartoznának. Míg tavalyelőtt például a távol-keleti, jelesül a dél-koreai filmek felváltásával, Kim-ki Duk és Park-chan Wook életművének bemutatása volt az egyértelműen kulturális csemege, idénre kiegyensúlyozottabbá vált a fesztivál: nem föltétlenül kultuszfilmeket vonultatott fel, hanem egyenesen nézhető színvonalat produkált – ami korábban nem mindig volt jellemző, van egy pár olyan opusz, melyek borzalmas színvonalatlanságuk miatt étek be a TIFF-ezők vizuális memóriájába.

Az ideai sikerhez jelentősen hozzájárult, hogy a román filmgyártás új hulláma, úgy látszik, továbbra is erős, az elsőfilmes Corneliu Porumboiu *A fost sau n-a fost?* (*Volt vagy nem volt?*) című, Cannes-ban Arany Kamera-val, Kolozsváron a nagydíjjal honorált műve az egyik példa erre; a másik az inkább a részletek, a díszletek, a milió precíz kidolgozásáért, a nagy mesterségbeli tudásról árulkodó *Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii?* (*Hogyan töltöttem a világvégem?*), Cătălin Mitulescu alkotása. A TIFF kiemelten foglalkozott, „részervezett” ezekre a filmekre, ennek köszönhetően mindkét, de mi is történt 1989-ben tematikát körüljáró mű vetítése dugig telt mozi-terem előtt zajlottak, úgyhogy akik utolsóként érkeztek a Republica és a Victoria mozikba, kénytelenek voltak igazat adni az amúgy a tűzvédelmi szabályzatra fittyet hányó moziszemélyzetnek, és belátták, hiába furakodnak be a terembe, ott már lehetetlen bármit is elcsípni a filmből, mert a csilláron is csak azért nem lógnak, mert ez a berendezés hiányzik a mozik felsze-

reltségi listájáról. Hazai közönséget megcélzó, de mint a díjból és a Cannes-i részvételből kiderül, külföldön is befogadható művek ezek. Porumboiu minimalista történetvezetése, ironikus kamerakezelése, telitalálat szereplőválogatása biztos rendezői kézre vall, aki egy első látásra nem túl fantáziadús szüzséből – hogyan emlékezik meg egy moldvai kisváros helyi tévéstudiója a forradalom helybeli történeteiről – képes kihozni a maximumot. Hangvételeben a *Marfa și banii*-val (*A zseton és a beton*) debütáló, majd a *Moartea domnului Lăzărescu*-val ismét berobbanó Cristi Puiu fogalmazásmódjára emlékeztet az *A fost sau n-a fost?*: mintha a dán Dogma-filmek dokumentarizmusát oltották volna be a kusturicás couleur locale-lal, helyzetkomikummal, és némi jellegzetes hazai humorral (hogy ne rántsuk elő a lassan közhelyszerűvé váló Caragiule-utalást).

Porumboiu díjesőjéhez viszonyítva korrekt, hogy Mitulescu filmje nem gyűjtött be ennyi trófeát, hiszen fogalmazásmódjában sokkal hagyományosabb, az európai átlag-játékfilm jellemzőit kombinálja a romániai filmgyártás hagyományával, ráadásul az ötlet sem egészen eredeti, hiszen már Wolfgang Becker *Good Bye Lenin*-je óta tudjuk, miként lehet hitelesen újratekinteni a létező szocializmus tárgyi világát. Mitulescunak is megy ez, de pontosabban fogalmazva, csak ez megy, hiszen a sztoriból „történelmi értelemben” eleve kilúgozza a drámát az, hogy tudjuk, a mű az 1989. decemberi eufória képsoraival ér majd véget, és a rendezőnek német kartársával ellentétben esze ágában sincs a rendszerváltás-rendszerváltozás drámájába belemerülni. Igaz, ehhez még egy és háromnegyed óra kellett volna, és a végeredmény az *Apokalipszis most* rendezői változatánál is hosszabb filmidő – de őszintén szólva, ez a téma, ezzel a rendezővel, nem ér meg 220 percet, de talán még 110-et sem. Mitulescu édesbús körképét rajzol 1989-ről, a filmidő korrektül követi az évszakok váltakozását, de a diktatúra utolsó hónapjainak rettenetesen ambivalens viszonyainak érzékeléséből csak annyira futja, hogy leegyszerűsíti a sztorit egy ellenálló család és lázadó fia, illetve egy securitatis pasas kissé mesterkélt kiélezett konfliktusára. Ettől függetlenül Dorotea Petre megérdemelten nyert díjat Cannes-ban a tinédzser Eva szerepéért, de az igazán feszes forgatókönyvet egy remek alakítás nem tudja pótolni.

A nézőnek az a benyomása, hogy ezt a terméket azért reklámozta a TIFF, mert hazai. A viszonylagos csalódásért viszont további 95 nagyjátékfilm és 57 rövidfilm kárpótolhatta a nagyközönséget, ami a szó szoros értelmében nagy volt, hiszen a több mint 41 ezres össz-nézőszám rekord a fesztivál eddigi történetét tekintve. A hűséges nézőknek valószínűleg már a könyökükön jött ki a minden egyes film elé beszúrt fesztiválreklám, amely *A postás mindig készen csejeng* szexjelenetének és a hollywoodi tenyérnyomat-divat párosításából született. És mibe tenyerelnek a főhősök? Puliszkába, persze, ez is egy ironikusan tállalt hazai specialitás, ahogy a TIFF-kreatívól ezt már megszokhattuk. A reklám hangszávjával együtt fújta a dalt a közönség a Vodafone hirdetése alatt – a jobbára huszon- és harmincévesekből álló célközönség nagyon vette a lapot, percről-percre reagálta a fordulatokat, nem törődve azzal, hogy esetleg a lépcsőn ül, vagy az amatőr kézívezérlés miatt elcsúszott időben a román nyelvű felirat. A visszatérő nézőnek az volt a benyomása, hogy a TIFF önmagában vált nagyon sikeres márkanevévé: számos olyan néző akadt, aki nem igazán volt képes, kinek is a melyik filmjére ült be, de totálisan megbízott a stáb és Chirilov ízlésében.

A fesztiváligazgató évek óta neveli a sokszerű hatások befogadására amúgy is érzékeny közönséget: ez lehet a magyarázat arra, miért igyekezett jelentős médiafelhajtást szervezni a fesztivál magyar sztárfilmje, a *Taxidermia* köré. Pálfi György filmje ugyanis bővelkedik hihetetlen vizuális cselekben, hangulatteremtésben iszonyú erős, ráadásul azzal a filozofikus kérdéssel foglalkozik, hogy mi az ember, és hol vannak a testiség határai? Meg lehet-e dugni a fészkerben például egy levágott disznót, vagy le lehet-e gyúrni a torkunkon 25 kiló vörös kaviárt egy orosz főelvtárs tiszteletére? És hogyan lesz egy boncmesterből kiállítási tárgy? Pálfi Parti Nagy Lajos novelláit, többek közt A hullámzó Balatont használta az öt éves előkészítési-forgatási munka kiindulópontjaként, és ha a végeredmény nem is előzmény nélkül zseniális mű, az utóbbi tíz év magyar filmgyártásának kiugróan profi darabja. Témaválasztásában kicsit Marco Ferreri és Peter Greenaway az előképe, de az előbbi cinizmusa és az utóbbi szimbolizmusa nélkül. Bár



Cristian Porumboiu



Volt vagy nem volt?



Pálfi György Cannes-ban

a film körüli ováció talán egy kicsit túlzás: meglátszik a *Taxidermián* az öt év, mintha a rendező túl sokat foglalkozott volna vele. De mégis: a szöveget teljes mértékben mellőző *Hukkle* után a rendezőnek sikerült ismét nagyon ütős filmet csinálnia, ami ráadásul képi truvájával (Pohárnok Gergely az operatőr) számos ponton a több tucat díjat besepert *Hukkle* méltó utóda. Magától értetődő, hogy a *Taxidermia* vetítése szintén nem lehetett egy gombostűt sem leejteni.

A fesztivál egyébiránt a korábbi kiadások jól bevált receptjét követte, és tovább szélesítette a palettát. Idén rendkívül erős volt a dokumentumfilm vonal, a műfaj a globalizáció-kritikának köszönhető újralfeltámadását követve. Sabina Guzzati *Viva Zapatero!* című, Berlusconi-ellenességre kihegyezett műve egyenesen a versenyprogramban szerepelt; a médiaelmélet-oktató Andrei Ujică (a Phonenix-együttes szövegírója a 70-es években) három dokfilmmel szerepelt a



három rendező filmjeiből összerakott 3 x 3 kategóriában, a vetítéseken Németországból ide látogatva ő maga is jelen volt, emellett még mesterkurzust is tartott az érdeklődő szakembereknek. A felhozatalban voltak nagy rendezők nagy munkái, mint például Terry Gilliam *Tideland*-je vagy Takeshi Kitano többszörösen öni-önikus csinálmánya, a *Takeshi*, volt Dogma-stílusban, kézikamerával és sok rögtönzéssel ké-

szült, háromrészes drogdíler-thriller Dániából (*Nicolas Winding Refn Puher I-III*), kísérleti nagyjátékfilm, amit a svéd Lukas Moodysson tavaly részben Kolozsvárt forgatott; egy szinte háromórás, enyhén szapanizú, de remek figurákkal telerakott egyiptomi superprodukción, az *Omaret Yacoubian*, melynek szárait a központi helyszín, egy kairói bérház fogta egybe; Alex de Iglésia spanyol rendező csavaros szórakoztató filmje; David LaChapelle dokumentumfilmje, a *Rize*; Ján Svankmajer kinyújtott nyelvű hódolata de Sade márki és Edgar Allan Poe előtt – szóval a felhozatalra igazán nem lehetett panasz.

A fesztiválszervezők egyedüli peche, hogy a szeles-esős-változókéony időjárás miatt a Farkas utca eleji Echinox-épületben nem igazán tudott teljes lendülettel működni minden este a szabadtéri vetítés, pedig a három mozihelyszín elavulófélben levő gépeihez képest a képi és hangminőséget tekintve itt volt a legteljesebb a moziélmény. De külön poénnak számított, hogy a sorsátrás műanyag székekbe települő közönség szolgálati pokrócokat kapott, hogy bírja az estét.

A Bánffy-palota kertje koncertek, dívatbemutatók, fotókiállítások helyszínéül szolgált, és a hazai nagyrendezvények történetében valószínűleg először, itt és a Republica mozi előterében ingyenes volt a drótnélküli internet. Ennyi színpont mellé az már csak plusz érdekességnek számított, hogy a rendezvény harmadik számú támogatója a verespataki aranyban érdekelt RMGC volt, mely így ügyes és visszafogott PR-ral vette célba azt a fesztiválközönséget, ami jobbára a kitermelés ellenzőinek kemény magjához tartozik. A tizenévesek filmes műhelyének, a Let's Go Digital-nek is

Verespatak volt a témája; a záróünnepségen füttyögések kísérték az RMGC képviselőjének színpadra lépését. Vanessa Redgrave, az életműdíjjal Kolozsvárt kitüntetett világhírű színész választva a verespatakiak érdekeit védő Alburnus Maior egyesületnek ajánlotta fel a díjat. Ennyi politika belefér – gondolhatták a szervezők, hiszen a TIFF csak az RMGC pénzt fogadta el egy olyan helyzetben, mikor kolozsvári cégek csak 4 százalékot állnak a lassan európai hírűvé váló fesztivál 800 ezres költségvetéséből. Mindezek miatt teljesen érthető módon viselkedtek azok a fesztivállátogatók, akik június 12-re, hétfőre virradólag, Tony Gatlif *Transylvanie c.* filmjének cigányzenéjére az utolsó szabadtéri vetítést elhagyva, márcsak reflexből is fellapozták a műsorfüzetet, hogy találjanak reggelre egy jó kis argentin vígjátékot a három mozi valamelyikében.

SIPOS GÉZA



Összebújás a lépcsőn a Volt vagy nem volt? vetítésén



Hogyan töltöttem a világvégem?

Sándor vagyok én is,
ha nem is Petőfi,
nem a nagy Petőfi,
hanem csak Szoboszlai.
De pennám, akárcsak a nagy költőé,
hazámé és feleségemé.

Szoboszlai Sándor: Sándor vagyok én is

SÁNDOR

Sándorantológia

A Szerk. mottója: „Pályát tévesztettél:
nem arra a sínre álltál, amelyiken a vonat jött!”

M. H.: Puszi hajku

A szerelem a szívemben mind felfele kúszik,
a sok érzés keblemben örökkéig úszik,
küldjek az én kedvesemnek sok-sok puszit.

K. R.: Még egy kis időt

A szappan hozza álmodban a karmolást:
Maradsz amikor meglátod a vicces lányt;
A csodákat hozzák a modulációk;
Az egyenletes szuszogása után amikor elalszol;

A szappanért kapsz olyat amit nem láttál;
A vicceidért azt ahogy a vicces lány száll;
A harapásért mindent ha rúugsz és ütsz;
A vicces lánnyal az ágyában összebujsz, fűt;

figyeled ahogy a techno megbizsergeti a lábát;
ő figyel ahogya a kezében érzed a száját;
A harapásért kap szép, nyugodt álmokat;
A szép nyugodt álmokért karmolja össze éjjel a hátamat.

K. Sz. É.: Ősz

Peregnek a falevelek, hajlanak az ágak,
a kertekben üresednek már a virágágyak.
A spájzban sorakoznak befőttek, lekvárok,
piros almák a ládából mosolyognak rájuk.
Sok kis elsős már javában az abc-t fűjja,
már amelyik esténként nem a tv-t bújja.
A természet most kezdi el a szüretelést,
ők most fogják megtanulni majd a betűvetést.
Őszi termés még a szőlő és a dió,
ha nagy leszek én leszek a szolgálja bíró.

Nyeremény

Sok ember mind arra vágyik,
hogy egyszer csak ráhibázik,
övé lesz a földj.
Húzgálja az x-et, veszi a sok sorsjegyet,
minden lapból elküldi a nyerni lehet cikkeket.
Ám de sokan nem is látják a valódi nyereményt:
orruk előtt van egész nap, évek óta a főnyeremény:
jó házasság, jó egészség, szép és okos gyerekek.
Ennél többet nyerni egy sorsjeggyel sem lehet.

F. V. E. É.: Rokonok

Jöttetek utoljára megnézni,
vaj, meddig élek, hogy vagyok?
Bagoly szemekkel kéjelgő testetek
bujá bájával illetve csúfos
farotok ringását. Színes hangotok
mint égő villám, úgy borítja át
szívem ereit, jöttetek utoljára megnézni.
Szátokból csöpög a hamis méz,
nyelvetek kígyó fullánkja, úgy marnak
belém méreggel teli szavaitok,
miket ügyesen bepólyáztok.
Látványotok elevenen éget!
Bambán bámultok, de az igaz
szívtől messzi jártok, de jöttetek
utoljára megnézni, vaj meddig
élek, hogy vagyok?

Sz. A.: Sirató 1989

(Román dal)
(részletek)

Mottó: Van kinél, már születésekor
megjelenik az Úr
és megáldja őt, hogy majd egyszer magához
felvigye a Mennysországba

Ott hol még testvére
Maros¹ az Oltnak²,
Innen a Tiszától³,
Duna⁴ és tengerközt,
Messze Mennysországtól,
Oly távol világtól
Megjelent, hirtelen
Feretegből nyílt
Villámnak csapása
Temesvár⁵várába,
Dózsa György⁶trónjának
Izzó hamujába.

[...]

Jer Milea⁷, gyermekem!
Oly mély lett most vize
Sziklában tengernek
Égi zivatarnak,
Sírholton térdeplő
Hullámnak feketéje
Egyre sötétebb
Gyászoló szívében,
Melybe csak mélyül,
Lehunyt szemeik
Segítség nélküli
Lázadó világát,
Most még könnyen
Végleg elnyelheti
Mélyéből feltörő
Tátongó sötétje.

Jer fiam házába!
Kitört forradalom
Gyújtó templomába!
Kétségben oltárán
Szálló láng kiált!
Fájdalma tüzeiben,
Tökés László⁸ papnak
Égő könyvéből
Pásztornak szívéhez
Már olthatatlanul
Szállnak az égen
Meggyulladt szavai

[...]

Jer most elő, lovam!
Alimos⁹ Fehérje
Felébredett hangja,
Keserű anyának
Elmerült Begában¹⁰
Folyónak gyermeke,
Vér az iszap mit mos,
A kőkoponya,
Mit Bega vize mos.
Mit tettél Nekuláj!
Annyi életekkel
Ennyi életeddel!

Térjél haza fiam!
Milea gyermekem!
Hallatszott, mint éjjel!
Megállt a Szamos
Partjai erejében
Felmordult a Maros

Zúgó Olt vizétől,
Nem hagyták magára
Nem mint 56-ban
Ország határában
Egy forradalom
Megfeneklett jegét
Feltörő Tisza vizét,
Most a Duna mélye
Magába fogadta
Vitte tovább árját,
Tenger középebe,
Viharok szívébe

Jer most velem pejem!
Alimos Fehérje
Kiürült a város
Jer velem azonnal!
Érjük utol őket
Keringő viharban,
Villámló szárnyakkal,
Fehér sólyom villant
Csillag feketében.
Lám! Mint hull, aláhullt
Porának csillaga

Most kigyulladt fénynek
Piros, sárga, kéknek¹¹
Égő szemfedője.
Vedd fel szárnyaidra!
Lelkeik fényét
Szállj velük vissza
Csillagok mélyébe!
Vidd felszáradt könnyét
Temesvárnak gyöngyét
Ha már ők sem lesznek
Még folyó vérüktől
Ragogyon a város

[...]

S miért vártuk most
Király koronát hoz,
Mindannyi reményt,
Álmokat az éjből,
Mely lángja nőn nő
Lelkemből csak nő
Most már tűzkorong.

Halld meg sólyom vágyunk
Jer vissza hozzánk!
Jer kitárt szárnyakkal!
Múltunk tűzéből,
Álmok örvényéből,
Vele hozd hajnalát
Nagy István¹² kezéből,
Mircea¹³ pengéjének
Éles, egyenes élet,
Jankula¹⁴ seregét
Úgy csúnyán elbántak
Megint oly sok néppel!

(Endnotes)

¹ Erdélyi medence legnagyobb folyója

² Dél-kelet Erdély és Havasalföld fő folyója

³ Az erdélyi medence vizeinek legfőbb gyűjtő folyója

⁴ Németország Fekete Erdőből eredő 2860 km hosszú közép-európai folyó

⁵ Románia egyik legnagyobb városa, Temes megye székhelye. Az 1989-es román forradalom itt robbant ki.

⁶ Az 1524-es parasztlázadás fővezére, kit Temesvár vörösében végeztek ki. A kivégzés helyét ma a segítő Boldogasszony szobra jelzi.

⁷ Milea Vasile az 1989-es forradalom alatt Románia védelmi minisztere volt, aki nyíltan megtagadta a hadsereg bevetését a forradalom leverésében, ami miatt azonnal kivégezték 1989. december 22-én.

⁸ Az 1989-es forradalom idején Temesvár református egyházának plébánosa, kinek fontos szerepe volt a romániai forradalom kitörésében.

⁹ Román népköltészeti hős, kit aljasul meggyilkoltak, és lovát kéri meg, hogy segítsen utolérni és bosszút állni gyilkosán, Manea-n, majd temesse el.

¹⁰ A román Bácsági hegység vízgyűjtő folyója, mely átfolyik Temesváron.

¹¹ Román nemzeti zászló színei

¹² Ștefan cel Mare (1457–1504), Moldova fejedelme, ki a törökök felett aratott győzelmei miatt kiérdemelte IV. Sixtus pápa elismerését.

¹³ Mircea cel Bătrân (1386–1418), Havasalföld fejedelme. Luxemburgi Zsigmond római császár és magyar király szövetségese, ki sok törökellenes hadjáratot vezetett.

¹⁴ Hunyadi János, Magyarország kormányzója, ki 1456-ban legyőzte II. Mohamed török szultán seregét. Győzelme után III. Calixtus pápa elrendelte a déli harangozást.

VAGYOK ÉN IS!

P BÁRDOS JÓZSEF paródiák

Töredékek a sci-fi írás tikos műhelyéből

(avagy: hogyan írjunk olyat, mint a többiek)

I. A főhős:

Neme: Férfi 20 és 40 között

Jellemzője: Egyszerű, hétköznapi figura, talán ha két-három Nobel-díja és esetleg még néhány egyelőre titkolt, világrengető felfedezése vagy találmánya van.

(Beszélgetés, példa:

– Na és mi lesz, ha szembetaláljuk magunkat az időfluktuációs transzparencia-törvénnyel? – kérdezte ijedten a kis Kolett, aki még sosem repült ezen a hajón.

– Ja, arról van egy elképzelésem – mondta egyszerű, lenyűgözően magashomlokú hangján Simon Sh. Nobel (akit barátai családiasan egyszerűen Snóblinak szoktak szólítani) –, szerintem ha a Nagymérián tangensét derékszögben metszszük a bérmakeresztanya térdekalácsának négyzetgyökével, akkor szinte magától kiesik belőle az X, és úgy már a flexis könnyedén kiszűrhető.

– Fantasztikus! Ez sose jutott volna eszembe! – mondta Miss Nikol, miközben a bal szemé egészen elhomályosult az aléltástól, ami attól fogta el, hogy a nagy Sh. Nobel csak így szóba állt vele, de azért jobb szemét eközben se vette le a műszerfalról (ahová még az előző könnyes búcsúzás után tette ki száradni).

Életkilátásai: Jók (legalábbis a történet befejezéséig: főhős nélkül nincs történet!)

(Beszélgetés, példa:

– Nagy ember volt! – mondta a könnyektől fuldokolva Miss Nikol, majd a mondat végén újabb könnyzacskó könnyet gyömöszölt le a torkán.

– Igen, úgy van, bizony – helyeselt a temetkezési vállalkozó. – Legalább egyhatvan magas lehet.

– Szegény! Már sosem fogja megtudni, mennyire rajongtam érte – folytatta Kolett, és könnyed, búcsúzó mozdulattal egy hatalmas virágládában tengődő nyolcvankilós fikuszt dobott Sh. Nobelra, aki az előző pillanatban még egészen olyan volt, mintha élne. (Utána már nem volt olyan.)

II. További hősök:

Fiatalférfiak 20 és 40 között a türelmetlen, de igen jószándékú ifjú az értetlen, ingadozó, az ellenség hatása alá kerülő, esetleg később hősi halállal meghalasztható a heves lázadó, aki később a főhős legfegyverezettebb társává válik

Kevésbé fiatal férfi 60 fölött a bölcs öreg, aki ugyan nem old meg semmit, de mindent megért

Nő a klasszikus sci-fi irodalomban nemigen fordul elő. Hogy egészen ki van-e halva, tehát az emberiség vált egészen egyneművé, vagy csak ebből a műfajból vészett ki, nehéz megmondani.

DE mi van, ha mégis megjelenik egy nő? Általában nincs benne semmi nőszertű (legföljebb az úrruháján másutt vannak furcsa kitérkedések, de a szerzők ezt nemigen szokták hangsúlyozni).

Ha mégis, akkor a következő változatok adódnak:
a, beleszeretnek, és kész a baj
b, nem szeretnek bele, és kész a baj
c, elrabolják, és kész a baj (talán ez a legjobb eset, bár az ekkor elhangzó mondat Parancsnok, de ki fog akkor mosogatni? *elgondolkoztató*)
d, élve visszajön (pech), és akkor aztán ez kész katasztrófa...

DE mi van, ha mégis fontos szerep jut egy nőnek?

a, rajong a főhősért, és odaadja érte az életét vagy magát neki

b, bonyolult szexuális kapcsolatba keveredik egy ötlábú, háromfejű földönkívülivel, aki csak fejen állva, fülön keresztül nyáladvza tud szeretkezni, miközben ilyenkor állandóan a Rákóczi indulót füttyüli, de olyan hamisan, hogy ezzel két-ségbeesett menekülésre készíti a nő megmenetetésére érkezett földlakókat (Az egyetlen szerencse, hogy az ilyen nővel azután valamilyen

véletlen szerencsétlenség vége (például átkel rajta egy elszabadult teherúrhajó)

(A fentiek nem érvényesek a klasszikus amerikai képregény-sci-fire, amelynek főhőse gyakran nő, rajzolók viszont tagadhatatlanul szegény kebelbarátok. Hogy kebelbarátok, azt jól mutatja, hogy egy ilyen úrnő mellbőségét látva Barbie szegyenkezve bújná a sarokba, a szegénységet pedig e nők igen szegényes és gyakran tépett öltözéke jelzi.)

III. Robotok és társaik

Valódi sci-fi nehezen van meg ostoba robot nélkül, amely legföljebb kettőig tud számolni, és a mű során végig azon elmélkedik, hogyan lett két gazdájából kilenc hónap alatt három, s hogy e harmadik miért olyan kistermetű. Előbb a kis felesleg elpusztításával kísérletezik, hogy helyreállítsa a matematikai igazságot, de ez összeütközésbe hozza a Robotika híres (sokat idézett, de alig ismert) törvényeivel. Végül azt a megoldást választja, hogy bejegyzí memóriájába az új matematikai törvényt, miszerint egy meg egy az három.

Később ezzel fogja örületbe kergetni az Andromédáról érkezett ellenséget, amely elrabolja acélból, hogy a földiek elleni támadás stratégiáját vele készíttesse el. A robot így tehát nemcsak az emberek megmentőjévé, de annak példájává is válik, hogy a butaság mindig velünk van, és talán meg sem tudnánk lenni nélküle.

IV. Földönkívüli lények és egyebek

A földönkívüli lények lehetnek nagyok, kicsik és közepesek. Jellemzőjük, hogy elpusztíthatat-

lanok, félelmetesek, undorítóak, és előbb-utóbb kikapossák a belüket (ami – nem tudni, milyen közmegegyezés alapján – legtöbbször zöld színű).

Az újabb sci-fiben már nem követelmény, hogy az idegen a történet végén eltűnjön a földről. Helyes is: könnyebben viseljük el, hogy a szomszéd átszórja a kerítésen a szemetet hozzánk, ha arra gondolhatunk, hogy az emberi alak csak álca, igazából egy valódi szeméttel (akarom mondani egy földön kívülivel) van dolgunk. Ez megmagyarázza azt is, hogy miért jár olyan rengeteget a szomszédasszony szája: valójában négyfejű, a négy fejhez három-nyolc száj tartozik, és átlagolva kiderül, hogy talán egy szájjal nem is beszél sokkal többet, mint más...

A klasszikus sci-fiben azonban még követelmény volt, hogy a jövevény lénynek el kellett tűnnie a mű végére (ezért némelyek össze is szokták téveszteni őket a végényekkel). Ám ez az eltűntetés nem volt egyszerű, hiszen elpusztíthatatlanok (lásd fentiek!) voltak.

(Beszélgetés, példa:

– De hát mi történt, Parancsnok úr? – kérdezte Nikol, aki erre az alkalomra mindkét szemét a gödrébe helyezte. (Otthon, az ágya mellett, az éjjeliszekrény lapjába volt belemélyítve ez a kis gödör, a fiúk, hogy Kolettet bosszantsák, trefásan szemgödörnek is nevezték). – Százötven éve pusztítjuk ezt a gwendolint, és nem bírtunk vele! Még szaporodott is közben!

– Semmiség – mondta Sh. Nobel. – Pontosan az történt, amire számítottam. A fegyver itt nem használ. De ha az ember alaposan meghint egy ilyet sóval-paprikával, teljesen szabályszerű huzárszendvics keletkezik belőle. S nemcsak hogy ártalmatlanná válik, de képzelje, meg is lehet enni! Kóstolja csak meg! Figyeli, hogy csúszik rá a sör? Büszkeség dagasztja mellemet, ha arra gondolok, mennyire fel fogja ez lendíteni az éhezés elleni harcot nálunk odahaza, Kreténiában!

P KIRÁLY FARKAS paródiák

TOMÁS
PRAGUERO
(Prágai Tamás)

Szérum

Gangok a térben.
Hosszúróvid utazás.
Leplek, lepkék lebegnek
át a szobán, ki a képből.

Aludni közben – ez érdekes.
A csukott szemmel látható
tótágasban a mélypont a csúsz.

Ím, a vitrinben az igazság:
kardfogú tigris sosemvolt csikjai.
Madármolekulák a gravitációban.

Himlő helye helyett. Ha.
Néhányfejű indián énekel.
Mint a kámfor és medveszag,
százharminccal, helyben.

JOÃO NAVIDAD
(Karácsonyi Zsolt)

A nagy forgatás

Mert kevés volt a ciánkék (s a -káli),
s nem volt elég a vörös magenta,
sárga lett a part s a sárgaságom,
sárga a pubban irigykedő junta.

A ráadás: Lánctalp, aki sosem alszik.
Tört forgat téli Napóleonomban,
az Adrián szagatja vitorláim.
Ha elkapom, hadjáratom nyomban.

Nem felejtem utolsó mondatát:
– Már jönnek ott az andalúzkok, ni!
Akkor már egy bálna szemén voltam
a kínos éjben fél pár csíkos zokni.

GUILLERMO MOLINERO
(Molnár Vilmos)

Fejezet, melyben mambó nambör fájl

Micimackó számára természetes volt, hogy a vagon egyik oldalán esik az eső, a másikon pedig süt a nap. Amint az sem zavarta, hogy a kocsinak a háta mögötti végében nappal, a másikban pedig éjszaka van. De egy magafajta mackót az ilyes-mik általában nem zavarják. A vagonban is csak két dolog keltette fel az érdeklődését. Odasomfordált a közelebbihez. A közepén egy doboz volt, nagy betűkkel írta rajta: MZ. Nem lehet ez más, mint egy kerek mézesbödön, gondolta Micimackó, aki még nem látott motorbiciklit. Nagy szakértelemmel letekerte a tartály kupakját, és egy slaggal jól megszívta a motormézet. Meglehetősen fura ízlésűk van azoknak a méheknek, akik ezt termelték, vélekedett félhangosan, és úgy döntött, kerek csuporból többé nem vendégeli meg magát, mert a torkoskodás csak akkor kellemes, ha nem kellemetlen. Oda ment hát inkább a másik érdekességhez, ami nem volt más, mint egy jókora doboz, vagy inkább láda. Halacska volt az oldalára rajzolva, meg valami írás is volt mellette, de minekutána a M(É)Z-zel megjárta, nem tulajdonított a betűknek nagy jelentőséget, annál is inkább, mert az olvasás számára hosszas és megerőltető folyamat volt, arról

nem is beszélve, hogy közben megéhezhet. Kinyitom, és megnézem, miféle hal lakik ebben a skatulyában, gondolta, és máris elkezdett mászni a doboz teteje iránt, ahonnan a bejutást remélte. Hamarosan bent volt a ládában, hirtelen beesés által, és már azon kezdett volna gondolkodni, hogyan kerülhet vissza korábbi kintlevésébe, amikor észrevette, hogy megszámlálhatatlan borkán között csücsül. Alapos mackó lévén, lecsavarta az egyiknek a fedelét, és belekóstolt. Ilyen finomsággal még sohasem találkozott. Teljesen megfeledezett magáról, csak evett, egyre evett, nem vette észre, hogy a vagon elindul, azt sem, hogy egy idő után himbálózni kezd, mint az ágdarabok az erdei patak vizén, csak tömte, tömte magába a halpasztát szüntelen és megállíthatatlanul.

...
Róbert Gida érdeklődve forgatja a borítékot. Ez az első levele Micimackótól. Tudva tudta, hogy egyszer megérkezik. A bélyegnek új lapot nyit az albumban. Díszes betűkkel felírja a lap tetejére: Szingapúr. A mézillatú levélpapírt elteszi emlékébe. Csodás üzenet áll rajta: Mambó nambör fájl.

VÁRY KOLOS fordítása

A bőség zavara – augusztus

113 éve, augusztus 26-án halt meg **Peter Mitterhofer** német asztalosmester, az írógép első konstruktőre, aki nélkül nem tudom, mi lett volna az olvashatatlan kézírású írókkal. Tudom. A szedő átírná a szövegeiket, ahogyan ez a múltban történt. Mégsem iszunk az egészségére soha. A nyomdagépek (állami) hatalmát elsőként az írógép döntötte le, miután Mitterhofer elkészítette, és miután az amerikaiak ellopták, és továbbfejlesztve 1867-ben szabadalmaztatták Amerikában. Azért nem Mitterhofer, hanem a Remington az első (és sokadik) sorozat, mert Amerika Amerika. Eszembe jut, ránéznek az enyémmre. De nem lehet. Lent alszik a pincében. Mekkora móka lesz az írónak a következő háborúban. Se PC, se áram, se internet, csak a keserves bütykölés a rozsdás Erikákon. Kivéve persze Esterházyt, aki hagyománytiszteltből számol a nehéz időekkel, rá se szokott az írógépre.



Hatvanöt éve, 1941. augusztus elsején hivatalosan vége a **Nyugat** folyóiratnak. Az 1920-as évek vezető irodalmi lapja – ma úgy neveznék: kánoncsináló – a Nyugat. Osvát Ernő halála után ('29) Babits a főnök. A társszerkesztő Móricz Zsigmond, miután nyitni

akar a mélyirodalomból a közélet felé, de Babits ellenáll, elhagyja a lapot, a Kelet Népet szerkeszti, a kor egyik fórumát, ahol a népi írók jelentkeznek. (Ez az első jól regisztrált népi-urbánus vita az ezt követő népi-urbánus, zsidó-nem-zsidó, de modernista-anakronisztikus, globalista-nacionalista viták előtt.) 1941-ben Babits halálával a Nyugat megszűnik. Helyette majd 1941-ben jön egy új, rövid életű folyóirat, Magyar Csillag néven, Illyés Gyula kormányzósága alatt. De ez már nem tartozik ahhoz, hogy a Nyugatnak három nappal Babits előtt vége, aki negyedikén hal meg. November óta csövön táplálják, gégerákja legyőzi. Áprilistól augusztusig Esztergomban reménykedik, de nem segít semmi.

4-én, 1884-ben (122 éve) születik **Balázs Béla** költő, író, filmsztá. Ha ismerős a név, vélhetőleg onnan, hogy működött (működik?) egy Balázs Béla Filmstúdió nevű képződmény, fiatal rendezőkkel. Irigylésre méltó fiatal gárda. Amúgy se közel, se távol senki, aki olvasott volna akár egy sor irodalmat Balázs Bélától. Az emigrációs (Bécs, Kun Béla bukása után) korszakban kezd filmesztétikával foglalkozni. Németül ír, a dolgozatok nagy felütést keltenek, minthogy addig nem is létezett filmesztétika. Nem árt kitalálni valamit, megtartja a nevet. Negyvenegyik felváltva kavar: Bécs, Berlin és Moszkva. Moszkvában húzza ki a második világháborút. Hazatérte után főnök, mint megbízható elvtárs, de megírja a *Valahol Európában* forgatókönyvét (többek közt), szállóigévé vált mondatokkal.



1896-ban (110 éve) negyedikén egy másik kommunista író is születik, mintha tudná, közvetlenül egymás mellé kerülhetnek a visszatekintőben: **Lengyel József**. Ő olyan nyira kommunista, hogy éveket húz le a Gulágon. A jó kommunisták mind ott kötnek ki. A rosszak is. Ez számukra a túléltábor, ahol minden kiderül. Lengyel Józsefet nem rengeti meg hitében, hogy az eszme és annak gyakorlati megvalósítása huzamosan (és véglegesen) egymás látótávolságán kívül tartózkodnak. A hit egy ilyen jószág, jegyezzük meg, fenntartásához nem szükségesek gyakorlati bizonyítékok. Ha volnának, akkor a hitre már nem

is volna igény, mert akkor minek. Ötvenötben rehabilitálják. A rehabilitációs technikát képtelen dolog megérteni. Egyik reggel odabaktat hozzá az őt a nagy szibériai rónán, azt mondja neki, Lengyel, ne menj dolgozni, pasli damoj, ártatlan vagy. Itt a papír. Ilyenkor a hívó elítélt mit csinált? Elképzelhetetlen. Lengyel ír először a Gulág világról, mint szakértő. Ennyit Lengyelről. Vámos Miklós igen szépen beszél róla (is) a könyvhétre megjelent *Hogy volt*-jában. „*Kisapám, tanuljad meg a lengyel hármas szabályt, magára valamit adó ember nem kér protekciót, nem fogad el alamizsnát, nem nyál segget.*” – mondja többek közt az egyik láger-alaptétel, amikor VM szívességet akart volna tőle kérni.



5-én 1850-ban születik **Maupassant**, árvagyerekként. Anyja Flaubert ifjúkori szerelme, a szövegek szerint reménytelen, ami vagy így igaz, vagy másé. A költői szerelmek öntörvényének megfelelően a hősnő egy Maupassant nevű emberhez megy férjhez. De az élet kiszámíthatatlan, Maupassant papa fiatalon elhagyja az árnyékvilágot. Az aglegény Flaubert – az irodalmi szeméremnek mindenben megfelelő – hátsó szándék, szexuális és egyéb tervek nélkül gondoskodik az ifjú árváról, és látva az ifjú irodalmi tehetségét, elhatározza, hogy író farag belőle. Kényszeríti a tüzetes megfigyelésre, a koncentrált fogalmazásra, és annak tudomásulvételére, hogy az irodalom szavakból áll, tehát nem mindegy, mit használ. (*Ismerünk kortárs magyar írókat, akik – éppen így, mint Flaubert Maupassant-t – a belügyminisztérium III/III nevű irodalmi szakosztálya szokatlanul figyelmeztetett betűvetésre, ami, tekintve a kor erőviszonyait, legalább olyanira díj-, és kánonszabó erő, mint Flaubert és köre.*) De Flaubert nem csak ennyit tesz. És ez a nem mindegy: beviszi a jóba, a meghatározó irodalmi belvilágba. Ahonnan, ha a tehetség nem hiányzik, egyetlen út vezet: a Parnasszusra. Harmincéves, amikor első novellája egy Zola szerkesztette antológiában megjelenik, viszi közönség elé. Flaubert, mint aki megtette, amit a haza követelt, meghal ugyanebben az évben. A percer, amikor Flaubert elköszön, Maupassant átveszi a stafétát, az irodalomtörténet szimbolikus nemzedékváltásnak tekinti az európai „polgári” irodalomban. 1820–1900 között a francia társadalommal szembejön a szifilisz. Az értelmiséget, a felső tízezer sorait sem kíméli (*miért tenné, ők is hasonlóképpen szaporodnak, jutnak különféle bűnös élvezetekhez stb., mint az alsóbb osztályok stb.*), megfertőzi Zolát, a Goncourt fivéreket. És megfertőzi azt a Maupassant-t, akiről a lexikon azt írja, hogy elmebaj végzett vele. Arról diszkréten hallgat, hogy tercier szifilisz stádiumban. Mindig a szex, mondaná az olvasó felrántott szemöldökkel, feddően, mert valóban, mindig ez az életveszélyes szex, ő a főszereplő, ha nem rettegne attól, hogy le-disznószeisztázzák a tisztalelkűek, akiknél a tiszta irodalom leng a zászlón.



8-án, 1690-ban (316 éve) születik **Mikes Kelemen**. Az egyik törvényszerű magyar forradalom bukása után Rákóczival és a vezérkarral üget a száműzetésbe. Előbb Párizs és Versailles. Öt év francia földön. A fiatal Mikes megtanul franciául, megismerkedik a kor irodalmával. XIV. Lajos kora a francia klasszicizmus százada. Rákóczi azt hiszi, a francia udvar leveri nekünk Bécsset, de nem. Később a törökben reménykedik, hogy majd a janicsárok nyerek meg helyettünk a bedólt Rákóczi-forradalmat. A magyar forradalmat visszatérően arról szólnak, hogy jön majd valami testes barát nagy bunkóval, megvéd bennünket. Végül Rodostó. Mikes 1717-től 1761-ig, negyvennégy évig él Törökországban. Vigaszágon se jön neki

össze semmi. Menyasszonya, Kőszeghy Zsuzsika az öreg és kopasz, de gazdag Bercsenyi grófnak nyújtja fehér kezecskéjét. Amit meg lehet érteni. Így azután nem maradt más a hosszú évtizedekre, mint a képzett nővér, és a levélregény. A székely helyszíni tudósító így maradt meg nekünk, olvasóknak. Ha boldog/boldogtalan házasság, ha szex, gyerekek, és mindennapos kötelességek, ami rendesen elfojtja az álmokat, volna ugyan néhány székely leszármazott a nagy Törökországban, de nem jutna bármikor levehető Rodostói levelek címmel híradás az érdeklődőknek. „*A világ így kerek*”, mondja a múltból Görög Imre, halott barátom a palócóföldi kocsmák egyikében. „*Azért így kerek, hogy guruljon, ha néha rá is hajt a lábunkra.*”



Augusztus 8-án 25 éve hal meg **Hajnóczy Péter**. Kevésbé barát, de ha ismerőbb is, ugyanannyira halott, mint Görög Imre. 1942. augusztus 10-én születik, adótlják. 1955–57-ben versenyszerűen úszik, 1959-től segéd munkás, úszómester, fűtő, nyomdai munkás, szenesember. 1976-tól szabadúszó íróként dolgozik, ami nem egyszerű a KMK (Közvesztélyes Munkakerülés) lenini korában. A régi Mozgó Világ munkatársa (emlékezetem szerint névleges, pecsét kell az igazolványba); megkapja a Móricz-ösztöndíjat. 1981 nyarán meghal Balatonfüreden. Amikor '79-ben találkozom vele (forgatókönyv a Balázs Béla Stúdióval, rendező **Mátis Lilla**), már romokban. Dzagadt, fáradt, bizonytalan, rosszkedvű. Izzadt, mint a ló. Egyszerre leszokóban az alkoholtól, a hetvenes években igen divatos Parkán nevű nyugtatóról és a nikotinról. A három együtt nála sokkal erősebb fazon is meggyötörte. Kint ülünk a lugasban. *Dinamit* c. drámán dolgozik, és dühöng, miképpen kerültem a projektbe, miért nem tudott róla előre. A cigarettamentenyiséget a következőképpen csökkentti. Rágyújtana, de csak a következőre. Így szól az orvosi utasítás. A következő ingerrel felcammog a lépcsőn a szobába. Ott a cigaretta. Visszajön, leül egy szállal. Szájába veszi, lerakja, gyűrögeti. Vár. A következő erős ingerrel újra feláll, a gyufa valahol hátul, a lugasból nem látszik. Egy gyufaszálat hoz, az asztalon lévő üres doboz oldalán meggyújtja, óvatosan, a szétlőt óvva a cigaretta végéhez illeszti, páras szemmel, élvezettel beleszív. Sajnálom. Éppen tíz évvel idősebb nálam. Remélem, nem leszek ilyen hülye tíz év múlva.



Szerencsétlen napon, augusztus 13-án – 85 éve – születik **Sarkadi Imre**. Az Új Forrás kiírt egy pályázatot a *méltán és méltatlanul* elnevezett irodalmárokról. Beleillik. Sarkadi az Oszlopos Simeonnal, az Elvesztett Paradicsommal már volt érettségi tétel. Ma nem az. A klasszikusnak számító *Körhinta* című film szövegéért Kossuth-díjat kap. 40 évesen hal meg. Halála legenda, különös, érthetetlen. Egyszer végig kellene nézni az Aczél-korszak Kossuth-díjas íróit. Hol vannak ma, mit csinálnak. Hol az életmű, mit művel. Hol az olvasó, mit művel a Kossuth-díjas életművével. Egyszer el kellene tűnődni azon, mit, mennyit érnek ezek a kurzus-díjak.



1956-ban halt meg **Bertolt Brecht**. Ötven esztendeje. Nem kerülve meg a jó pillanatban, jó szereplőgárdával látott, így életre szóló *Kurázi mamát*, a *Szeccsuáni jóleket* (ráadásul a Kurázi mamát Gobby Hildával láttam két életre szólóan), Brechtől mégis vers jut eszembe rendszerint, Tandori zseniális fordításában, az *Egy szar vagyok* című női monológ. (Megkísérlem berakadni a szerkesztőkkel, hátha fér. – *Szerk. megj.: Fér. A 31. oldalon olvasható.*) A nehezebben olvasó kedves olvasó számára írott tékép a női nemről. Belegondolni is megrendítő, milyen furcsa ez a kétszótos világ. És milyen gyönyörűség. És mennyire nem tudunk előre semmit. Soha. Néha még utólag sem.

Augusztus 15-én, 235 éve születik **Walter Scott**, az egyetlen költő a világ irodalomtörténetében, aki az általa tehetségesebbnek tartott költő felbukásakor (Byron) leteszi a költőpennát, műfajt vált, és megírja a világirodalom legolvasmányosabb, leginformációdúsabb történelmi regényeit, köztük az *Ivanhoe*-t. Nem tudni, hány száz órával garázdálkodott szabadon egy korosztály életében matek- és földrajzleckék helyett.

77-ben **18-án** halt meg **Déry Tibor**. Déryt visszafelé olvastam. Olvasás közben fogalmam nem volt arról, hogy kommunizmus is, imperialista vérnőzés is, ötvenhatos szerepéről, a Petőfi-körrel, arról, hogy Kádár majdnem felakasztotta. Egyszerűen csak megvettem a hetvenes évektől az ÉS-t, kinyitottam a Napok hordalékánál, később az Újabb napok hordalékánál. *A Képzelt riport*, amelyből a Popfesztivál íródott, egy későbbi időszak. A G. A. úr X-ben még későbbi. Egyáltalán, minden felismerés későbbi felismerés. Az is, hogy apám ki nem állhatta, nálunk azért nem volt fellelhető regénye. Nem olvastattam el vele a *Szerelmem* című elbeszélést, pedig a filmet látta. Nem tudom, mit gondolt. Akik megélték a háborút is, ötvenhatot is, hallgattak.

Nolcvanéves volna **22-én** az Oroszváron született **Hernádi Gyula**. Jancsó Miklós örökös forgatókönyvírója, ezoterikus és showman, aki nem tudott úgy megszólalni, hogy a hallgatóság ne lepje valamivel.



Inne csupa FIJAK-os kortárs követtek. Tavaly, augusztus 26-án meghalt **Csajka Gábor Cyprian**. 51 éves volt. Infarktus. Korai. A Nyugati pályaudvar betonján. Jellemző az országra, hogy mire a hivatalosok megérkeztek, kifosztották, pénz, telefon, minden érték. Nem szeretnék Kelet-Európában a nyitott placcon egyedül meghalni. Egyetlen verseskötete jelent meg (*Tantra*). Radnóti Miklós-díjas. Lengyelből fordított. Az ÉS prózarovat-szerkesztőjeként dolgozott 1986-tól 1994-ig (ez érdekes, soha nem tudtam, akkortudtam volna róla, ha kéziratot kér, nem kért, de nem baj), később szabadúszóként publikált.

27-én, 54-ben született **Zalán Tibor**. Zalánról nehéz egy bekezdésben érdemlegesen mondani, hiszen a spektrum olyan széles és széles, hogy a felsorolás maga egy bekezdés. Író, költő, dramaturg, színházi ember, hangjátékok, drámák, operaszövegek, és nyilván kihagytam valamit. Zalán az a kortárs, aki mindig mást csinál, mint várnánk.

Tóth Erzsébet is augusztusban ünnepe. Ha ünnepli születésnapjait. 28-án született Tatabányán. Rossz környék. Budapestén él. Költő. A korosztály egyik legfontosabb költője. A kezdeti szikrázás, fiatalos ellenzékiesség és szomorú színű versek után a csendes ellenzékiesség és a szomorú színű versek követtek. Alkati dolog, de nem is nagyon van minek örülni. Az évek telnek, közben szépen összeáll az életmű. A könyvhéten prózakötettel, emlékező esszével jelentkezett: FIJAK-korszak, a szerelem és a tanácsalanság korszaka (*Lánc a csuklón*). Három szerelmes főszereplővel, mindhárom halott: Szervác József, Csajka Gábor Cyprián, az aczéli három T (tilt, tűr, támogat). Ha az érdeklődő beleolvasson, ne gondolja, hogy ennyire szörnyű kor. Ha mégis szörnyű, visszatekintve, annak tudható be, hogy fiatalok voltunk, most meg öregek vagyunk (ahhoz képest). Ez a szörnyű.



BERTOLD
BRECHT

Egy szar vagyok

Egy szar vagyok. Nem
Várhatok magamtól: csak
Gyengeséget, áruást, züllést.
De egy nap észreveszem:
Kezdenek menni a dolgok; vitorlám
Jól áll a szélre; itt az időm, jobb
Lehetek, több, mint egy szar.
Nyomban belefogtam.

Mert egy szar voltam, észrevettem,
Ha részeg vagyok, egyszerűen csak
Odafekszem és fingom sincs,
Ki megy át rajtam; most már nem iszom.
Azonnal abba hagytam.

Sajnos, tisztán azért, hogy
Megéljek, sokféleképpen
Ártottam magamnak; annyi
Mérget beszédtem, hogy
Négy ló megdöglene tőle. De
Én csak bírtam
Élni; így például néha
Kokóztam is, míg aztán olyan lettem,
Tőle, mint egy csont nélküli lepedő.
Akkor azonban a tükörbe néztem –
És nyomban álljt vezényeltem.

Megpróbáltak persze rám varni egy
Szifiliszt, de nem
Sikerült nekik; csak megmérgezni
Tudtak, arzénal, az oldalamból
Csövek álltak ki, éjjel-nappal
Folyt rajtuk a genny. Ki
Hitte volna, hogy egy ilyen nőért
Újra bolondulnak majd a férfiak? –
Persze, belefogtam újra.

Nem kellett olyan ember, akiből nem volt
Valami hasznom; és mind kellett,
Ha szükségem volt rá. Már szinte
Nincs bennem érzés, nedv is alig,
De
Feltöltekem újra, föl-le mennek a dolgok,
Nagyjából inkább: föl.

Még rajtakapom magam, hogy a konkurenciámat
én kurvának nevezem, és konkurenciának
Nézem, mert egy pali nézi.
De jött egy év és
Erről is leszoktam –
Belefogni rég belefogtam.

Egy szar vagyok: de mindennek
Engem kell szolgálnia, feljövőben
Vagyok, nélkülözhetetlen
Lettem, a holnapi nemzedék
Nemsokára nem szar már, hanem
Kemény malter, amiből
Városok épülnek.

(Ezt hallottam egy nőtől.)

Tandori Dezső fordítása

Célegyenesben a regénypályázat

A 34-ek klubja

Lezárult az Irodalmi Jelen által meghirdetett NEGYVENEZER
dolláros regénypályázat. Minden várakozást felülmúlva, 283
pályamunka érkezett. A nagy munkavolumen miatt a pályaművek
elbírálásának határideje 2006. április 30-ról 2006.
augusztus 31-re módosul. Ezután kerül sor – közjegyző jelenlétében – a jeltek feloldására és a hivatalos eredményhirdetésre.

A díjakat ünnepélyes keretek között 2006. szeptember
8-án 19 órakor adják át Budapesten az Alexandra Könyvesházban
(Nyugati tér 7.). A zsűri pár hónapos megfigyelt munkája
eredményeként 34 regény maradt versenyben. A díjazásra javasoltak
jelégét a www.irodalmijelen.hu honlapon olvashatók.

HIRDESSEN

az

Irodalmi
Jelenben

Megrendeléseket a kiadó címén
veszünk fel.

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5;
Irodalmi Jelen Kft.
310085 Arad, Eminescu utca
55-57. szám,
e-mail: ij@irodalmijelen.hu,
tel.: 0040/257/280-751,
fax: 0040/257/280-596,
Occident Média Kft.

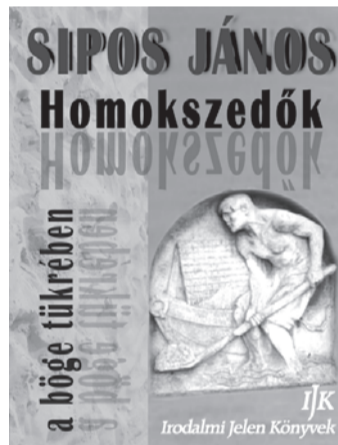


Az év versei 2006 (szerk. Szentmártoni János),
keménytáblás, védőborítás, A/5, 296 old., 2499 Ft
Az év novellái 2006 (szerk. Bíró Gergely),
keménytáblás, védőborítás, A/5, 256 old., 2499 Ft
Az év esszéi 2006 (szerk. Ekler Andrea, Rosonczy
Ildikó), A/5, keménytáblás, védőborítás, kb. 272
old., 2499 Ft
Az év műfordításai 2006 (szerk. Turczai István), A/5,
keménytáblás, védőborítás, kb. 352 old., 3490 Ft



A kortárs magyar szépirodalom két reprezentatív gyűjteménye, *Az év versei* és *Az év novellái* – hagyományainkhoz híven – az elmúlt év legjobbnak ítélt műveiből nyújt színvonalas, sokoldalú válogatást. Ezáltal 32 prózaíró és 74 költő képviselteti magát az antológiákban, melyek a Nemzetközi Könyvfesztiválra jelentek meg. A Könyvhét alkalmából negyedik alkalommal látott napvilágot *Az év esszéi* antológia, amely a kortárs szellemi élet sokszínű panorámáját nyújtja, illetve *Az év műfordításai*, a nagysikerű antológiák új társa, amely a közelmúlt és a kortárs világirodalom legismertebb alkotóinak életműveiből nyújt színvonalas ízelítőt, a legjobb magyar műfordítók tolmácsolásában. A kötet több mint 30 kiváló alkotó műveit tárja a magyar olvasók elé. Mind a négy antológia kedvezményes áron, *Az év versei*, *Az év novellái*, *Az év esszéi* 1990 Ft-ért, *Az év műfordításai* 2490 Ft-ért vásárolható meg folyamatosan a Magyar Napló szerkesztőségében: 1062 Budapest, Bajza u. 18. Tel.: 342-8768. A kötetek eredeti árukon könyvesboltokban is kaphatók!

IJK Irodalmi Jelen Könyvek



Szőcs Géza:

Liberté 1956

Ez a szöveg nem a magyar olvasónak készült. Egyáltalán: nem is olvasóknak készült, inkább nézőknek. Olyanoknak, akik soha semmit nem hallottak 1956-ról, de talán még a magyarokról sem. Azt is lehetne mondani: a szerző egyféle nemes értelemben vett történelmi ország-reklámot, még inkább: nemzet-imázst próbált szolgálni a történettel, mely talán naiv, mint olykor mi magunk, és éppoly egyszerű, mint annyi minden, ami megessett velünk. 2006



Sipos János:

Homokszedők

„...tudja-e még valaki, hogy kik voltak a homokszedők? Temesváron talán. De itt is inkább csak az ötven éven felüliek emlékezhetnek rájuk, mert az ő gyerekkorukban még virágzott a szakma! Másfelé bizonyára még a híruket sem hallották. A közeli szomszédnak számító városokban is, mint Arad, Lugos, Makó, Szeged, Zenta, Kikinda, hogy csak a homokszedés fénykorában még együvé tartozókat említsem, hiába érdeklődtem, senki sem tudott róla, hogy valaha is létezett ilyen foglalkozás. Kik voltak hát a homokszedők?” 2006

Kántor Lajos:

Vigyázó szemünk

„A washingtoni Fehér Ház előtti sorban álldógtunk, beszélgettünk feleségemmel (1993 nyarán), nem túl kíváncsian a bebocsátást követő látványra, mégis készen arra, hogy kipipáljuk a turista penzumot. Az előttünk lévő, középkorú, spanyolul beszélő pár folyton hátrafordult, azonosítani próbálta nyelvünket; és miután ez semmiképpen sem sikerült nekik, angolul szólítottak meg, udvariasan tudakozódva, hogy honnan valók vagyunk.” 2006



www.irodalmijelen.hu

Az Irodalmi Jelen honlapján Ön nem csupán a lap tartalmával ismerkedhet meg, de olyan anyagokat is olvashat, melyek a lapban nem jelennek meg.

www.irodalmijelen.hu

Kattintson rá: ÉRDEMES!

IRODALMI JELEN

Kiadja az Irodalmi Jelen Kft.

és az Occident Média Kft.

Igazgató: Szőke L. Mária

Szerkesztőség és kiadó: 1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5
310085 Arad, Eminescu utca 55-57. szám,
tel.: 0040/257/280-751, 0040/257/280-596 (fax),
<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Előfizetés hat hónapra: 1006 Ft/ 10 (100 000) lej/ 2,50 €
+ kézbesítési díj
egy évre: 2012 Ft/ 18 (180 000) lej/ 5 € + kézbesítési díj

Munkatársak: Böszörményi Zoltán főszerkesztő, Orbán János Dénes (Vers), Mészáros Sándor, Pongrácz P. Mária (Próza), Elek Tibor (Kritika), Karácsonyi Zsolt (Film, Színház), Irbázi János (Interjú), Faludy György, Méhes György, Szőcs Géza, Kukorelyi Endre (Főmunkatársak).
Olvasószerkesztő: Gáll Attila; Lapszerkesztő: Bege Magdolna

Magyarországon előfizethetnek, illetve információt kérhetnek a következő telefonszámon: 0036-1 3033443, vagy a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail címen.

Megrendelhető Romániában a következő postai katalógusszámok szerint:
Temesvári Regionális Postaigazgatóság – 13215; Kolozsvári Regionális Postaigazgatóság – 14128; Brassói Regionális Postaigazgatóság – 1 hónapra: 15034, 6 hónapra: 215034, 1 évre: 315034.

Anyagaink utánköltsége csak a forrás megjelölésével. Eddig nem közölt írásokat fogadunk csak el.

Hirdetéseket a kiadó címén veszünk fel.

Irodalmi hírek

Két magyar döntős

A Bank Austria Creditanstalt és HVB Bank 2006-ban kiadja a HVB Közép- és Kelet-európai Irodalmi Díjat, amelyre tíz közép- és kelet-európai ország jelölheti legjobb íróit, költőit. A magyarországi zsűri Spiró György *Fogság* és Jónás Tamás *Apáimnak, fiaimnak* című alkotását jelölte a nemzetközi döntőben való részvételre. A magyar zsűri elnökének Dalos György író, a berlini Magyar Ház volt igazgatóját kérte fel a HVB Bank. A nyertesek nevét az őszi Frankfurti Könyvvásáron jelentik be. A verseny első helyezette 7500 eurós pénzjutalomban részesül, műve pedig megjelenik az Edition 2 című kiadványban, a második és harmadik helyezettek írásával együtt. Az első három művet a 2007 tavaszán megrendezésre kerülő Lipcsei Könyvvásáron is bemutatják.

Meghalt Bratka László

Életének 57. évében, július 6-án elhunyt Bratka László költő, író, műfordító. A saját műveken kívül orosz nyelvből fordított számos, ma már klasszikusként ismert költőt, prózaírókat. Az ő nevéhez fűződik többek között Oszip Mandelstam, Mihail Zsocsenko, Vladimir Nabokov és Viktor Jerofejev magyarországi megismertetése.

Bratka Gothár Péterrel közösen írta a *Haggyállógva Vászka* című film forgatókönyvét, amellyel az 1996-os Magyar Filmszemlén első díjat nyertek. Munkáival két alkalommal érdemelte ki Az Év Könyve-jutalmat, 1997-ben a műfordítók Wesley László-díját, 2001-ben a Pro Literatura díját vehette át.

Grendel Lajos Acerbi-díjas

Grendel Lajos Kossuth-díjas szlovákiai magyar író *Einstein harangjai* című regénye nyerte el a Giuseppe Acerbi olasz Irodalmi Díjat – közölte a Római Magyar Akadémia igazgatója. Az elismerést Castel Goffredo városa alapította és idén 14. alkalommal ítelték oda azzal a céllal, hogy az olvasókkal megismertessék a kortárs világirodalom Olaszországban kevésbé ismert alkotásait. Idén magyar prózaírodalomból választotta ki a díjazottat a húsz egyetemi tanárból és újságíróból álló olasz szakmai zsűri.

József Attila emlékére

Az *Eszmélet* címmel Budapesten a Jövő Háza B-csarnokában József Attila emlékére szervezett multimédiás kiállítás augusztus 15-ig tart nyitva. A modern technikai eszközöket felvonultató, virtuális kiállítással József Attila költészetét, életútját és tárgyi hagyatékát új technológiák segítségével mutatják be.

Nem olyan rossz a könyvek állapota

Cáfolja a sárospataki egyházi gyűjtemény igazgatója, hogy az Oroszországból visszaérkezett könyvgyűjtemény állapota

rendkívül rossz lenne. Dienes Dénes elmondta: a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárába nagyjából olyan állapotban érkeztek haza a könyvek, mint ahogyan 1938-ban elvitték őket. Néhány könyv nagyon rossz állapotban van, néhány kevésbé, néhányat pedig egészen jó állapotban kaptak vissza – közölte az igazgató, aki hozzátette: a könyvek restaurálására pályázni fognak, mert a költségekre nincs saját forrásuk.

Elhunyt Beney Zsuzsa költőnő

Életének 76. évében, július 12-én elhunyt Beney Zsuzsa József Attila-díjas költő, író, esszéíró, aki orvosi diplomát szerzett és 1987-ig, nyugdíjba vonulásáig tudógyógyászként dolgozott, majd a Miskolci Egyetem docense, 1999–2000-ben egyetemi tanára volt.

Boccaccio-kéziratot találtak

Egy olasz filológusnő kutatásai során Boccaccio-kéziratra lett. A kézirat a firenzei Biblioteca Riccardiana-ban található és igen különböző írásokat tartalmaz: Andrea Capellano XII. századi költő latinul írt *szerelmeiről* című műve két kötetének fordítását, két szerelmes levelet, négy szonettet, egy balladát, amelynek első részét Dante írta, és egy utószót, amelyet a szerző az olvasónak címzett. Az a közös bennük, hogy mindnek az erotika a témája.

III. Debreceni Könyvszemle

Idén november 23–25. között harmadik alkalommal rendezik meg a Debreceni Könyvszemlét. A szokásos könyvbemutatókon és író-olvasó találkozókra túl az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából helyet biztosítanak a XX. századi magyar történelem és irodalom egymásra hatását bemutató programoknak, valamint az irodalom és a film kapcsolatát bemutató filmvetítéseknek. A határon túli magyar kiállítók mellett bemutatói lehetőséget adnak a Debrecen testvérvárosaiban zajló irodalmi életnek, és első alkalommal a finn irodalom áll majd a szemle középpontjában.

Ismeretlen Shelley röpirat

Percy Bysshe Shelley egy eddig ismeretlen röpiratát találták meg Londonban. A kevés példányban kiadott pamflet tartalmaz egy 172 soros, a háború és az elnyomás ellen szóló verset is, írta a BBC. A körülbelül kétszáz évvel ezelőtt írt értekezés egy londoni antikvárius tulajdonában van.

Az 1811-ben, Oxfordban nyomtatott röpiratot (angol címe: *Poetical Essay on the Existing State of Things*) Shelley *Egy Úriember az oxfordi egyetemről* álnéven publikálta és a szöveg létezése egészen mostanáig kétséges volt.

Elkelt

2,8 millió angol fontért (mintegy 1,13 milliárd Ft) kelt el a Sotheby's aukciós ház árverésén William Shakespeare összes drámáinak első gyűjteményes kiadása, amit sokan az angol irodalom egyik legfontosabb művének tartanak.

Író- és költőiskola indul októbertől

Magyar Író Akadémia néven szépiróképzés indul a Művészetek Palotájában, a kurzuson mások mellett Závada Pál, Vámos Miklós, Spiró György, Parti Nagy Lajos, Konrád György és Karafiáth Orsolya is előadásokat tart.

Folytatódik a da Vinci-per

Fellebbezhet a két szerző, akik áprilisban plágiumper vesztettek Dan Brown és kiadója ellen, írja a BBC. A meghallgatás napja még nincs kitűzve, de feltehetően ez év végén vagy 2007 elején lesz.

Michael Baigent és Richard Leigh azzal vádolják A da Vinci-kód íróját, hogy 1982-ben kiadott, *Szent Vér és Szent Grál* című könyvéből (Magyarországon *Az abbé titka* címmel jelent meg) vette az ötletet saját könyvéhez. Mindkét könyv azzal a feltevessel foglalkozik, hogy Jézusnak és Mária Magdolnának született egy gyermeke, így Krisztus vérvonala napjainkban is létezik.

A da Vinci-kódból világszerte negyvenmillió példány, a *Szent Vér* és a *Szent Grál*-ból körülbelül kétfélmillió kelt el.

(Forrás: Új Könyvpiac, hírügynökségek)

Lapszámunk szerzői

Békés Márta – 1956-ban született Budapesten, általános iskolában tanít, gyermekverseket ír.

Bogdán László – 1948-ban született Sepsiszentgyörgyön, író, újságíró, a Háromszék főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Démon női alakot ölt* (2006).

Csibra István – 1937-ben született Budapesten, szerkesztő, eszé- ta, kritikus. Legutóbbi kötete: *Simonyi Imre pályaképe* (2003).

Csomós Róbert – 1930-ban született Budapesten, író, időnként a Halász Róbert vagy a Robert Pescador álneveket is használja.

Dragomán György – 1973-ban született Marosvásárhelyen, író, műfordító, jelenleg Budapesten él. Legutóbbi kötete: *A fehér király* (2005).

Eszterő István – 1941-ben született Végváron, tanár, költő, az Irodalmi Jelen munkatársa. Legutóbbi kötete: *Egy könnyű garni* (2005).

Ferdinandy György – 1935-ben született Budapesten, író, kritikus, irodalomtörténész, munkásságát többek között Saint-Exupéry-, József Attila-, Márai- és Krúdy-díjakkal ismerték el, eddig több mint negyven kötete jelent meg. Legutóbbi kötete: *A Portuales kastély lakói* (2005).

Filip Gabriella – 1959-ben született Szikszón, kritikus.

Foartá Sërban – 1942-ben született Turnu Severinben, költő, esszéíró, műfordító, jelenleg Temesváron él. Legutóbbi kötete: *Rebis* (2005).

Géczi János – 1954-ben született Monostorpályiban, tanszékvezető.

Gittai István – 1946-ban született Tötiben, író, költő publicista.

Gróh Gáspár – 1953-ban született Budapesten, kritikus, a Magyar Szemle szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Halár. Ok nélkül* (2006).

Gubicskó Ágnes – 1980-ban született Szeghalmon, PhD hallgató.

Hartay Csaba – 1977-ben született Gyulán, újságíró. Legutóbbi kötete: *Éji magtár* (2006).

Jánosi András – 1960-ban született Székelyudvarhelyen, költő.

Jászay Tamás – 1978-ban született Szegeden, színikritikus.

Király Levente – 1976-ban született Szegeden, költő. Legutóbbi kötete: *Szánalmasan közel* (2005).

Kiss László – 1976-ban született Gyulán, foglalkozása: tanár. Megjelent kötete: *Szindbád nem haza megy* (2003).

Kocsis Lilla – 1977-ben született Szentesen, jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Rektori Hivatalának munkatársa.

Kőbányai János – 1951-ben született Budapesten, író. Legutóbbi kötete: *A holokaszt mint elbeszélés* (2005).

Makkai Ádám – 1935-ben született Budapesten, költő, műfordító, világhírű nyelvész, a Harvardon végzett, amerikai egyetemeken tanít. Legutóbbi kötete: *Jézus és a démonok imája* (2005).

Márkus Béla – 1945-ben született Bükkaranyoson, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Tények és képzetek* (2005).

Merényi Krisztián – 1970-ben született Karcagon, vállalkozó. Legutóbbi kötete: *Táncoló szobor* (2004).

Mogyorósi László – 1976-ban született Nyíregyházán. Nagyállásban él. 2004-ben szerzett diplomát a Nyíregyházi Főiskola német nyelvtanár szakán. Kötete: *Ugyanaz a szépség* (2006).

Mohai V. Lajos – 1956-ban született Nagykanizsán, irodalomtörténész, újságíró. *Szomorúversek* című új kötete idén jelenik meg.

Nagy Miklós Kund – 1943-ban született Nagyenyeden, író, a marosvásárhelyi Népujság főszerkesztő-helyettese. Legutóbbi kötete: *Műterem* (2004).

Onagy Zoltán – 1952-ben született Budapesten, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Szerelmeskönyv* (2001).

Pályi András – 1942-ben született Budapesten, író, műfordító. Legutóbbi kötete: *Olvasáspróbák 2* (2004).

Pollágh Péter – 1979-ben született, költő, író, kritikus. Legutóbbi kötete: *Fogalom* (2005).

Renczes Ágoston – 1983-ban született a felvidéki Felsőszeliben, a Budapesti Corvinus Egyetem Révkomáromi Kihelyezett Képzésének hallgatója.

Rózsa Ede – 1969-en született Budapesten, író. Legutóbbi kötete: *Alex és Alex a Föld körül* (2005).

Sárközi Mátyás – 1937-ben született Budapesten, Londonban negyven éven át volt a BBC magyar adásának munkatársa. 1956 óta él Angliában, de novelláit, regényeit, esszéit, tanulmányait magyarul írja. Legutóbbi kötete: *A Király utcán végestelen végig* (2006).

Schiff Júlia – 1940-ben született Dettán, tanár, műfordító, számos német–magyar–román műfordítása és saját irodalmi műve jelent meg, ezen kívül kultúrtörténeti tanulmányokat is írt magyar és német nyelven.

Simó Márton – 1963-ban született Urinkányban, vállalkozó, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Bozgor II.* (2006).

Szöllősi Mátyás – 1984-ben született Budapesten, költő, a Károli Gáspár Református Egyetem magyar szakos hallgatója. Kötete: *Halálba menő* (2005).

Tódor János – 1952-ben született Budapesten, író, újságíró, szociográfus. Legutóbbi kötete: *Aluljárók népe* (2005).

Vári Csaba – 1977-ben született Székelykeresztúron, költő, kritikus, a kolozsvári BBTE hallgatója.

Egy lap a könyvek világáról – egy lap világunk könyveiről
Interjúk – szemlék – kritikák
könyvújdonások – hírek

ÚJ KÖNYVPIAC

Kritikák a magyar és világirodalomról,
gyerekkönyvekről, művészetről
Hírek, események



Kapható a könyveskereskedésekben,
a hírlapárusoknál, valamint a Kaiser's,
az Interspar és az Auchan üzleteiben

Előfizethető a szerkesztőség címén
Bp., 1092 Erkel u. 18.

www.ujkonyvpiac.hu